

Nordia
Geographical Publications

Volume 44:1

**Valtiomuutos ja satiirin
pohjoinen ulottuvuus**

Alueellinen ero ja kirjallisuuden politiikka Haanpään,
Huovisen ja Heikkisen tuotannossa

Heikki Sirviö

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

esitetään Oulun yliopiston tutkijakoulun (UniOGS) suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Oulun yliopiston salissa L2, perjantaina 29.
päivänä toukokuuta 2015 kello 12.

Nordia
Geographical Publications

Volume 44:1

Valtiomuutos ja satiirin
pohjoinen ulottuvuus

Alueellinen ero ja kirjallisuuden politiikka Haanpään,
Huovisen ja Heikkisen tuotannossa

Heikki Sirviö

Nordia Geographical Publications

Publications of
The Geographical Society of Northern Finland
and
The Department of Geography, University of Oulu

Address: Department of Geography
P.O. Box 3000
FIN-90014 University of Oulu
FINLAND
ossi.kotavaara@oulu.fi

Editor: Teijo Klemettilä

Nordia Geographical Publications
ISBN 978-952-62-0789-6
ISSN 1238-2086

Juvenes Print
Oulu 2015

Valtiomuutos ja satiirin
pohjoinen ulottuvuus

Alueellinen ero ja kirjallisuuden politiikka Haanpään,
Huovisen ja Heikkisen tuotannossa

Sisällysluettelo

Abstract	vii
Supervisors	x
Alkuperäisartikkelit	xi
Esipuhe	xii
1 Johdanto ja tavoitteet	1
1.1 Valtiomuutos, kapitalismi ja kirjallisuus	2
1.2 Eheytyksen ja hajautumisen prosessit	7
1.3 Valtiokansalaisen kasvattaminen	13
1.4 Satiirin pohjoinen ulottuvuus	14
1.4.1 Haanpää – kustannuspaitsiosta kansakunnan kaapin päälle	17
1.4.2 Huovinen ja ”kainuismin” kirous	18
1.4.3 Heikkinen ja kirjallisuuden muuttuva rooli	22
1.5 Tavoitteet	25
2 Kirjallisuus tilallis-historiallisena ja poliittisena ilmiönä	27
2.1 Valtion tutkimisen vaikeus	28
2.1.1 Valtio ideana ja käsitteenä	29
2.1.2 Valtio materiaalistien ja diskursiivisten käytäntöjen kokoelmana	31
2.1.3 Valtion kulttuuriset juuret ja yhtenäisyyden symbolit	33

2.2	Ajat, paikat ja historian virta kirjallisuudessa	36
2.2.1	Kirjallisuuden tilallisuus	37
2.2.2	Tilan ja ajan tiivistyminen kulttuurin muutosvoimana	40
2.2.3	Historia metakertomuksena ja poliittisen horisonttina	43
2.2.4	”Poissaoleva syy” ja kirjallisuuden yhteiskuntasuhde	46
2.2.5	Analyysitasot ja tekstin käsitteellistämisen tavat	48
2.3	Kontingenssi, erimielisyys ja kirjallisuuden politiikka	51
2.3.1	Politiikan ja poliittisen ero	52
2.3.2	Politiikan poikkeuksellisuus ja yhteiskunnan osat	54
2.3.3	Filosofisia strategioita politiikan lakkauttamiseksi	58
2.3.4	Kirjallisuuden politiikka erimielisyytenä ja väärinymmärryksenä	63
2.3.5	Ehetyksen, hajautumisen ja subjektivaation prosessit satiirissa	66
2.4	Kirjallisuuden politiikasta satiirin poliittisen luentaan	71
3	Artikkelit: viisi satiirista perspektiiviä valtiomuutokseen	73
4	Johtopäätökset	83
4.1	Tutkimuksen argumentit	83
4.2	Lopuksi	89
	Lähdeluettelo	93
	Alkuperäiset artikkelit	

Abstract

State Transformation and the Northern Dimension of Satire. Territorial Difference and the Politics of Literature in Selected Works by Haanpää, Huovinen and Heikkinen.

Sirviö, Heikki, Department of Geography, University of Oulu, 2015

Keywords: Finland, state transformation, territorial integration/disintegration, centre–periphery relations, social contradictions, class struggle, materialist philosophy of history, political economy, (strategic-relational) state theory, overaccumulation/dissipation, critical geopolitics, politics of literature, satire, transgression, rhetoric of narrative, chronotope, symbolic act, ideologeme, ideology of form, political geography of literature

Since the 1980s, the Finnish state has been reshaped in significant ways, much like the transformation of statehood and state territoriality which has taken place all over the world. The economic, social, political and cultural forces working to reshape the state have undermined the legacy of the welfare state era and its “one nation” politics within Finland.

To gain a better understanding of these transformative processes, my thesis focuses on the continuities and discontinuities in the dynamics of territorial and social integration/disintegration of the Finnish state. My approach is through readings of satirical literature from the 1920s to the 2010s, where I focus on selected novels and short stories by three writers whom I believe are the best representatives of the northern dimension of satire in Finnish literature: Pentti Haanpää (1905–1955), Veikko Huovinen (1927–2009) and Mikko-Pekka Heikkinen (1974–).

I use “the northern dimension of satire” as a heuristic device, which refers to the relative marginality of satire in Finnish literature, and to the shared cultural background of these prominent satirists, who all hailed from northern Finland. It can be understood as a centrifugal tradition rejecting the longstanding line of Finnish cultural policy and discourse on literature, which typically treats indigeneness as a problem while promoting a Finnish version of “genuine” European high culture. This satirical literature has often questioned these activities, as well as the politics of asserting cultural superiority from the core, the capital city of Helsinki in particular. It problematized the spatial and political structure of the state and the way in which its discursive practices define some places and scales as culturally valuable and reduce others to insignificance.

My research design brings together materialistic and discursive perspectives on the political geography of state transformation. My analysis of state transformation is based on a materialist philosophy of history in which the spatial transformation of the state, as

well as cultural production, are understood to be intimately connected to the development of the capitalist economy and its contradictions. These contradictions in turn necessitate different kinds of state interventions and strategies that seek to establish spatio-temporal fixes in order to balance accumulation strategies with the need for social cohesion and territorial integrity of the state. I approach the political processes of Finnish state transformation through a periodization of state territoriality (an areal state from 1917 to the 1950s, a welfare state from the 1950s to ca. 1990, and a competition state from the 1990s onwards). With the help of this periodization I interpret the historical context of the satires of Haanpää, Huovinen and Heikkinen as well as the social and political contradictions articulated in their works. I conceptualize the discursive perspective as the “politics of literature”. This implies focusing on the ways how the disagreement constitutive of politics is articulated in symbolic acts of literature. Moreover, I argue that satirical literature delegitimizes and challenges hegemonic discourses and virtuous subjectivities used to stabilize certain configurations of power.

In order to historicize the political reading of literature and bring together the materialist and discursive perspectives on state transformation, I build on the theoretical synthesis of literature as a socially symbolic act proposed by Fredric Jameson. Thus, my narrative analysis operates on three levels: the political, the social, and the historical. I reconstruct the text as a symbolic act, as an ideogeme, and as an ideology of form, respectively. The levels are applied to examine the analyzed literary texts as regards their relation to political contexts, class discourses, and historical change. The relationship between the literature and the materiality of state transformation is thus considered as dialogical, or narrative, not mechanically or expressively causal. Nonetheless, Jameson’s rather sweeping conceptualization of “the political” is modified through a critical examination of the concept of politics. My approach to literature interpretation builds on Jacques Rancière’s notion of “the politics of literature”, which I seek to spatialize and historicize by drawing on the theories of postmodern by Jameson and David Harvey.

The analytical part of the thesis consists of five articles which analyze different phases and aspects of the Finnish state transformation through satirical texts.

1. The Satirical Politicization of State Transformation in the Novel *Terveiset Kutturasta* (Greetings from Kuttura) by M-P. Heikkinen (2012), *Politiikka* 2/2013, 73–90.
2. Politics of Border Crossing in the Novel *Noitaympyrä* (The Witch Circle = vicious circle). *Tiede & edistys* 39:4, 321–346.
3. Easy Living in the Hinterland? The Welfare State in the Satire of V. Huovinen (Short stories and short prose published between 1963–1986). forthcoming *Alue & ympäristö* 1/2015.
4. World Politics Behind the Bush: Satire on Mustached Sovereignty (Historical Novels on Hitler (1971), Stalin (1988) and Peter the Great (1995) by V. Huovinen). *Kosmopolis* 44:3–4, 96–111.
5. Accumulation and Destruction in Three Generations. *Kolmen Töröpään tarina* (The Tale of the Three Töröpää’s) by P. Haanpää (1927) and “The Notion of Expenditure” (1933) by G. Bataille, *Niin & näin* 4/2013, 45–53.

The historical logic of the articles is genealogical rather than chronological. The first article analyzes the contemporary circumstances through the dystopian satire of Heikkinen. In it the disintegrating processes of the competition state have devolved into territorial separatism and civil war. The second article focuses on the problems associated with the Great Depression of the 1930s, which Haanpää's novel *Noitaympyrä* approaches through the proletarianization of the state citizen and through the symbolically charged and transgressively political act of quitting the capitalist world-order represented in the novel by an act of crossing the border to the Soviet Union. In the third article the focus is on the welfare state era. In Huovinen's satirical short prose the welfare state, in my reading, is seen as a radical modernization project which cured the social sickness of unemployment and poverty but at the same time introduced new "diseases of affluence". The fourth article scrutinizes the nature and scales of state transformation through the problems of political leadership and world politics thematized in Huovinen's historical novels on Hitler, Stalin and Peter the Great. In the concluding article the rationality of the economic logic of accumulation is challenged through the notion of expenditure or dissipation. The theoretical concept of dissipation, formulated by Georges Bataille in 1933, is used as an interpretive code to a satirical novel by Haanpää (1927), which evinces a strikingly similar logic of questioning.

The central aspects of the spatiality of state transformation in the thesis are the processes of territorial integration and disintegration as well as the political subjectification of the state citizen. My interpretation of the satirical texts discloses the discursive logics of these processes and challenges the economistic and ahistorical ways of treating the territorial and social integrity of the state as a given. Analyzing the politics of literature allows distinguishing the historical phases and distinct ways of politicizing state space.

Tutkimuksen ohjaajat

Yliopistonlehtori Anni Kangas
Tampereen yliopisto

Professori Sami Moisio
Oulun yliopisto/ Helsingin yliopisto

Professori (emeritus) Vilho Harle
Tampereen yliopisto

Esitarkastajat:

Dosentti Toni Ahlqvist
VTT

Dosentti Tuija Parvikko
Jyväskylän yliopisto

Vastaväittäjä:

Professori Hille Koskela
Turun yliopisto

Alkuperäisartikkelit

- Artikkeli 1. Sirviö, Heikki (2013). Valtiomuutoksen satiirinen politisointi Mikko-Pekka Heikkisen romaanissa *Terveiset Kutturasta*. *Politiikka* 55: 2, 73–90.
- Artikkeli 2. Sirviö, Heikki (2014). Rajanylityksen politiikat romaanissa *Noitaympyrä*. *Tiede & edistys* 39:4, 321–346.
- Artikkeli 3. Sirviö, Heikki (2015). Syrjäseutujen liian helppo elämä? Hyvinvointivaltio Veikko Huovisen satiireissa. *Alue & Ympäristö* 44:1 (hyväksytty julkaistavaksi).
- Artikkeli 4. Sirviö, Heikki (2014). Viiksimiesten maailmanpolitiikka. *Kosmopolis* 44:3–4, 96–111.
- Artikkeli 5. Sirviö, Heikki (2013). Kokoaminen ja hävitys kolmessa polvessa. Haanpään Kolmen Töröpään tarina ja Bataillen ”Tuhlauksen käsite”. *Niin & näin* 20: 4, 45–53.

Esipuhe

En aloittaessani tiennyt, sen kummemmin kuin kukaan muukaan, kuinka moninaisten vaiheiden kautta tämä väitöskirjatyö etenisi. Aloitin sen Tampereen yliopistossa kansainvälisen politiikan oppiaineessa, ja päätän sen Oulun yliopistossa poliittisen maantieteen väitöskirjana. Monitieteisen tutkimuksen muuntuvuuden ja erisuuntaisten mahdollisuuksien lisäksi kyse on siitä, että väitöskirjaprosessini on ollut osa suomalaisen yliopiston murrosta sekä voimakasta yhteiskunnallista ja valtiollista muutosta. Tähän itse työkini kohdistuu.

Yliopiston kannalta muutoksen tuottaminen ja pyrkimys sen johtamiseen tarkoittavat muun muassa resurssien keskittämistä tietynlaiseen eli kansainväliseen ja ”relevanttiin” tutkimukseen. Sen yksi edellytys on näiden määreiden kannalta kyseenalaisten akateemisten rönsyjen leikkaaminen. Rönsyt voivat kuitenkin juurtua uudelleen, kun ne viedään sopivaan turpeeseen. Tämän työn kannalta uusi ja hedelmällinen kasvualusta löytyi Oulun yliopiston poliittisesta maantieteestä ja valtiomuutoksen tutkimuksesta.

Esitän aluksi kollektiiviset kiitokset alkuperäiselle opinahjolleni Tampereen yliopiston silloiselle Poliitiikan tutkimuksen laitokselle, sekä minut kaikin tavoin suosiollisesti joukkoonsa hyväksyneille Oulun yliopiston Maantieteen laitokselle ja Suomen Akatemian tutkimuksen huippuyksikkö RELATElle. Kiitän Suomen Kulttuurirahastoa, RELATEa sekä Oulun yliopiston Maantieteen laitosta työni mahdollistaneesta rahoituksesta.

Oulun yliopiston ja RELATE:n väestä haluan lausua kiitokseni professori Anssi Paasille, tohtori Kaj Zimmerbauerille, tohtori Juha Ridanpäälle ja tohtori Oliver Belcherille sekä erityisesti seurantaryhmäni muodostaneille professori Jarkko Saariselle ja tohtori Juho Luukkoselle. He ovat eri tavoin auttaneet siirtymisessäni Ouluun sekä väitöskirjan viimeistelyyn sisältyneissä moninaisissa vaiheissa.

Arvostan suuresti sitä, että olen saanut tehdä väitöskirjaani pätevässä ja innostavassa ohjauksessa. Aivan erityinen kiitos kuuluu ohjaajalleni yliopistonlehtori Anni Kankaalle, jonka näkemys ja perusteellisuus työni ohjauksessa olivat sen ratkaisevissa vaiheissa ensiarvoisen tärkeitä. Oulun yliopistoon siirryttyäni väitöskirjani loppuun saattamisesta pääasiallisen ohjausvastuun kanto professori Sami Moisio. Suvereenilla tutkimusosaamisellaan ja järjestelykyvyillään Sami onnistui tekemään viimeisestä työteliästä vuodesta kummallisella tavalla melkein pä miellyttävän. Viimeisenä kiitän ohjaajistani ensimmäistä, professori Vilho Harlea. On hyvin kyseenalaista, olisinko koskaan päätenyt tutkimaan mitään ilman Villen kannustusta, epäilyjä ja varauksia. Hänen esimerkkinsä avarakatseisessa suhtautumisessa tutkimusaiheisiin ja aineistoihin on tämän tutkimuksen tärkeä edellytys. Suuri kiitos kuuluu työni esitarkastajille, dosentti Tuija Parvikolle ja dosentti Toni Ahlqvistille perusteellisesta työstä ja hyödyllisistä kommentteista.

Toinen joukko ihmisiä, jotka ovat tehneet työni mahdolliseksi, löytyvät kotoa. Siksi kiitän puolisoani Tiina Moilasta kaiken muun hyvän lisäksi hänen pitkämielisyydestään poissaolevuuteni ja mielialanvaihtelujeni suhteen. Äitinsä myötävaikutuksella on pieni poikani Eino kiitettävästi kunnioittanut isänsä työrauhaa – ja myös hyödyllisellä tavalla häirinnyt sitä muistuttaessaan asioiden tärkeysjärjestyksestä. Suuri kiitos kuuluu isälleni

Juha Sirviölle, jonka ansiosta liiterissä on puita ja tie maantielle ja maailmalle auki myös talvisaikaan, sekä maaseudun rauhaa ajoittain piristäville sisarilleni Eveliinalle ja Katriinalle. Suurin murheeni on, etteivät kiitokseni enää tavoita äitiäni, joka ei saanut nähdä poikansa ponnistelujen johtavan päätökseen.

Työni alkuun saattamisessa auttoivat hakemusten lausunnonantajina dosentti Jyrki Iivonen, professori Juhani Niemi ja professori Pekka Korhonen, mistä kiitos heille. Korhosen suhtautuminen ja kommentit ovat jääneet mieleeni kannustavina vaiheessa, jossa en ollut lainkaan varma alustavien ideoitteni kantavuudesta. Lopputulos onkin jo sitten jotakin muuta kuin nuo alkuvaiheen kaavailut. Samoin tärkeä oli suopeus, jota professori Mari Hatavara osoitti tutkimusaiheelleni sekä lausunnonantajana että neuvoessaan pyrkimyksissäni perehtyä kirjallisuuden tutkimukseen.

Tärkeä joukko ihmisiä kokoontui Tampereen yliopistossa lukuvuonna 2011–2012 Kirjallisuus ja politiikka -työryhmän nimikkeen alla. Osallistujista, joista osa on edesauttanut työtäni myös muissa yhteyksissä, haluan kiittää Maria Mäkelää, Antti Salmista, Jaakko Ailiota, Tiina Vaittista, Saara Särmää, Tapani Turkkaa ja Jan Hanskaa.

Samoin kiitos kuuluu Emilia Paloselle, Anitta Kynsilehdolle, Mikko Pelttarille ja Renne Pesoselle, jotka erilaisin ja yhteismitattomin tavoin ovat kenties tietämättäänkin myötävaikuttaneet väitöskirjani muotoutumiseen. Erityisessä kiitollisuuden velassa olen Joose Paloselle työni kieliasun tarkastamisesta.

Kajaanin kaupunginkirjaston – Kainuun maakuntakirjaston avulias henkilökunta ja erityisesti kirjastonhoitaja Leena Marja Tikkanen ovat ansainneet kiitoksen sekä aineistopalveluista että luentokutsun muodossa työlleni osoittamasta kiinnostuksesta. Puhetilaisuuksien tarjoamisesta kiitän samaten Veikko Huovinen -seuraa. Työhöni vaikuttaneista kasvottomista tahoista kiitän väitöskirjani osajulkaisujen anonyymejä arvioitsijoita välttämättömistä ja hyödyllisistä kritiikeistä ja kommentteista.

1 Johdanto ja tavoitteet

Suomen valtioalueen etelän ja pohjoisen välinen ero on usein luettavissa päivän lehdestä. Esimerkiksi *Kainuun Sanomien*, *Kalevan* tai *Lapin Kansan* lukija kohtaa etelän ja pohjoisen vastakkainasettelun päivittäin, vähintäänkin silloin, kun kyse on Helsinkiin keskittyneiden poliittisen päätöksenteon ja valtionhallinnon toimien alueellisista seurauksista. *Helsingin Sanomien* tai *Aamulehden* lukijalle asetelma ei välttämättä hahmotu yhtä selkeänä. Niiden mielenkiinnon ulottuminen Suomen valtioalueen itäisiin ja pohjoisiin osiin on huomattavasti satunnaisempaa. Ne voivat pitäytyä paikallisuudessa tai oman paikallisuutensa kautta ymmärretyssä kansallisessa tilassa tavalla, joka ei ole Pohjois-Suomessa mahdollinen.

Tämä vastakkaisuus ei ole mikään uutuus, eikä se rajoitu hallinnollisiin asioihin. Etelän ja pohjoisen vastakkainasettelu liittyy perustavalla tavalla kysymykseen, mikä Suomen valtio oikein on. Tähän kysymykseen kietoutuvat monet kieltä, kulttuuria, tapoja ja kokonaisia elämismaailmoja koskevat erot. Seurattaessa tämän vastakkainasettelun pitkää historiaa käy olettamukseni mukaan ilmi, että Suomen valtio (kuten muutkin valtiot) on ennen muuta heterogeenisten muutosprosessien tulos, tai kulloisessakin muodossaan korkeintaan niiden tilapäinen kiinnitys. Pysyvältä elementiltä sen sijaan vaikuttaa etelän ja pohjoisen ero. Tosin myös sitä on arvotettu ja tulkittu eri aikoina ja eri yhteyksissä vaihtelevin tavoin.

Tässä tutkimuksessa ongelmana on valtio, ja sitä tarkastellaan satiirisen kaunokirjallisuuden kautta. Katson alueellisen eron tulevan esiin tietyissä Suomen kirjallisuuden ja sitä koskevan keskustelun piirteissä, mitä tematisoin ”pohjoisen satiirin” käsitteellä. Tutkimuksessani analysoin pohjoisen satiirin perspektiivistä Pentti Haanpään, Veikko Huovisen ja Mikko-Pekka Heikkisen kirjallista tuotantoa vuosien 1927–2012 väliseltä ajalta.

Väitteeni mukaan etelän ja pohjoisen ero on Suomen valtiollisen olemassaolon ymmärtämisen kannalta keskeinen kysymys, jota on tarkasteltava jatkuvuuksien ja katkosten kautta. Väitöskirjani tavoite on kyseenalaistaa Suomen ”yhtenäisvaltion” ja valtiotilan itsestään selväksi tai luonnolliseksi oletettu perusolemus. Vain tätä kautta se voidaan ymmärtää nimenomaisesti poliittisena tilana. Suomeksi kutsutun valtion mieltäminen poliittisena tilana puolestaan tarkoittaa, että aivan yhtä vähän kuin se on maasta kasvanut organismi, on se taloudellisesti determinoitu tulosityksikkö.

Erityisesti kymmenen viime vuoden aikana Suomessa on voimistunut kilpailukykydiskurssi, jossa painotetaan valtion kansainvälistämistä, osaamisperustaisen ja luovan talouden edellytysten vahvistamista ja kehityspanosten keskittämistä suurimmille kaupunkialueille. Kilpailukykydiskurssia on tulkittu valtiollisen järjestyksen muutoksena geopolittisesta geokonomiseen, ja geokonomisen ajattelun mukaisina pyrkimyksinä muokata valtioaluetta ja väestöä globaalin talouskilpailun ehdoilla (Moisio & Paasi 2013a). Näiden pyrkimysten voi katsoa muodostavan visionäärisen käsikirjoituksen, jolla valtiota ohjataan uudelle poliittis-taloudelliselle polulle (Ahlqvist 2013). Tarkasteltaessa valtiota eri intressiryhmien kamppailun paikkana ja tuloksena voidaan muutospaineet ymmärtää siten, että valtio-

valtaan läheisessä suhteessa oleva teknis-taloudellinen eliitti aktiivisesti tuottaa käsitystä toimintaympäristön asettamista välttämättömyksistä ja valtiollisesta kriisistä, joihin vastaaminen edellyttää rakenteellisia uudistuksia (Ahlqvist & Moisio 2014).

Alueellisesti keskittynein versio kansallisesta kilpailukykykypolitikasta on pyrkimys muodostaa Helsingin alueesta metropoli, joka kykenisi toimimaan noodina globaalitalouden verkostoissa. Tähän kehityskulkuun liittyvä ”perinteestä luopumisen politiikka” (Moisio 2012, 213) koskee luopumista paitsi vanhentuneista valtiollisista toimintamalleista, myös valtion poliittisesta ja alueellisesta yhteisöllisyydestä. Siihen ei kuitenkaan liity elettäkään taloudellisen tai hallinnollisen vallan siirtämisestä perifeerisille alueille. Valtion maantieteellisen uudelleenorientaation olosuhteissa etelän ja pohjoisen vastakkainasettelussa korostuu siten varsin perinteinen asetelma: Eurooppaan suuntautunut ydinalue hallinnoi takamaata resurssiperiferiana, jonka symbolinen arvo on lähinnä sen kielteisessä erilaisuudessa (vrt. Klinge 1982; Ridanpää 2010). Väitöskirjassani tarkastelen kuitenkin tapoja, joilla tämän kielteisen erilaisuuden kautta arvioidaan ydintä.

Johdantoluku jakautuu neljään alalukuun, jotka käsittelevät (1) valtiomuutoksen tutkimusta ja kaunokirjallisuutta sen kannalta uudenlaisena aineistona, (2) valtion sosiaalisen ja tilallisen eheytyksen ja hajautumisen prosesseja, (3) valtion ja kansalaisen suhdetta hyveelliseksi katsotun valtiokansalaisuuden subjektivaationa, ja (4) pohjoisen satiirin perinnettä Suomen kirjallisuudessa.

1.1 Valtiomuutos, kapitalismi ja kirjallisuus

Valtion ja kapitalismin muuttuva suhde on 1990-luvulta alkaen nostanut valtiomuutoksen poliittisen maantieteen, poliittisen taloustieteen ja sosiologian keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Tieteenaloilla on tematisoitu erilaisia lähestymistapoja valtion muuttuvaan tilallisuuteen. Ne ovat keskittyneet esimerkiksi yhteiskunnan ja tilan vuorovaikutukseen, globalisaatiodebatteihin, keynesiläisen hyvinvointivaltion kriisiin, tai paikallisen, alueellisen ja urbaanin skaalan kasvavaan merkitykseen. Yhdistävänä tekijänä voidaan pitää valtiotilan jäsentymisen, politiikan ja talouden tarkastelua sosiaalisesti rakentuneina ja alati muuttuvina (Brenner ym. 2003, 3–5).

Tutkimuskohteena valtio on vaikeasti määriteltävä, eikä sillä voi sanoa olevan yleispätevää luonnetta tai sisältöä. Tämä korostaa valtiomuutoksen tutkimisen kontekstuaalisuutta ja näiden kontekstien rajaamisen vaativuutta. Valtio voidaan ymmärtää esimerkiksi yhteiskuntatieteitä ja humanistista tutkimusta yhdistävänä keskeisenä käsitteenä, kiistanalaisena sosiaalisena prosessina, tai historiallisesti muuttuvana ja kontingenttina kasaumana sääntöjä, normeja, käytäntöjä, diskursseja sekä materiaalisia ja symbolisia instituutioita ja hallinnan muotoja. Poliittisen maantieteen tutkimuksessa tätä valtiollista kasaumaa tarkastellaan prosessina, johon vaikuttavat valtasuhteiden strukturoimat alueet ja territoriaalisuuden muodot. Prosessinäkökulmasta myös territoriaalisuutta tarkastellaan kontekstisidonnaisena, eri skaaloissa (paikallinen, valtiollinen, kansainvälinen jne.) ja niiden muuttuvissa

asetelmissa jatkuvasti uudelleenmuotoutuvana ilmiönä (Moisio & Paasi 2013b, 255).

Maantieteellisen valtiotutkimuksen vanhemmat kerrokset liittyvät esimerkiksi ikonografian ja keskipakoisen liikkeen teemoihin. ”Kansakuntien poliittisessa maantieteessä” ikonografia viittasi kulttuuristen symbolien, kuten lipun, perinteisen sosiaalisen järjestyksen, yhteisen historian ja kanonisoidun kirjallisuuden territorioita yhdistävään voimaan. Liike puolestaan viittasi sekä paikallisesti järjestyvien suhteiden yhtenäisyyttä hajottavaan vaikutukseen että kokonaisuutta jatkuvasti muokkaavaan territorioiden väliseen pääoman, tavaroiden, kommunikaation ja ideoiden kiertoon (Gottman 1952). Kyse oli siten sekä pysyvyyttä tuottavien, että muutosvoimien tarkastelusta.

Pääoman ja hyödykkeiden kiertoon liittyvien tuotantosuhteiden epävakaus ja niiden sosiaalisia ja alueellisia rakenteita muuttava vaikutus tekevät eheytyksen ja hajoamisen dynamiikasta valtion ja kapitalismin suhteen keskeisen ulottuvuuden. Tätä dynamiikkaa tutkiva marxilainen ajattelu toi sosiaaliteorian maantieteen tutkimukseen 1970-luvulta alkaen (esim. Harvey 1975; Lefebvre 1974; Smith 2010).

Kaiken kaikkiaan maantieteen oppihistoria todistaa maantieteen ja valtion läheisestä suhteesta. Maantieteen oppialan juuret liittyvät osaltaan 1800-luvun kansallisvaltioaatteeseen ja valtion muodostuksen prosesseihin. Kouluaineena maantieteen tärkeä tehtävä oli kansalaiskasvatus, joka korosti kansakunnan ja valtion sidettä tiettyyn alueeseen. Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana akateeminen maantiede vaikutti valtiotilan organisointiin aluesuunnittelun kautta. 1990-luvulta alkaen maantieteilijöiden kontribuutio valtiotutkimukseen on ollut erityisesti valtiovallan ja valtiotilojen keskinäisten yhteyksien käsitteellistäminen. Kapitalistisen maailmanjärjestyksen tilallisuutta tarkastellaan sosiaalisissa prosesseissa ja käytännöissä rakentuvana. Valtio puolestaan on tämän tilallisen järjestyksen keskeinen osatekijä ja sosiaalisia prosesseja konstituiva instituutio. 2000-luvun valtiomuutoksen materialistisen tutkimuksen avainkäsitteitä ovat olleet valtion skaalautuminen uudelleen, uusliberalisoituminen sekä kilpailuvaltio, jotka viittaavat valtion laadulliseen muutokseen. Näin ymmärrettynä valtiota tarkastellaan muutoksen keskeisenä toimijana eikä suinkaan passiivisena ”globalisaation” häviäjänä tai siihen sopeutujana (Moisio & Belina 2016). Tarkastelutavan kannalta oleellinen on esimerkiksi valtion tilallisen valikoivuuden käsite, joka viittaa tiettyjen alueiden ja tietynlaisten ihmissubjektien etuoikeuttamiseen kilpailukyvyyn ja muiden taloudellisten päämäärien edistämiseksi (Jessop 1999; Jones 1997).

Suomen valtiomuutosta on tutkittu pääsääntöisesti kilpailuvaltiokehityksen, kansallisen innovaatiojärjestelmän rakentamisen ja julkishallinnon muutoksen kautta. Huomion kohteena ovat tällöin olleet muuttuvat valtiollisen järjestyksen tavat tai julkisten ja yksityisten toimijoiden uudelleen järjestyvät suhteet (esim. Heiskala 2006; Heiskala & Kantola 2010; Kantola 2006; 2010; Kettunen 2008; Mannermaa 2007; Moisio 2012; Moisio & Leppänen 2007).

Valtiotilan aluetasojen keskinäisten suhteiden ja suhteellisten painoarvojen muutos on kyseenalaistanut kansallisen skaalan itsestäänselvyyden esimerkiksi politiikan näyttämönä tai talouden regulaatiokehityksenä. Tässä valtiotilan skaalautumisessa kyse on kansainvälisen valtiojärjestelmän, kansallisen aluevaltion sekä valtiosisäisten alueiden ja paikkojen kes-

kinäisten suhteiden jatkuvasta muotoutumisesta ja suuntautumisesta uudelleen (Brenner ym. 2003, 5). Paitsi että maantieteellinen valtiomuutoksen tutkimus on nostanut tilan ”maantieteellisen tiedostamattoman” asemasta aktiivisesti tuotetuksi ja muuttuvaksi elementiksi, on se myös luonut edellytyksiä osoittaa ”taloudellisten välttämättömyyksien” kiistanalainen poliittisuus.

Valtiomuutoksen tutkimuksessa ei toistaiseksi ole kiinnitetty huomiota kaunokirjallisiin aineistoihin ja niiden erityisiin merkityksen muodostamisen tapoihin. Haluan nostaa tämänkaltaiset kulttuuriset merkitykset poliittisesti ensiarvoisen tärkeiksi, koska kilpailuvaltiotodiskurssille tyypillisissä jatkuvissa uudistus- ja tehostamisvaatimuksissa Suomesta ja sen alueista usein puhutaan ikään kuin ne olisivat historiattomia ja kulttuuriselta olemukseltaan ohuita ja siten hallinnollisilla päätöksillä jatkuvasti muokattavissa päivän tarpeisiin (esim. Castells & Himanen 2001, 139–140). Sama koskee kansalaista, jonka ensisijaisiksi hyveiksi taloudellisten voimien myllerryksessä saatetaan määritellä sopeutuvuus ja muutoksen kestäminen (esim. Hämäläinen 2009).

Tällaisia yksilulotteisia käsitystapoja voidaan politisoida tarkastelemalla satiirista kirjallisuutta ja sen keinoja artikuloida sekä paljastaa erimielisyyteen, alueelliseen eroon ja historiallisiin ristiriitoihin liittyviä merkitysaspekteja. Tutkimuksessani osoitan, että kirjallisuus käsittelee perustavia valtiokysymyksiä ja niihin kietoutuvan politiikan keskeisimpiä ulottuvuuksia, kuten valtion sosiaalisen ja tilallisen eheytyksen ja hajautumisen dynamiikkaa sekä valtion ja kansalaisen suhdetta. Huomion kohteena on, kuinka yhteiskuntaa koskevia järkeilyn tapoja on problematisoitu, haastettu ja politisoitu satiiristen kertomusten keinoin. Nämä polemisoinnin tavat osoittavat yhteiskuntapolitiikan sisältöjen kiistanalaisen poliittisuuden ja irrottavat ne taloudellisen kasvun ensisijaisuuden deterministisestä vaihtoehtomuudesta. Tutkimani asiat mahdollistavat siten luonteeltaan poliittisen keskustelun, jossa ydinulottuvuuksiin päästään käsiksi näennäisesti perifeeristen asioiden kautta.

Aikaisemman tutkimuksen keskeistä antia työni kannalta ovat olleet valtiokoneiston ja valtioalueen suhteen perusulottuvuuksien, kuten alueellisen ja sosiaalisen hajautumisen ja eheytyksen prosessien tunnistaminen. Samoin hyödynnän aikaisemmassa tutkimuksessa käytettyä Suomen valtiomuutoksen periodisointia areaalisen valtion, hyvinvointivaltion, kilpailuvaltion ja metropolivaltion käsitteiden avulla (Moisio & Vasanen 2008; Moisio 2012).

Kirjallisen maantieteen tutkimusperinteessä kirjallisuutta on käytetty lähteenä tutkittaessa alueiden ja paikkojen kuvauksia, tilan kokemusta, tilaa ja toiseutta tai kirjallisuuden sosiaalisia konteksteja ja kirjallisuutta ideologiakritiikkinä (esim. Brosseau 1994, 1995; Pocock 1988; Silk 1984). Verrattuna kirjallisuuden lukemiseen maantieteellisen tiedon lähteenä tai ”tilan kirjoittamisena”, tutkimukseni suuntautuu kirjallisuuden tilallisuuteen ja kirjallisessa maantieteessä vähäiseksi jääneeseen poliittiseen luentaan. Kirjallisen maantieteen keskustelu on nostanut esille monitieteisen tutkimuksen yleisiä huolenaiheita menetelmällisesti pätevistä ja kirjallisesti perustelluista lukutavoista, joita on käsitelty myös politiikan tutkimuksen parissa (esim. Holden 2003; Hyvärinen 2007). Olen pyrkinyt työssäni operationalisoimaan lähestymistavan, jota Brosseau (1995, 90) nimittää maantieteen ja kirjallisuuden dialogiksi. Kirjallisuuden tilallisuuden ja poliittisuuden kannalta tämä merkitsee Haanpään, Huovisen

ja Heikkisen teosten tulkintaa satiireina, jotka kirjallisen muodon ja kerronnan keinojen kautta artikuloivat historiallisen tilanteensa poliittis-maantieteellisiä ongelmia. Näin ne ovat ymmärrettävissä transgressiivisina ja politisoivina tekoina tai siirtoina keskustelussa. Työni teoreettis-menetelmällinen osuus korostaa valtiomuutoksen tutkimuksessa tärkeitä materiaalsen ja diskursiivisen tulkintaperspektiivin yhdistämistä ja muotoilee teoreettisen perspektiivin kirjallisuuden politiikkaan, minkä katson muodostavan työni kontribuution kirjallisen maantieteen keskusteluun.

Kapitalismin, valtion ja yhteiskunnan problematiikan kannalta erikseen korostettava aspekti tutkimuksessani on kirjallisuuden ja yhteiskuntaluokkien suhde. Luokkaristiriidat ymmärretään yhteiskuntamuodostelman ja politiikan kannalta konstitutiivisina, mistä johtuen analysoin kirjallisuutta sekä luokkien välisen vastakkainasettelun että poliittisen subjektivaation merkityksissä (Jameson 2002; Rancière 2009). Katson luokkasuhteet oleelliseksi osaksi valtion eheytyksen ja hajautumisen sosiaalisia prosesseja, mistä syystä tulkitsen työssäni niiden artikuloitumista (tuottamista, jäsentämistä, esittämistä) kirjallisuudessa (Lahtinen 2011, 165).

Vaikka valtiomuutoksen tutkimuksessa ei toistaiseksi ole kiinnitetty huomiota kirjallisuuteen, on valtiomuutos alettu ottaa huomioon kirjallisuudentutkimuksessa pyrittäessä määrittelemään nykykirjallisuuden sosiaalista kontekstia. Kirjallisuusinstituution ja kirjallisuuden tehtävää koskevien käsitysten kannalta valtiomuutokseen liittyvänä voidaan pitää esimerkiksi tutkimusta valtion apurahoituksen muutoksesta ja merkityksestä kirjailijan toiminnalle (Jokinen 2010). Erityisen selvästi valtiomuutoksen aiheet ovat esillä kirjallisuussosiologi Erkki Sevänen (2013) johdatuksessa ”nykykirjallisuuden yhteiskunnalliseen kehykseen”. Historiallisessa taustoituksessaan Sevänen tarkastelee hyvinvointivaltion aikakautta modernin yhteiskunnan rakentamisen vaiheena. Hyvinvointivaltiovaiheen jatkuvasta merkityksestä kertoo, että tuolloin luotiin valtiollinen taidehallinto ja rahoitusjärjestelmä, jotka ovat toiminnassa edelleen. Hyvinvointivaltion alueellisen tasaamisen periaatteen mukaisesti kulttuuripalvelut pyrittiin tuomaan ”[...] kaikkien kansalaisten ulottuville riippumatta heidän asuinpaikastaan ja sosiaalisesta asemastaan” (Sevänen 2013, 15). Kulttuuripolitiikan seurauksena voidaan pitää kulttuurin valtiollistumista, joka merkitsi byrokratisoitumista ja mandaattiajattelun merkityksessä myös politisoitumista. Tätä taustaa vasten 1990-lukua määrittänyt kilpailuvaltiokehitys ja sen myötä korostunut markkinaehtoistuminen saattoivat näyttäytyä myös kulttuuripolitiikkaa uudistavina voimina.

Kilpailuvaltiokehitys tarkoittaa markkinaperiaatteen strategista edistämistä ja kilpailun nostamista yhteiskunnan toimintaperiaatteeksi (Sevänen käyttääkin termiä ”kilpailuyhteiskunta”). Tällaisessa yhteiskunnallisessa kehyksessä korostuu kirjallisuuden tavaraluonne. Kirjallisuuden kannalta tärkeimmät valtiostrategiat liittyvät luovaan talouteen, innovaatioihin sekä tiede- ja kulttuuripolitiikkaan. Laajasti ymmärretyssä luovassa taloudessa tuotteistetaan erilaisia mediasisältöjä, joilla käydyn kaupan ytimessä ovat tekijänoikeudet. Luovaa taloutta voidaankin tarkastella talouden kulttuuristumisena. Sen sijaan kulttuurin taloudellistuminen viittaa julkisten taidelaitosten yksityistämiseen tai niiden johtamiseen yritystoiminnasta omaksutuilla malleilla (Sevänen 2013, 22).

Kulttuuripolitiikassa tulevat hyvin esiin valtiomuutoksen jatkuvuudet ja katkokset. Julkisen rahoituksen merkitys taide-elämässä on edelleen mittava, vaikka taiteen merkitystä perusteltaessa on kilpailuvaltiota määrittävän markkinaideologian mukaisesti ryhdytty korostamaan kulttuurin ja markkinoiden liittolaisuutta tai kulttuurin taloudellisia hyötyjä. Kuitenkin kulttuurin markkinaehtoistuminen törmää varsin pian tiettyihin ongelmiin. Seväsen mukaan uusimmat innovaatio- ja kulttuuripoliittiset linjaukset korostavat, ”[...] että taloudellinen hyöty, talouskasvu ja kilpailukyvyyn parantaminen eivät yksinään riitä järkevän innovaatio- ja kulttuuripolitiikan pohjaksi” (mt., 23). Merkitysten myymisen paradoksi on, että taloudellisten arvojen nostaminen ensisijaisiksi kuolettaa merkitykset palauttamalla ne rahaan. Tällaisissa tulosohtauissa prosesseissa ei muodostu mitään myytävää.

Kirjallisuuden tavaramuotoistuminen tai tuotteistuminen leimaa sen yhteiskuntasuhdetta maailmanlaajuisen kapitalismin aikakaudella. Tämä näkyy erityisen selvästi kirjallisen julkisuuden ja kustannustoiminnan muutoksessa, joissa taidekritiikin tai kulttuurisen tematiikan sijaan korostuvat julkisuusarvot ja kaupallisuus (esim. Melender 2010, 144–7). Globaalissa skaalassa voidaan puhua kirjallisuuden maailmanmarkkinoista, kustannustoiminnan kansainvälistymisestä sekä kielellisen ja kulttuurisen kirjavuuden vähenemisestä. Tunnettujen kirjailijoiden uutuudet leviävät maailmalle viiveettä ja niitä luetaan samanaikaisesti useissa paikoissa. Kirjallisuuden arvoa ja kirjailijan menestystä arvioidaan kansainvälisen menestyksen, eli palkintojen sekä painos- ja käännösmäärien mukaan. Hallitseva kieli on englanti, josta käännetään muille kielille runsaammin kuin muista kielistä englanniksi. Englanniksi julkaiseminen on kuitenkin muodostunut kansainvälisen menestyksen tärkeäksi edellytykseksi. Kirjailija ja kääntäjä Tim Parks on arvioinut näiden käytäntöjen ja kansainväliselle yleisölle kirjoittamisen vaikutuksia kirjallisuuteen. Ensimmäinen seuraus on kansainvälisen ymmärryksen esteiden välttäminen, mikä tarkoittaa esimerkiksi tietyn kulttuuripiirin merkitysnyanssien tai kontekstisidonnaisen aineksen välttämistä. Toinen seuraus on yksinkertainen, helposti käännettävä kieli (Parks 2014, 33). Lopputuloksena on ”uusi, tylsä, globaali romaani”, josta puuttuvat kulttuurispesifien yksityiskohtien runsaus ja kielellinen virtuositeetti. ”Mikä näyttää katoamaan tuomitulta, tai uhkaa vähintään jäädä heitteille, on oman kielensä ja kirjallisen kulttuurinsa herkillä nyansseilla ilotteleva työ, sellainen kirjoittaminen joka voi raadella tai ylistää tapaa jolla tämä tai tuo kielellinen ryhmä todella elää” (Parks 2014, 34).

Nämä kehityskulut ovat kaivaneet maata kirjallisuuden ”kansallisen tehtävän” alta. Suomessa tämä tehtävä on perinteisesti yhdistetty suurten historiallisten kysymysten käsittelyyn, mikä on merkinnyt kirjallisuuden poikkeuksellisen voimakasta yhteiskunnallista ja poliittista latautuneisuutta. Erityisiä odotuksia on kohdistunut yhteiskunnallisia oloja kuvaavaan realistiseen kansankuvaukseen ja historialliseen romaaniin (Nummi 1993, 12). Tästä johtuen kirjallisuuden lukuodotukset tai hallitseva lukemisen tapa ovat varsin mutkattomasti pyrkineet suhteuttamaan kirjallisuuden todellisuuteen. ”Kirjallisuus asetetaan kernaammin yhteiskunnalliseen todellisuuteen kuin omaan kirjalliseen perinteeseen, ja odotukset luovat puolestaan kirjallisuudelle poliittisia ja yhteiskunnallisia tehtäviä. Kirjallisuuden on odotettu paljastavan yhteiskunnallisia epäkohtia tai toisaalta

kirkastavan historian herooisia vaiheita” (mt., 13). Kirjallisuudentutkija Jyrki Nummen väitöskirja otti tehtäväkseen osoittaa Väinö Linnan romaanien *Tuntematon sotilas* ja *Täällä Pohjantähden alla* kirjalliset yhteydet eli suhteuttaa dokumentaarisina luetut kaunokirjalliset teokset kirjalliseen perinteeseen ja kansalliseen merkkikieleen, jota ne sekä tulkitsivat että itse loivat. Lähestymistapa on merkittävä kahdessa suhteessa. Ensinnäkin kirjallisuuden merkitykset rakentuvat kirjallisuudelle ominaisten konventioiden ja viittaussuhteiden kautta. Suhteessa todellisuuteen tämä voidaan ymmärtää kirjallisuuden ja todellisuuden välisen eron tutkimisena. Toiseksi, kirjallisuus on tämän merkitysten rakentumisen prosessin suhteen kaikkea muuta kuin naiivia. Ottaessaan aineksia esimerkiksi historiasta tai maantieteestä, kansallisista tai luokkasidonnaisista kuvista ja kertomuksista kirjallisuus samalla tutkii ja tulkitsee niitä.

Tässä tutkimuksessa kirjallisuutta tarkastellaan vastauksina historiallisiin kysymyksiin, mutta oletan näiden vastausten muotoutuvan nimenomaan suhteessa sosiaalisten merkkikielten rakentamiseen ja purkamiseen. Erityistä huomiota kiinnitän kirjallisuuden transgressiiviseen ja politisoivaan potentiaaliin, jota tulkitsen suhteessa valtiomuutoksen prosesseihin.

1.2 Eheytyksen ja hajautumisen prosessit

Valtiomuutoksen tutkimuksessa erityinen huomio kohdistuu valtion aluerakennetta muovaaviin sosiaalisiin ja poliittisiin prosesseihin sekä alueideologioihin. Valtiokoneiston ja valtioalueen suhteessa vaikuttaviksi ydinulottuvuuksiksi voidaan nostaa ydin-periferia-asetelma, sosiaalisen eheytyksen ja hajautumisen alueelliset prosessit sekä valtiokansalaisen suhdetta valtioon ja alueeseen muokkaavat sosiaaliset käytännöt (Moisio & Vasanen 2008, 22).

Tarkastelen seuraavassa kansallisen yhtenäisyyden tuottamista, alueellisia kulttuurisia eroja sekä eheytyksen ja hajautumisen prosesseja. Suomen etelän ja pohjoisen sekä idän ja lännen välisten erojen kannalta havainnollisena aineistona pidän historioitsija Matti Klingen tulkintoja. Juuri Klinge voidaan nostaa pääkaupunkiperspektiivin keskeiseksi edustajaksi Suomen pohjoisen ja etelän jaon tuottamisessa. Lopuksi tarkastelen tuotantosuhteiden ja poliittisten hyveiden kautta tuotettua valtiokansalaisen subjektivaatiota Suomen valtiomuutoksen eri vaiheissa.

Niin poliittisessa maantieteessä kuin poliittisessa sosiologiassa valtion eheytyksen tai suoranaisten umpeen kuroutumisen keskeinen tutkija on ollut Stein Rokkan. Alueellisen integraation välttämättömyys tehokkaan vallankäytön ja yhteiskunnallisen vakauden kannalta on ollut valtiokeskeisen ajattelun peruslähtökohta. Tästä syystä on tarpeellista tutkia, kuinka ydin-periferia-asetelma jäsenyyden eri historiallisissa tilanteissa ja miten eri alueita arvotetaan suhteessa talouteen, politiikkaan ja kulttuuriin.

Rokkanin mukaan ytimiä tai keskuksia määrittävät niiden alueellisessa kokonaisuudessa tavalla tai toisella (taloudellisesti, kulttuurisesti, sotilaallis-hallinnollisesti) etuoikeutettu

asema. Keskuksia voidaan tunnistaa kysymällä, missä kohtaa aluetta tärkeimpiä resursseja hallitsevat tahot yleensä kohtaavat? Minne he ovat perustaneet kohtaamisen, neuvottelujen ja päätöksenteon areenoita? Missä päättäjät ja vallanpitäjät kokoontuvat seremoniaalisesti vahvistamaan identiteettiään ja minne he ovat pystyttäneet monumentteja symbolisoimaan näitä identiteettejä (Rokkan 1999, 111)? Keskuksen sijainnin alkuperä saattaa olla sattumanvarainen, kuten Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi nostetun Helsingin (Klinge 2012, 306–7), mutta usein niissä toteutuu kumuloituva kehitys: tärkeimpien instituutioiden keskittyminen yhteen paikkaan ohjaa sijoittumispäätöksiä jatkossakin. Rakenteen hajauttamisen kustannukset näyttävät korkeina, mikäli tiettyyn paikkaan on keskittynyt merkittäviä taloudellisia, kulttuurisia ja sotilaallis-hallinnollisia investointeja. Samansuuntaisesti vaikuttavat esimerkiksi taloudellisen ja poliittisen eliitin sekä korkeimman virkakunnan maantieteellisen läheisyyden voimistamat tiiviit verkostot (Rokkan 1999, 111).

Periferian peruspärteet ovat etäisyys, erilaisuus ja riippuvaisuus (mt., 115). Keskus-periferia-suhteessa voidaan erottaa kolmenlaista vaihtoa: taloudellista, kulttuurista ja poliittista. Taloudellinen vaihto koskee tavaroiden, palveluiden ja työvoiman tuontia ja vientiä sekä pääoman liikkeitä lainojen, sijoitusten ja tukien muodossa. Kulttuuriseen vaihtoon sisältyvät sanomat, normit, tyyli, ideologiat, myytit ja rituaalit. Poliittisessa vaihdossa kyse on kiistoista, jotka koskevat oikeuksia alueeseen, samoin kuin sodista, valtauksista, saarroista, liittolaisuuksista tai eliittien keskinäisistä sovitteluista. Nämä vaihdon luokat muodostavat keskus-periferia-suhteen ydinulottuvuudet ja niiden avulla voidaan tarkastella keskuksen ja periferian välisen rajan (keskus-periferia-asetelman) vahvuutta ja selkeyttä, mikä määrittää periferisyyden merkitystä ja periferian riippuvaisuutta keskuksista (mt., 116).

Keskus-periferia-suhteelle ominaista on, että keskuksia kontrolloivat niiden ja periferioiden välisiä suhteita, kun taas periferiat kontrolloivat parhaassakin tapauksessa lähinnä omia resurssejaan. Keskus-periferia-suhteen jako taloudellisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin suhteisiin havainnollistaa keskus-periferia-suhteiden moninaisuutta (mt., 117).

Suomen valtiomuutoksen tärkeä aspekti on valtiotilan muuttuva rooli. Areaalisessa valtiossa valtiotila oli keskeinen tuotannontekijä, jolla lisäksi oli suuri symbolinen merkitys nuoren valtion suvereniteetin ilmentäjänä. Valtiotilan mieltäminen suverenisuuteen läheisesti liittyvänä strategisena resurssina korostui edelleen hyvinvointivaltion aikakaudella (Moisio & Ahlqvist 2014, 27). Kilpailuvaltiostrategiat sen sijaan korostavat valtiotilan kehityseroja: huippujen kehitystä on tuettava keskittämällä voimavaroja; taantuvat alueet ovat avun ulottumattomissa eikä niihin kannata haaskata niukkoja resursseja. Kilpailuvaltion alueelliset prosessit ovat historiallisten ja rakenteellisten syiden hidastavasta vaikutuksesta huolimatta pääsääntöisesti aluekehitystä eriyttäviä ja aluerakennetta keskittäviä.

Valtion kulttuuriset edellytykset eivät merkitse vain talousreduktionismille vastakkaista merkitysten tiheyttä ja moninaisuutta, vaan kulttuurisia jakoja ja arvostuksia (esim. ”paukallinen kansankulttuuri”, ”kansainvälisen tason korkeakulttuuri”) on käytetty ja käytetään edelleen valtioalueen arvottamisen ja hallinnan välineinä. Tässä yhteydessä Matti Klingenin ”kaksi Suomea” -tulkinta (1982) on hyödyllinen sekä kulttuuristen valta-asetelmien että niiden muutoksen hahmottamiseksi. Se tuo tarkasteluun Suomen sisäpolitiikan pohjoi-

nen-etelä-akselin ohella Suomen ulkopoliitiikan kannalta ratkaisevan itä-länsi-akselin. Klingen tulkinta lähtee Suomen valtion sattumanvaraisuudesta ja sen kokoonpanon ratkaisesta poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta. ”Mutta rajankäynnin tarkoituksena ei ollut ottaa huomioon kansankulttuurin, kielten eikä edes kaupallisten vaikutusalueiden ja merenkulkuyhteyksien luomia ’luonnollisia’ kokonaisuuksia” (Klinge 1982, 14). Suomen valtion edeltäjä, Suomen suuriruhtinaskunta syntyi valtapoliitiikan seurauksena ja siinä saatettiin yhteen toisilleen kulttuurisesti vieraat itäiset ja läntiset osat. Erottautuminen Ruotsista johti vastoin kaikkea todennäköisyyttä korostamaan kansallisen kulttuurin rakentamisessa ”itäistä”, eli sisämaan suomenkielistä kulttuuriperintöä (mt., 14–15). Tätä historiallista sattumanvaraisuutta ja toteutuneen kehityksen epätodennäköisyyttä Klinge kiteyttää seuraavasti:

”Suomalais-ugrilaisuuden aatteen elinvoimaisuuden täytynee pohjautua psykologiseen tekijään, siihen tosiseikkaan, että ulospäin eksotismi käy paremmin kaupaksi kuin Euroopan periferiaksi esittäytyminen, varsinkin kun juuri tätä eksotismia niin monet Suomeen saapuvat ja suomalaisia tapaavat nimenomaan kaipaavat ja kysyvät. Suomalaiseen identiteettiin on syvälle iskostunut materiaalisen alemmuudentunnon ongelma: on maamme köyhä, siksi jää. Kiintymys kieleen, joka ei ole muiden, ja johon nähden ei tarvitse tuntea olevansa, niin kuin ekonomisesti, toisten takapihalla, on ehkä voinut lääkittää tunteita.” (mt., 19, 21).

Mitä tarkoittaa, että Suomi tai suomalaiset ovat ekonomisesti toisten takapihalla? Tarkoittaako se, että Klingen käsityksen mukaan suomenkieliset asuttavat maata, joka ekonomisesti ”kuuluu” Euroopalle? Tai sille eurooppalaiselle eli ruotsinkieliselle sivistyneistölle, joka hallintohenkilöstönä edusti Eurooppaa tällä reuna-alueella? Klinge tulkitsee suomalaisuutta määrittäneen samastumisen valtioalueen ulkopuolelta kerättyihin Kalevalan runoihin sekä ”[...] suota kuokkivaan Paavoon tai Jussiin ja hänen kieleensä ja köyhyyteensä” (1982, 21). Tämän samastumisen seurauksena läntinen ja ruotsalainen Suomi syrjäytettiin ideologisesti kansallistietoisuudesta, ja keskeiseksi nostettiin sisämaan perifeerinen kulttuuriaines.

Näyttää siltä, että Klingen ”kaksi Suomea” -tulkinta toimi ratkaisevan kulttuurisen suunnanmuutoksen airuena. Se ajoittuu heti Kekkonen presidenttikauden päättymisen jälkeiseen tilanteeseen. Paitsi tietyssä kansainvälispoliittisessa tilanteessa toimineena reaalioliittikkona, voidaan Kekkonen ymmärtää myös kulttuurisena katkoksenä etelän ja lännen hegemoniaan Suomen valtiollisessa elämässä. Laajan kansansuosion ja perifeeristen alueiden osakseen saaman poikkeuksellisen huomion ohella myös Kekkonen esiintymistä ja vallankäyttöä on toisinaan luonnehdittu ”itäiseksi” kielteisesti arvoitetun itäsuomalaisen kansanomaisuuden mielessä (Jussila ym. 2009).

Tätä kirjoitettaessa ei ole enää mitään syytä pahoitella itäisen kulttuurivaikutuksen dominanssia. Niin suuressa määrin sen varaan rakennettu ”kansallinen” on menettänyt maineensa valtion strategisen kansainvälistämisen ja ”Suomen” kulttuurisen eurooppa-

laistamisen myötä. Eurooppalaisen kolonialismin alistavaa universaalisuutta noudattavan klingeläisen tulkinnan mukaan rannikon kulttuuria ja valtiota muodostamaan kykenevät ”läntiset” voimat ovat päässeet itseoikeutettuun asemaansa ja sisämaan ”itäinen” eksootikka on paljastettu teennäiseksi ainekseksi suomalaisuuden rakennelmassa. Vaikuttaako tämä symbolinen arvonmenetyks siihen, että kilpailuvaltion aluepolitiikan keskeinen sisältö on itäisten ja pohjoisten periferioiden näivettäminen? Tässä tilanteessa voidaan Klingen tarkoituksena vastaisesti palata hänen suomalaisuuden kaksijakoisuuden korostamiselle tarjoamaansa perusteluun. ”Kansallisen yhteenkuuluvuuden nimissä, aatteellisista, sotilaallisista, kielellisistä ja poliittisista syistä on eri maissa yleensä korostettu yhdistäviä tekijöitä ja yhtenäisyyttä. Mutta yhtenäisyyden ei tarvinne vaarantua, jos kansalliseen kulttuuriperintöön sisältyvää erilaisuuttakin tuodaan esiin” (Klinge 1982, 22).

Perustavin tapa, jolla kirjallisuus liittyy valtiolliseen yhtenäisyyteen, on kieli. Suomessa valtaväestön kielen muodostuminen yhtenäiseksi normaalikieleksi oli tärkeää juuri kansallisen koheesion kannalta (Klinge 2003, 18). Toisaalta suomenkielisen kirjallisuuden merkitystä korosti tarve osoittaa fennomanian ruotsinmielisille vastustajille, että suomen kielellä oli edellytykset muodostua kulttuurikieleksi.

Klingen ”kaksi Suomea” -esityksestä ei selviä, miten tilastollisen todellisuuden vastaiseksi luonnehdittu itäinen kulttuuriaines on voinut nousta kansallisen yhteenkuuluvuuden sidokseksi. Toisin sanoen, kuinka sivistystasoltaan valtiolliseen ja kulttuuriseen elämään kykenevä ruotsinkielinen sivistyneistö päätyi hylkäämään Euroopan, omaksumaan rahvaan kielen ja nostamaan sen alkukantaisuuden kulttuuriksi. Historioitsija Heikki Ylikangas on paneutunut kysymykseen, miksi sivistyneistö alkoi kantaa huolta kansasta juuri silloin, kun sen elämä alkoi muutenkin kohentua (2007, 158). Kysymyksen taustalla on epäily, että aatteellinen herätys ei ole riittävä selitys.

”[Aatehistorian] konseptiossa talonpojat, porvarit, aateliset, työläiset jne. nähdään tarpeittensa ja etujensa mukaan toimivana raadollisten joukkona ainakin niin kauan kuin sitä ei valistuksella jalosteta. Vain yksi ryhmä irrotetaan tästä rykelmästä; vain se nähdään pyyteettömyyden läpituokemaksi. Oppineisto ei aja omaa etuaan, ei edes tyydytä tarpeitaan. Se katsoo kansan parasta.”
(Ylikangas 2007, 159).

Ylikankaan selitys fennomanian nousulle valtiota muodostavaksi strategiaksi liittyy ruotsiin suuntautuneen aatellisen hallintoeliitin eli virka-aristokratian, ja toisaalta maaseudun virkamiehien eli alempien säätyläisten väliseen valtakamppailuun, jota tietenkin käytiin suhteessa Venäjän keisarikuntaan. Suomen kielen taidon vaatiminen virkamiehiltä palveli osittain suomenkielisten alempien säätyläisten valtapyyteitä ja virkamieskunnan sosiaalisen koostumuksen muutosta. Laajempi konteksti on kapitalistisen talouskehityksen porvareita ja talonpoikia vaurastuttanut vaikutus ja lopulta vähittäinen siirtyminen enemmistövaltaan. ”Kansankieli tuli valtakieleksi tai yksinomaiseksi kieleksi kaikkialla siellä, missä kansanvalta toteutui” (Ylikangas 2007, 171).

Fennomanian kielipolitiikan taustalla oli siten sivistyneistön tarve löytää liittolaisia muuttuvassa sosiaalisessa muodostelmassa. Liittoutuminen sosiaalisesti nousevien talonpoikien kanssa edellytti heidän kielensä omaksumista ja kulttuurista arvonnousua. ”Tästä katsannosta fennomaanien naiivi rakkaudenjulistus kansalle ja sen loputon toistelu eri yhteyksissä kävisivät psykologisesti ymmärrettäviksi. Kysymys olisi tiedostamattomasta propagandasta, ei ulko- vaan sisäpoliittisesta liturgiasta, jolla liittoutumistaan tarjoava heikompi osapuoli koki mainostaa palvelujaan ja yhteistyöalittiuttaan” (mt., 175). Näin ymmärrettynä sisämaan kansankulttuuriin suuntautuminen oli toki erontekoa Ruotsiin ja ruotsin kieleen, mutta tuskin tilastollinen poikkeus. Fennomanian hankkeen keskeistä sisältöä oli valtion yhtenäisyyden kulttuuristen edellytysten luominen heterogeenisistä aineksista, joiden liikesuunnat Klinge hahmottelee seuraavasti:

”Integraatio tuli tapahtumaan siten, että sivistys ja valistus, hallinto ja talous, levisivät kuten ennenkin etelästä pohjoiseen. Mutta kansallisen ideologian kohdalla kehitys kulki päinvastoin. Juroudesta ja sitkeydestä, saunasta lumeen kierimisestä ja tuohivirsuista tuli positiivisia symboleja, oikean suomalaisuuden määreitä.” (1982, 85–6).

Kuten alussa esitin, katson pohjoisen satiirin kirjallisen perinteen kyseenalaistavan näitä liikesuuntia. Eteläinen sivistys saati hallinto eivät useinkaan ole osoittautuneet pohjoisen kannalta toimiviksi. Ne onkin syytä ymmärtää etelän tarpeita palvelevina vallan tekniikoina. Samoin taloudellisissa suhteissa varsinkin raaka-aine- ja energiavirrat ovat yleisesti ottaen suuntautuneet toisin kuin Klengen tarkastelemat virtaukset – pohjoisesta etelään.

Klengen ironisoimat tuohivirsut kiteyttävät kulttuurisia valta-asetelmiä. Vanhentuneiksi tuomitut ruraaliobjektit liittyivät läheisesti sekä Haanpään (”püimä ja reikäleipä” -kuvasto) että Huovisen (”anti kirjallisuuden suolapyttyyn”) kirjallisen tuotannon vastaanottoon kansankuvauksena (Karonen 1985, 34; Lounela 1953). Haanpään kohdalla kansankuvaustulkinta pyrki häivyttämään näkyvistä terävät yhteiskuntakriittiset havainnot. Huovisen ja helsinkiläismodernistien vastakkainasettelussa kansankuvaustulkinnalla pyrittiin kiistämään Huovisen menestyneen varhaistuotannon kirjallinen arvo. Kuitenkin näiden kirjailijoiden myöhempi kansallinen arvostus osoittaa, että pohjoiset ja itäiset kieli- ja kulttuuriainekset saattoivat toimia merkittävän kirjallisuuden edellytyksinä, ja että Suomen kirjallisuuden mahdollisuudet olivat toisaalla kuin kansainvälisten vaikutteiden mahdollisimman ajankohtaisessa omaksumisessa suomen kielelle. Ne siis kykenivät haastamaan kirjallisuuden vastaanottoa hallinnoita, Eurooppaan samastumisen homogeenisoivia ideoita.

Itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeisessä tilanteessa valtiollista yhtenäisyyttä uhkasi kielikysymystä verrattomasti vakavammin kapitalismille ominainen luokkakonflikti. Esimerkiksi valtiotieteilijä Yrjö Ruutu hahmotteli kansallista, sekä pääoman että työväen ylivallan ehkäisevää luokkakompromissia 1920-luvulla. Kehitelmissä korostui kansallinen yhteishyvä, joka edellytti luopumista pääomaan ja perinteiseen oikeuskäsitykseen tukeutuva liberaalisesta järjestelmästä. Sen sijaan Ruutu ehdotti kansallista skaalaa lujittavaa

valtiososialismia. Kansallista eheytymistä pidettiin välttämättömänä esimerkiksi AKS:n piirissä, mutta sisällissodan jälkeisessä luokkatilanteessa ylioppilaiden työväestöön kohdistamat kansallisen eheytyksen vetoamukset eivät voineet saavuttaa vastakaikua (Klinge 2012, 151–3, 159). Pääoman ja työvoiman suhteet jäsentyivät tavalla, joka ei luonut edellytyksiä porvariston ja työväen luokkakompromissille.

Niin kutsutun areaalisen valtiovaiheen (n. 1917–1950) oloissa eheytyksen politiikan pääasiallisena sisältönä oli maan jakaminen, joka maatalousvaltaisessa maassa tähtäsi lojaalin ja isänmaallisen valtiokansalaisen kasvattamiseen maanomistuksen kautta. Luokkakompromissiin pyrittiinkin ensisijaisesti maaseudun luokkasuhteissa. Toinen keskeinen eheytystrategia nojasi erityisesti kansakoululaitoksen toteuttamaan kansalaiskasvatukseen sekä julkisen keskustelun ja kulttuurisen tuotannon ideologiseen kontrolliin.

Alkutuotantovaltaisen tuotantorakenteen takia valtioaluetta pidettiin kokonaisuudessaan taloudellisesti merkittävänä tai potentiaalisena. Valtiokoneiston ja valtioalueen suhteessa korostuivat perifeeristen alueiden symbolinen arvo sekä valtion sivistys- ja kolonisaatio-otehtävä. Valtio jakautui selkeään ydinalueeseen ja laajaan, agraariseen valtioperiferiaan (Klinge 2012, 309–310; Moisio 2012, 69). Valtioperiferiaa ei kuitenkaan nähty väheksyttävänä, vaan päinvastoin symbolisesti merkittävänä ja konkreettisesti haltuun otettavana.

Yhtenäisyyden ja valtioalueen hallittavaksi tekemisen strategiat korostuivat aivan erityisesti hyvinvointivaltiovaiheessa, jota voidaan tulkita ydin-periferia-asetelman purkamisena tai suhteellistamisena. Sen materiaalisen perustan muodosti pyrkimys kansantalouden kokonaistuotannon kasvattamiseen verrattain suljetun kansainvälisen talouden oloissa. Tavoitetta palveli valtioalueen resurssien mahdollisimman intensiivinen hyödyntäminen. Kilpailuvaltion alueideologia sen sijaan korostaa kaupungin ja maaseudun vastakohtaisuutta. Taloudellisessa järjestyksessä pääpaino on tietyillä teknologiasektoreilla, joiden menestys ratkaistaan globaalissa kilpailussa. Tästä syystä kilpailuvaltion aluepolitiikka on keskittävää ja painottaa innovaatorakenteita ja osaamiskeskittymiä. Sen seurauksena ydin-periferia-asetelma muodostuu uudelleen alueellisten erojen kärjistyksen myötä.

Valtiollista yhtenäisyyttä hajottavat voimat liittyvät ennen kaikkea taloudellisiin valtasuhteisiin. Pääoma onkin ymmärrettävä ristiriitoja tuottavana sosiaalisena suhteena, jonka rakenteellisina ristiriitoina ja strategisina pulmatilanteina ilmenevää hajottavaa vaikutusta kompensoimaan tarvitaan sosiaalista koheesiota tuottamaan kykenevä taho. Yhtenäisyys puolestaan voi toteutua vain tilapäisten kiinnitysten tai ratkaisujen (*spatio-temporal fix*) muodossa, jotka vaihtelevilla tavoilla sovittavat yhteen eri intressiryhmien ja luokkien edut (esim. Jessop 2000, 326, 335).

Toinen hajautumisen aspekti liittyy kulttuuristen hegemoniapyrkimysten tarkoittamattomiin seurauksiin, jotka korostuvat pohjoisen satiirin kirjallisuudessa. Siinä kyse on kulttuuristen kasvatuspyrkimysten implikoiman ylenkatseen herättämässä vastarinnassa. Tästä syystä pidän tarpeellisena tarkastella, kuinka Haanpään, Huovisen ja Heikkisen satiirit ovat haastaneet paitsi yhteiskunnallisia ajattelu- ja puhetapoja, myös vallitsevia kulttuurihierarkioita arvottamalla uudelleen etelän ja pohjoisen suhdetta. Niiden voi siis

tulkita purkaneen ytimen dominoimaa yhteisen maailman rakennelmaa ja mitätöineen kulloinkin hyveellisen valtiokansalaisen subjektivaation merkkejä.

1.3 Valtiokansalaisen kasvattaminen

Itsenäistymisen jälkeisinä vuosikymmeninä valtiokansalaisen kasvattaminen kiinnittyi maanomistuksen ja erityisesti sosiaalista konfliktia kontrolloimaan pyrkivän ideologisen kurin kysymyksiin. Hallitsevana ihanteena oli omaa maata viljelevä hurskas ja työteliäs valtiokansalainen, joka kiinnittyi valtioon ensisijaisesti paikallisyhteisön jäsenyyden kautta (Moisio 2012, 64).

Hyvinvointivaltioon johtaneiden strategisten linjausten voidaan katsoa muodostuneen tarpeellisiksi toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa, jossa sodassa lyödyn Suomen valtion oli huolehdittava jäljelle jääneen valtioalueen hallinnasta sekä kansalaisten poliittisen lojaliteetin varmistamisesta. Näitä tavoitteita, joiden keskeinen päämäärä oli ehkäistä kommunistien kannatuksen kasvu ja suojautua Neuvostoliiton painostukselta, ajettiin laajoilla sosiaalisen ja alueellisen tasaamisen ohjelmilla. Turvallisuuspoliittisten huolenaiheiden ohella valtiokapitalistista kehitystä kannusti kansainvälinen taloudellinen kilpailu, jossa menestymistä arvioitiin kansantalouden volyyymillä. Sen kasvattamiseksi sekä yhteiskuntarauhan kannalta uhkaavaksi nähdyn työttömyyden ehkäisemiseksi valtio panosti voimakkaasti koko valtioalueen luonnonvarojen hyödyntämiseen ja teollistamiseen. Sosiaalisen tasoituksen aspekti tarkoitti julkisten palvelujen tarjoamista kaikille kansalaisille sosiaalisesta asemasta ja asuinpaikasta riippumatta (mt., 158).

Valtiokansalaisen kasvatus tähtäsi lojaalin ja taloudellisesti aktiivisen kuluttajakansalaisen muodostamiseen. Konkreettisen maahan kiinnittämisen asemasta eheytyksen merkitys kansalaisten osallistamista jakamalla työn ja tulonsiirtojen muodossa osuuksia yhteisestä isänmaasta (Siltala 2009, 530). Teollistuminen merkitsi urbanisaatiota ja voimakasta rakennemuutosta, joka alueellisen tasoituksen periaatteesta huolimatta muutti myös aluerakennetta. Tässä suhteessa valtio oli sekä kapitalistista modernisaatiota edistävä että muutoksen rajuutta tasoittamaan pyrkivä toimija.

1980-luvulta alkaneen ja 1990-luvun laman jälkeen vallitsevaksi muodostuneen kilpailuvaltiokehityksen myötä valtiokansalaiseen kohdistuu jälleen uusia odotuksia. Hyvinvointivaltiovaiheen perustava merkitys Suomen valtiollisuuden ja modernin yhteiskunnan kehityksessä tulee kilpailuvaltiokontekstissa esille monin tavoin. Tässä suhteessa kansalaisten taloudellisen aktiivisuuden korostus ei ole uutuuksia, vaikka sen sisältö on muuttunut yrittäjyyden ja markkinahenkisyyden hyveellisyyttä painottavaksi. Kilpailuvaltiossa aktiivinen kansalainen kiinnittyy valtioon uudella tavalla. Aiemmin valtiokansalaisen skaala oli kansallinen: kansalaisen tuli työllään rakentaa ja hyödyttää isänmaata ja kansantaloutta. Kilpailuvaltioon kansalainen kiinnittyy taloudellisena subjektina, oman etunsa ymmärtävänä taloudellisen vastuun kantajana, joka hakee suoraan yhteyttä globaaleihin verkostoihin.

Ensisijainen aluerakenteen muutostekijä on ollut valtion kansainvälistyminen, joka kansainvälisen kilpailukyvyyn nimessä painottaa kehityspanosten keskittämisen välttämättömyyttä. Tässä uusjaossa alueita arvotetaan niiden taloudellisen suorituskyvyn mukaan ja valtiollisia resursseja ollaan halukkaita suuntamaan ensisijaisesti hyvin menestyville alueille, kun taas valtioalueen kokoonpanon tehottomat piirteet pyritään eliminoimaan (Ahlqvist & Moisio 2014, 49). Valtion rooli ymmärretään taloudellisen toiminnan mahdollistajana, jonka kansalliseen etuun liittyvä tehtävä on huolehtia kilpailukyvyistä saattamalla markkinaperiaate mahdollisimman laajasti voimaan ja luoda houkuttelevia tilaisuuksia kansainvälisille sijoituksille (Moisio 2012, 167). Tähän kilpailuvaltiostrategiaan liittyviä ongelmia ovat sosiaalisen ja alueellisen koheesion heikentyminen sekä keskittämispolitiikkaan liittyvä resurssien tuhlaus ja taloudellisten mahdollisuuksien kaventuminen. Valtion ekonomisaatio ja alueellisen näkyvyyden heikkeneminen ovat myös heikentäneet valtion koheesion ylläpitämiseen liittyvää symbolista pääomaa.

Urbanisoitunein ja keskitetyin versio globaaliin skaalaan suuntautuvasta ja kilpailuorientoituneesta valtiostrategiasta voidaan nimetä metropolivaltioksi. Sen alueellisessa visiossa kansalliset resurssit keskitettäisiin mahdollisimman pitkälle, jotta voitaisiin muodostaa nykymuotoisen kapitalismin verkostoissa toimintakykyinen ja valtiota kansainväliseen markkinasivilisaatioon kytkevä solmukohta, eli metropoli (Kangas 2013; Moisio & Vasanen 2008, 28–9). Metropolivaltioajatuksen kannalta tärkein kysymys on, mitkä ovat metropolin historialliset ja kulttuuriset edellytykset, ja voidaanko sellainen muodostaa Suomeen muuna kuin aluepoliittisena ”hallintohimmelinä”.

1.4 Satiirin pohjoinen ulottuvuus

Suomen kirjallisuudessa satiirilla vaikuttaa olevan ilmansuunta: pohjoinen. Väite on konkreettisempi kuin esimerkiksi kirjallisuudentutkija Northrop Fryen (1957) tapa samastaa satiiri klassisten kertomustyyppien järjestelmässä talveen. Suomen kirjallisuudessa satiiri on pitkään ollut marginaalinen laji, jonka merkittävimmistä kirjoittajista huomiota herättävän moni on ollut kulttuuritaustaltaan pohjoissuomalainen. Näihin satiirin kirjoittajiin lasken Pentti Haanpään, Veikko Huovisen, Rosa Liksomien ja Erno Paasilinnan. ”Pohjois-Suomena” tarkastelen tässä suhteessa tapoja, kieltä ja uskomuksia erottavaksi kulttuurirajaksi tulkitun (esim. Klinge 1982, 10) Pähkinäsaaren rauhan rajan pohjoispuolista osaa Suomen valtioalueesta. Toinen vastaava ja samaa linjausta noudattava rajanveto on maantieteilijä J.G. Granön (1951, 359) Kulttuuri-Suomen ja Luonnon-Suomen välinen erottelu.

On kaikesti selvää, ettei näin määritelty pohjoinen satiiri ole analyttinen käsite vaan heuristinen lähtökohta. Suomalainen satiiri voidaan määritellä toisinkin, nimittäin runsaaksi ja rikkaaksi perinteeksi, kuten kirjallisuudentutkijat Sari Kivistö ja H.K. Riikonen (2012) ovat tehneet. Heidän tulkintansa perustuu kuitenkin laajaan tutkimustyöhön, jossa ansiokkaasti nostetaan esiin unohtuneita tai huonosti tunnettuja aineistoja varsinkin lehdistöstä. Väite pohjoisesta satiirista on kuitenkin ymmärrettävä nimenomaan suomenkielisen kauno-

kirjallisuuden romaanipainotteista valtavirtaa vasten. Tässä tehtävä pohjoisen määrittely onkin perspektivistinen, kontekstisidonnainen ja kiistanalaisuudessaan poliittinen. Otan myös huomioon, että Pähkinäsaaren rauhan rajaa historiallisen tiedon kohteena voidaan pitää merkitykseltään ja luonteeltaan varsin häilyvänä, kun taas Granön kulttuuri–luonto-erottelu tuo selkeästi esiin Suomen valtiollisuuden rakentumisen koloniaalisen aspektin (Ridanpää 2007, 911).

Näiden erottelujen avulla pyrin kiinnittämään huomiota siihen, kuinka Suomen alue-suhteiden muuttuvassa kontekstissa valtiollinen, taloudellinen ja kulttuurinen valta ovat pohjoisesta katsottuna aina sijainneet etelässä. Tämä asetelma on sekä määrittänyt satiirin kirjoittamista ja vastaanottoa että tarjonnut sille edellytyksiä. Erno Paasilinnan kirjailijan työn merkitystä arvioineessa kirjoituksessaan kriitikko Vesa Karonen nosti Paasilinnan ohella ”suuriksi suomalaisiksi satiirikoiksi” Haanpään ja Huovisen. Karonen tunnisti mainitut kolme pohjoisen kirjailijoiksi ja luonnehti heitä yhdistävää satiirista perspektiiviä seuraavasti: ”[...] syrjäseudulla, periferiassa keskustan kaikkitietävyys ilmenee tietämättömyydeksi, oppineisuus tyhmyydeksi, kulttuurin levittäminen toisen kulttuurin tuhoamiseksi” (Karonen 2000).

Pohjoinen satiiri on hyödyllistä mieltää kirjallisena traditiona, jota määrittää tietty poliittis-maantieteellinen perspektiivi. Traditio tai perinne on kirjallisuuden historiallisuuden kannalta tärkeä käsite. Jatkuvuuden merkitys voidaan kiteyttää seuraavasti: ”Uusi kirjallisuus tekee vanhasta elävää ja vanha kirjallisuus uudesta. Ne ovat olemassa toistensa kautta” (Melender 2010, 145). Kirjallisuuden erityinen kyky siirtää merkityksiä ajallisesti traditionsa kautta on keskeinen myös sen poliittisuuden teoretisoinnin kannalta.

Tutkimuskohteenani on Suomen itsenäisyydenajan valtiomuutos, jota tarkastelen pohjoisen satiirin kautta avautuvasta perspektiivistä 1920-luvulta 2010-luvulle. Ajallisen rajauksen puitteissa olen valinnut aineistoni Pentti Haanpään, Veikko Huovisen ja Mikko-Pekka Heikkisen tuotannosta. Haanpään siksi, että hänen tuotantonsa politisoitui voimakkaasti ensimmäisen tasavallan Suomessa, mikä terävöitti erityisesti isänmaan ja omistamisen suhteen satiirista tarkastelua. Huovisen siksi, että hänen kirjallinen tuotantonsa osuu pääsääntöisesti yhteen hyvinvointivaltion prosessin kanssa ja on tulkittavissa sen monitahoisena kritiikkinä. Heikkisen kytken pohjoisen satiirin traditioon siitä syystä, että hänen esikoisromaaninsa *Terveiset Kutturasta* (2012) tarttuu poikkeuksellisen tarkkänäköisesti kilpailuvaltiokehityksen tuottaman aluesuhteen ongelmaan.

En analysoi työssäni laajemmin Erno Paasilinnan tai Rosa Liksomin tuotantoa, vaikka vertaan Paasilinnan esseetä ”Joko Lappi on loppu” Heikkisen tapaan tarkastella aluepoliittista asetelmaa fiktion keinoin. Rajauksen ensisijainen syy on, että pidän Paasilinnan aikalaisen Huovisen satiireja hyvinvointivaltion ristiriitojen kannalta valaisevampina. Sen sijaan Liksomin romaani *Kreisland* (1995) olisi tarjonnut erinomaisen esimerkin postmodernin romaanin satiirisuudesta, jonka voi tulkita ottavan kohteekseen Suomen kulttuurisen olemuksen ja ”sijainnin” 1990-luvun murrosvaiheessa. Syy Liksomin sivuuttamiseen on liiallisen päällekkäisyyden välttäminen maantieteilijä Juha Ridanpään kirjallisuusaiheiseen tutkimukseen, joka on kohdistunut suurelta osin juuri Liksomin tuotantoon (Ridanpää

2005; 2007; 2010). Tässä yhteydessä on heti mainittava, että päällekkäisyys ei ole estänyt minua tarttumasta Haanpään *Noitaympyrään*, jota Ridanpää on tutkinut osana väitöskirjaansa (2005). Tätä perustelen *Noitaympyrän* ohittamattomalla keskeisyydellä, kun tarkastellaan Suomen kirjallisuutta suhteessa valtion tilasuhteisiin ja kapitalismiin. Toinen peruste on Ridanpään pohjoisia stereotyyppioita postkolonialistisesta näkökulmasta kyseenalaistavan tutkimusotteen ero tämän tutkimuksen valtiomuutoksen tilallisuuteen ja kirjallisuuden politiikkaan suuntautuvaan kysymyksenasetteluun.

Myös kirjallisuudentutkimuksessa on pyritty Suomen kirjallisuushistorian alueelliseen tarkasteluun tavalla, johon tutkimukseni on aiheellista suhteuttaa. Vuonna 2010 julkaistiin suurelta osin Oulun yliopiston tutkijoiden kirjoittama *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. *Helsingin Sanomat* tuomitsi sen ”stiiknafauliaksi” ja ”aluepoliittiseksi intoiluksi” (Lassila 2010). Teos sai kuitenkin ankaran tuomion myös *Kalevassa*: ”Pohjoisen Suomen kirjallisuushistoria on edelleen kirjoittamatta. Ja taitaa jäädäkin” (Marttinen 2010). Kritiikit kiinnittivät erityistä huomiota kirjailijoiden pohjoissuomalaisiksi määrittelemisen ongelmaan. Tietyt vanhemmat kirjailijat, parhaana esimerkkinä Oulussa varttunut V.A. Koskenniemi, olivat nimittäin kansallisen kirjallisuuden merkkihenkilöitä ja keskeisiä vaikuttajia. Toisaalta kirjallisuushistoriaan ei sisältynyt artikkeleita esimerkiksi Eino Leinosta tai Ilmari Kiannosta, joiden toiminnan kehys oli kansallinen mutta pohjoisen ja etelän suhteen kannalta huomattavasti problemaattisempi kuin fennomanian hankkeen täydellisesti sisäistäneen Koskenniemen (kts. Pylkkö 2009). *Kalevan* Eero Marttinen kyseenalaistaa Suomen maantieteellisessä keskipisteessä vaikuttaneen Haanpään pohjoissuomalaisuuden, ottamatta kuitenkaan huomioon tilan suhteellisuutta eli maantieteen poliittisia ja kulttuurisia аспектеja.

Pohjois-Suomen kirjallisuushistorian julkilausuttu päämäärä oli kirjoittaa alueellista kirjallisuushistoriaa ja irrottautua siten kansallisesta skaalasta. Toimittajien mukaan teoksen ”voi liittää keskusteluun, joka alkoi Pohjois-Suomen asemasta ja erityislaadusta jo 1960- ja 1970-luvulla – siis keskusteluun, jossa ideoitiin jopa Pohjois-Suomen taloudellista ja kulttuurista itsenäisyyttä siksi, että pohjoisen luonnonvaroja koettiin hyödynnetyn yksipuolisesti eteläisen Suomen hyväksi ja pohjoisia alueita köyhdyttäen” (Carlsson ym. 2010, 7). Juuri tämä alueellisen eron esille tuominen on pohjoista satiiria määrittävä piirre.

Pohjoisen satiirin skaalapolitiikka ei tarkastelemieni kirjailijoidenkaan osalta ole yhtenäistä, vaan kiinnittyy vaihtelevin tavoin historialliseen tilanteeseensa. Suhteessaan kansalliseen Heikkisen *Terveiset Kutturasta* tarttuu juuri pohjoisen separatismin ideaan, joka kuitenkin on kansallista purkava satiirinen kärjistys, ei niinkään uutta regionalismia. Se kirjoittaa maantieteensä siten, että pohjoisen suhteet maailmaan voivat järjestyä ilman kansallisen ytimen kontrollia ja välitystä. Huovisen satireja määrittävät luonteeltaan dialektiset ristiriidat, joista tässä suhteessa tärkeä on kansallisen yhtenäisyyden sekä alueellisesti ja sosiaalisesti jäsentyvän sisäisen eron välinen jännite. Haanpään kohdalla tulevat esiin sekä paikallisten todellisuuksien ja kansallis-ideologisen haltuunoton välinen ristiriita että kansallisen toissijaisuus suhteessa kapitalismin maailmanlaajuiseen dynamiikkaan, jonka vaikutukset ulottuvat paikallistasolle ja läpäisevät tuotantosuhteiden kautta myös ihmissubjektit.

1.4.1 Haanpää – kustannuspaitsiosta kansakunnan kaapin päälle

Haanpään tuotannossaan kuvaama pohjoinen Suomi on suurelta osin valtiollisen tavoitteenasettelun kannalta villiä, vielä haltuun ottamatonta ja sivistyttämätöntä maaperää. Lähtökohtaisesti oletan, että erityisesti Haanpään satiirissa valtiolliset pyrkimykset valtiotilan ja väestön haltuunottoon kyseenalaistuvat. Näin esimerkiksi aikakauden ideologialle leimallinen korkealle viritetty isänmaallisuus näyttäytyy taloudellisen voitontavoittelun ja köyhän kansan kurissapidon välineenä.

Haanpään konflikti ensimmäisen tasavallan kulttuuri- ja mielipidevaikuttajien kanssa lie-nee pääpiirteissään tunnettu. Haanpää julkaisi ensimmäisen novellikokoelmansa *Maantietä pitkin* (1925) nuorena, vain kaksikymmentävuotiaana ja hänestä leivottiin suuri kirjallinen lupaus. Aineistooni sisältyvä esikoisromaani *Kolmen Töröpään tarina* (1927) herätti joitakin kysymyksiä psykologisella epäuskottavuudellaan ja irvikuviksi tulkituilla yhtymäkohdilla historiallisiin tapahtumiin. Ajalleen ominaisissa käsityksissä kansakuntaa rakentavasta kirjallisuudesta Haanpää haluttiin nähdä maaseudun työväestön luovien voimien edustajana. Hän kuitenkin petti suuret odotukset teoksella *Kenttä ja kasarmi* (1928), jonka novellit kertovat asepalveluksesta ja tasavallan armeijasta pessimistisen kriittisesti (Karonen 1985).

Teos on erinomainen esimerkki kirjallisuuden politisoitumisesta. Kuten kirjallisuuden kohdalla yleensä, ei voida varmasti sanoa, mitä kirjailija teoksellaan haki. Haanpää kutsui novellejaan naturalistisen tarkoiksi kuvauksiksi eikä suostunut kustannussopimuksen ehdoksi asetettuihin poistoihin. Kirjan julkaisi sensuroimattomana vasemmistolainen Kustannus Oy Kansanvalta, mikä lisäsi asetelmaan kustannuspoliittisen aspektin. Saatiin aikaan kirjasota, jossa isänmaallisen kiihkoilun ohella Haanpäää lyötiin myös esteettisillä kriteereillä. Kohun seurauksena Haanpään välit taloudellisesti vahvempiin porvarillisiin kustantajiin katkesivat ja julkaisuvaikeudet jatkuivat aina 1930-luvun lopulle (Salminen 2013). Tästä syystä eräät jälkikäteisarvion mukaan merkittävät teokset, kuten romaanit *Noitaympyrä* (1931) ja *Vääpeli Sadon tapaus* (1935) makasivat pöytälaatikossa Haanpään kuolemaan saakka. Vihamielinen vastaanotto ja hiljentämispyrkimykset ruokkivat Haanpään tapauksessa satiirista kirjoittamista, mihin liittyviä pohdintoja sisältyy esimerkiksi Haanpään päiväkirjamerkintöihin otsikoilla ”Tulevaisuustendenssi olevaa tarkoituseräisyyttä vastaan” ja ”Hämäräin miesten kirjeet I–III” (Haanpää 1976, 231–235, 246–253).

Kustannuspaitsio kykeni tietenkin pitämään satiirikon kynttilän vakan alla. 1930-luvun alussa kaavailtu novellikokoelma *Ilmeitä isänmaan kasvoilla* ei nähnyt päivänvaloa ennen kuin se rekonstruoidiin 2013, mutta vanhan testamentin profeettoja lainailevat *Pulamies*-kertomukset (1934) toivat satiirikolle soveliaan valtionpalkinnon – käräjäkutsun ja sakkotuomion (Salminen 2013, 115). Ensimmäinen tasavalta perusti oikeutuksensa enemmän kuriin ja järjestykseen kuin kansalaistensa suostumuksen voittamiseen. Keskeisiä instituutioita olivat kirkko ja armeija sekä valtion suojeluksessa toiminut vientiteollisuus. Nämä tahot ovat vahvasti esillä Haanpään satiirin aiheina.

Haanpään kannalta sotavuodet merkitsivät käännekohtaa. Talvisodan jälkeen hän kirjoitti itsensä lopullisesti ulos kustannuspaitsiosta kertomuksella *Korpisotaa* (1940). Sotiin

Haanpää osallistui kuten muutkin reserviläiset, mutta toisin kuin useat tunnetut kirjailijat (esim. Waltari tai Paavolainen), hän ei palvellut valtion tiedotuslaitoksessa (Salminen 2013, 171–3). Jatkosotakirjallisuudessa huomionarvoinen on Haanpään kokoelma *Nykyaikaa* (1942), minkä suhteen yllättävää on, että teosta ei sotavuosina sensuroitu. Ehkä tiedotus- ja sensuuritoimintaan osallistuneissa kirjallisuusihmisissä alkoi loppuvuodesta 1942 elää epäily sodan lopputuloksesta, joten saksalaisilla aseveljillä viisastelua tai kuvausta yhtenäisyyden julkisivun alla rikkinäisestä yhteisöstä ei katsottu tarpeelliseksi haudata. Teoksen nimi viittaa Olavi Paavolaisen esseekokoelmaan *Nykyaikaa etsimässä* (1929), joka ylisti modernia, teollista ja kollektivistista maailmaa. Haanpään mukaan tuo nykyaika olisi viimein koittanut totaalisisessa sodassa.

Haanpään sotavuosien tuotanto erottuu edelleen edukseen suomalaisen sotakirjallisuuden massasta. Sen merkitys myöhemmälle kirjallisuudelle on ollut huomattava. Välittömästi jatkosodan jälkeen ilmestynyt *Yhdeksän miehen saappaat* (1945) jatkaa *Kunnon sotamies Sveikin* (1923) perinnettä Juhani Niemen mukaan ensimmäisenä teoksena Suomen kirjallisuudessa ja toisaalta on edelläkävijä kolmelle myöhemmin vaikuttavalle traditiolle suomalaisessa sodankuvauksessa: realistiselle sotakuvaukselle, tietoisesti sodanvastaiselle modernismille ja ”sotaa metaforisesti kuvittavalle suuntaukselle” (Niemi 1988, 29, 119). Kiinnostavasti Veikko Huovinen tarttui harvinaisessa kirjallisuusaiheisessa artikkelissaan ”Pentti Haanpää ja sota” (Huovinen 1969) juuri tähän aiheeseen, kiinnittäen huomiota siihen, kuinka Haanpää rohkeni kirjoittaa sodasta kriittisesti sotavuosina, eikä vasta niiden jälkeen sen käytyä poliittisesti tarkoituksenmukaiseksi.

Sotien jälkeen Haanpään julkinen status koki vielä yhden muodonmuutoksen: hänelle tehtiin tilaa suomalaisen kirjallisuuden huipulla. ”Niin arvovaltainen professorikunta, kulttuuriliberaalit kuin kirjallisuuden radikaalia uudistamista ajanut nuori polvikin hyväksyivät Haanpään kukin omista kirjallisuusihanteistaan käsin” (Turunen 1999, 49). Tähän vaiheeseen kuuluvat vasemmistolaiset pyrkimykset Haanpään henkilön ja tuotannon omimiseen, mutta ne menestyivät vain rajallisesti. Jakolinja vasemmistolaisuuden ja riippumattomuuden välillä on nähtävissä myöhemmissä Haanpää-tulkintoissa. Erno Paasilinna (1974) ja Vesa Karonen (1985) tuovat esiin kirjailijan individualismia aina yksilölliseen suuruuteen saakka. Kari Sallamaa (1994; 1996) puolestaan korostaa Haanpään vasemmistolaisuutta ja kirjallisuuspoliittisia sidoksia kirjailijaryhmä Kiilaan ja kansanrintamapolitiikkaan.

1.4.2 Huovinen ja ”kainuismin” kirous

Havainnollisena johdatuksena Veikko Huovisen kirjallisen toiminnan alueellisuuteen ja politisoitumiseen käytän 1950-luvulle sijoittuvaa kirjallista keskustelua ”kainuismista”. Tarkastelen keskustelua yksityiskohtaisemmin kuin paremmin tunnettuja pyrkimyksiä Haanpään hiljentämiseen, koska kainuismi-keskustelu tuo harvinaisen selkeästi esiin Suomen aluesuhteiden kannalta merkitykselliset valtioalueen arvottamisen ja tilallisen suuntautumisen kysymykset. Keskustelun kautta voidaan tarkastella myös kulttuuripo-

liittisiä valta-asetelmia ja Huovisen tuotannon skaalapolitiikkaa hyvinvointivaltiovaiheen Suomessa. Asetelman lähtökohta on kansainvälisen ja kansallisen skaalan vastakkainasettelussa: helsinkiläismodernistit vaativat Suomen kirjallisuudelta kansainvälistä orientaatiota ja irrottautumista kansallisesta ja maalaisesta perinteestä. Huovisen kohdalla vähättelevä leimaaminen kainuistiksi ohjasi kirjallista kehitystä satiirin muotoon, joka varsinkin vuodesta 1963 alkaen julkaistujen kertomuskokoelmien ”lyhyissä erikoisissa” mahdollisti sekä kirjallisuuspoliittisen polemiikin että muoto- ja tyylikokeilut. Suhteessa hyvinvointivaltion hegemoniseen projektiin ja kuluttajakansalaisuuteen tämä kirjallinen rooli laajeni ”toisinajattelijan” asemaksi.

Huovisen kirjalliset lähtökohdat ovat humoristisen kansankuvauksen perinteessä. Etenkin jo esikoisteoksessa *Hirri* (1950) ja menestysromaanissa *Havukka-ahon ajattelija* (1952) esiintynyt Konsta Pylkkäsen hahmo liittyy Huovisen varhaistuotannon 1950-luvun jälleerakennukseen ja eheytyksen politiikkaan. Hahmoon sisältyi pyrkimys purkaa herrojen ja kansan vastakkainasettelua. Kaukaisia seutuja (Himalaja, Borneo), maailmankaikkeuden olemusta, avaruusmatkailua ja ydinasetta miettivä metsätyömies merkitsi kansankuvauksen astumista atomiaikaan. Humoristisia Konstan laajakantoisista pohdinnoista tekevät perifeerisen näkökulman asettamat rajat eli teoreettinen oppimattomuus ja ajattelun konkreettisuus, joita vasten älyllinen uteliaisuus ja kuvitteluvoima rakentavat irtonaisista tiedoista ja käsitteistä mielikuvitusmaailmoja. Kirjallisesti ja poliittisesti hahmo liittyy sovittavaan komedialliseen huumoriin, ei satiiriin. Alueellisesti sovitetaan yhteen tieteen ja kulttuurin keskuksena toiminutta pääkaupunkia ja Kainuun edustamaa laajaa valtioperiferiaa. Sosiaalisen ja alueellisen eheytyksen symbolina Pylkkänen tavataan Helsingin yliopiston luonnontieteen lisensiaattien paikallisoppaana.

Havukka-ahon ajattelijan menestys kirvoitti keskustelun ”kainuismista”. Siinä Huovisen romaani vedettiin kirjallisten konservatiivien ja modernistien nuoren polven kamppailuun kirjallisuuden estetiikasta ja kulttuuripoliittisesta vallasta. Kirjallisuuspoliittisen kiistan käynnisti Huovisen romaanin julkaisuun WSOY:n kustannusvirkailijana itsekin osallinen Kauko Kare (Rajala 2012, 34). ”Itse asiassa Havukka-ahon ajattelija tuntuukin minusta olevan peräti modernein ja älykkäin teos koko nuorena proosassamme; ei ehkä typografialtaan mutta varmasti ajatuksiltaan ja hengeltään” (Kare 1953, 38). Kare pilkkasi pyrkiämyksiä asettaa perinteinen kansankuvaus modernin elämäntunnon vastakohtaksi ja piti *Havukka-ahon ajattelijaa* ”kansankuvauksen ironisena kostona” modernistien ihannoimalle eurooppalaiselle sivistyneistökirjallisuudelle. Tärkein kohta Kareen kirjoituksessa tarttuu kysymykseen suomalaisen kirjallisuuden suhteesta Eurooppaan. Monet kansankuvaajiksi luokitellut kirjailijat, kuten Haanpää tai Joel Lehtonen, ovat Huovisen tavoin olleet [...] ”paljon kauempana henkisestä provinsialismista, kuin jotkut vaateliain elein esiintyvät ’modernistit’” (sama). Kareen tulkinta korostaa omaperäisyyden välttämättömyyttä ja jäljittelyn tuhoisuutta kirjallisuudessa (esim. Pylkkö 2009). Se kyseenalaisti kansallisen kirjallisuuden näkökulmasta modernistien tavan mieltää kirjallisuuden kansainvälisyys.

Väitettä Huovisen korven kummajaisen moderniuudesta riensi torjumaan kriitikko Pekka Lounela, joka *Ylioppilaslehden* kirjoituksessaan ”Kainuusta etelään” (1953) piirsi kulttuurin

ja sivistyksen kirjallisuuspoliittisia rajoja. Lounela nosti ongelmaksi Suomen kirjallisuuden keskipakoisen liikkeen kohti ”luontoa” ja ”pohjoista”, minkä viimeisin ilmentymä oli kainuistien (Huovinen, Heikki Lounaja, Marko Tapio) kirjallinen menestys. Kritiikin ilmeisenä herätteenä toimivat *Havukka-abon ajattelijan* myyntiluvut, joiden harmittavuutta lisäsi Kareen kirjoituksen mainosluonne: ”[...] Näin asiantuntijat: ja yleisö ostaa loppuun painoksen toisensa jälkeen – kuin kuvattaisiin pariisilaisia boheemeja – lukee ja leikkii olevansa tervaksentuoksuudessa erämaassa napapiirin liepeillä” (Lounela 1953).

Pääkaupunkilaismodernistille luonteva kirjallisen kaipuun kohde oli Pariisi, mutta suomalaisen yleisön halu suuntautui näihin odotuksiin nähden toisaalle. ”[...] Pohjois-Suomi tuntuu olevan luotu ainoastaan tyydyttämään kansamme kaukokaipuuta ja romantiikan nälkää” (mt.). Kirjallisen miljöön ohella kirjallisuuden kirjoittaminen Luonnon-Suomessa näyttäytyi pääkaupunkilaisia uuden ajan odotuksia vasten teennäisenä ja kohdattomana: ”Kainuismin isäpappa on [...] Ilmari iki-Kianto, joka ensimmäisenä keksi asettua niin syrjäiseen seutuun kuin Suomussalmelle” (mt.). Suomen kirjallisuuden metsäläisyyden vastapainoksi Lounela löysi eteläisestä Kulttuuri-Suomesta myös sivistynyttä maaseudun kuvausta: Nobelin palkinnolla kansainvälisesti voidellun Sillanpään, sekä Volter Kilven, jonka *Alastalon salia* (1933) on haluttu lukea nimenomaan modernin taidetromaanin keinoja soveltavana ja eurooppalaiseen traditioon itsetietoisesti asemoituvana teoksena. Huovisen tai Marko Tapion kirjallisuuden kiinnittyminen tekijöidensä tuntemaan, ei helsinkiläiskriitikoiden määrittämään kulttuuriseen tilaan, teki heidän kirjallisuudestaan väitetyksi takapajuista. Ajattelussa korostuu oudoksuttava käsitys, jonka mukaan kirjallisuuden ”tehtävä” olisi uskollisesti seurata keskimääräisiä kehitystendenssejä esimerkiksi kaupunkimiljöisiin.

Huovisen ”kainuistien puoluesihteerin” ominaisuudessa laatima vastine Lounelan kirjoitukseen torjui ironisen poleemisesti pyrkimyksen maakuntien kirjailijoiden karsinoimiseen (Huovinen 2001, 156–8). Vastineessa Huovinen luonnosteli kainuisteille ”ohjelman”, joka esitetään valikoituina otteina kainuistien kuvitteellisessa kokouksessa laaditusta pöytäkirjasta. Tätä kirjoittaja perustelee sillä, että ”[...] Helsingissä ollaan ehkä epätietoisia siitä, mitä on kainuismi” (Huovinen 1953). Moitittuun kansalliskirjallisuuden kuvastoon kiinnittyvän ironisen paisuttelun kautta ohjelman ponneksi muotoutuu kieltäytyminen modernistien maakuntakirjailijoille kaavailemasta roolista. 1. § linjaa temaattiset painopisteet: ”Erikoisesti on kirjoitettava kumiteräsaappaasta, pontikasta, russakoista, luonnosta ja hevosen sonnasta.”; 2. § asettaa tiukat rajat: ”Elliottia ei saa lukea. Ei saa käydä Jyväskylää etelämpänä. Luomiskautena olkoon kainuistin ainoana ravintona uroskarhun liha ja juomana Kainuun kultainen pontikka” (mt.). Uuden kirjallisen suuntauksen koulukuntamaista eheyttä ironisoi 12. §, jossa omalla verellään koivuntuoheen nimensä kirjoittaneet kainuistit julistavat kirouksensa sille, ”joka havaitaan petturiksi” (mt.).

Keskustelu kainuismista liitettiin varsin pian yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Nimimerkki Piipää, kansanrunoutentutkija Matti Kuusi kirjoitti *Suomalaisessa Suomessa*:

”Kainuismi ei totta-vie olekaan kaitaisesti kirjallis-esteettinen ilmiö. Yhtä jalkeaa kynäilevien everstinrouvain ja kenraalien kanssa marssii itse Tasavallan pääministeri suuntana pohjoinen. Tekojen runoilijat: vuorineuvokset, voimalaitosinsinöörit, rautatienrakentajat ja malminetsijät kiinnostuvat samoihin aihealueisiin kuin Huovinen ja Lounaja.

1890-luvulla ’karelianismi’ veti Karjalan saloille [...]. Nyt ovat itäiset portit kiinni sekä taiteellisen että poliittisen mielikuvituksen kaukoretkeilyltä. Siispä kansakunnallinen elinvoima löytää uuden ekspansiosuunnan: pohjoisen. Kainuismiin edelläkävijöitä oli itse kunniasotarikollinen Risto Ryti, joka vuonna 1940 esitti ohjelman: menetetyt alueet vallataan takaisin Suomen rajojen sisäpuolelta.” (Kuusi 1953, 315).

Everstinrouvilla ja kenraaleilla Kuusi tarkoitti Lapin kirjallisuudessa esillä olleita Annikki Kariniemi-Willamoja ja K.M. Walleniusta (Sallamaa 2012). Pääministeri oli tietenkin Kekkonen, joka insinöörien ja malminetsijöiden saattamana suunnisti pohjoiseen tunnetussa pamfletissaan. Sen viimeinen luku käsitteli nimenomaan Pohjois-Suomen rakentamista ”luonnonrikkauksien käyttöönottamisen” merkityksessä (Kekkonen 1952, 97).

Kuusen tulkinnassa pohjoisen ”aihealueisiin” suuntautuminen merkitsi ekspansiota. Ajattelun taustalla on poliittis-maantieteellinen käsitystapa, jossa Suomi samastuu etelän ydinalueeseen. Sieltä se voi laajentua pohjoiseen vain, jos pohjoinen ei tavalla tai toisella siihen jo kuulu. Kun valtion alueellinen laajeneminen toisen maailmansodan jälkeisessä geopoliittisessa tilanteessa oli käynyt ajatuksenakin mahdottomaksi, oli olemassa olevan valtioalueen hyväksikäyttöä tehostettava. Tässä mielessä Rytin (nimissä esitetty) Pohjois-Suomen ”valtaaminen” ja Kekkonen ”kohottaminen” (Kekkonen 1952, 129) ovat tilanne- ja aluenäköaloiltaan eroavia versioita yhtenäisvaltion haltuunoton ja hyödyntämisen käytännöistä. Rytin suhde pohjoiseen on kainostelemattoman koloniaalinen. Taloudellinen hyöty on myös Kekkonen agendan ytimessä, mutta perusteluksi esitetään koko maan etu.

Kuusen edustama Huovisen kirjallisuuden suosiollinen hyväksyminen osaksi kansallista kulttuurirakennelmaa kytkeytyi pyrkimyksiin vahvistaa sekä maan sisäistä yhtenäisyyttä, että perifeeristen alueiden asemaa laajasti käsitetyn yhteisen hyvän tuottajina. Kuitenkin käsitys kulttuurin laajenemisesta yhdistyy valtiolliseen sivistystehtävään ja haltuunottoon. Modernismin skaalapolitiikka edellytti takamaiden unohtamista ja katseen suuntaamista kirjallisuuden länsieurooppalaisille ydinalueille. Kirjallisten konservatiivien hyväksyntä saattoi taas sisältää oletuksen kansallisen kulttuurihierarkian pysyvyydestä ja pohjoisen kirjailijan pitäytymisestä sen tehtävänjakoon, eli luontoeksotiikkaan ja maalaisoriginellien kuvaukseen. Tulkinnassani korostan, kuinka satiiri tarjosi Huoviselle keinon irrottautua näistä odotuksista.

Tämän kirjailijan rooliin liittyvän toiminnan laajempi merkitys liittyy hyvinvointivaltion yhtenäisyystavoitteisiin siten, että Huovisen osa oli olla kansallisen tason maakuntakirjailija. Toisin sanoen kulttuurin voitiin sanoa menestyvän Kainuussa saakka, koska tämä syrjäseutu tuotti maantuotteiden ja puutavaran lisäksi merkittävää kirjallisuutta. Alueellisesta näkökul-

masta Huovinen liitti kotiseutuperiferiaansa osaksi kansallista kokonaisuutta. Verrattuna Ilmari Kiantoon, joka myös nosti nälkämäata osaksi kansallista tietoisuutta, teki Huovinen vastaavaa työtä huomattavasti tasa-arvoisemmista lähtökohdista: kuvauksen kohteena ei ollut syrjäseudun kurjuus vaan periferiassa saatettiin sähköisten tiedotusvälineiden aikakaudella havainnoida maailmaa yhtä lailla kuin ytimessäkin. Hajautetussa hyvinvointivaltiossa Huovisen toiminta kirjailijana suhteellisti alueiden ja paikkojen hierarkian osoittamalla periferian kyvyn osallistua ”korkeaksi” arvoitettuun kulttuuriseen tuotantoon.

1.4.3 Heikkinen ja kirjallisuuden muuttuva rooli

Näiden kirjallisuushistoriallisten katsausten puitteissa Mikko-Pekka Heikkisen osuus jää uutuutensa vuoksi Haanpäästä ja Huovista suppeammaksi. Kuitenkin Heikkisen esikoisromaani *Terveiset Kutturasta* (2012) herätti ilmestyessään huomattavan laajaa mielenkiintoa ja selkeästi poliittisia assosiaatioita. Merkillepantavin piirre oli Suomen aluepoliittisen asetelman satiirisen käsittelyn monissa arvioitsijoissa herättämä tyydytys. Kirjallisuuden vastaanoton ja sitä koskevan keskustelun epäpoliittisuudesta puolestaan kertoo, että teos ei herättänyt voimakkaita vastalauseita.

Heikkisen romaanin keskeinen satiirinen idea on käsitellä Suomen aluerakenteen ongelmia sodan kautta. Tärkeä pohjoiseen satiiriin liittämäni kirjailijoita yhdistävä piirre onkin sota-aiheen muuntuva käyttö. Haanpäälle se merkitsi sotalaitoksen ja sodan ilmiön kriittistä tarkastelua tietystä historiallisesta yhteydestä. Huovisen satiirit *Raubanpiippu* (1956) ja *Veitikka* (1971) tarttuvat kyllä sodan ongelmaan kylmän sodan olosuhteissa, mutta käsittelytapa on jo abstraktimpi. Samoin myöhempi diktaattorikirjallisuus Staliniasta (1988) ja Pietari Suuresta (1995) korostaa enemmän muita vallan aspekteja, koska ne liittyvät toisenlaisiin historiallisiin tilanteisiin. Sodan käsittely kirjallisena materiaalina on puolestaan esillä Huovisen sotakirjallisuusparodioissa, kuten ”Uuteen tukikohtaan” (1969) tai ”Muonatorpedo” (1994). Paasilinnalla aihe on tärkeä hänen Suomen historiaa käsittelevissä kiistakirjoituksissaan, mutta esimerkiksi *Kadonneessa armeijassa* (1977) sota on paremminkin kirjallinen keino kuin aihe. Rosa Liksomien *Kreisland* puolestaan parodioi 1990-luvun uusisänmaallisuuden sodankuvaa. Tässä suhteessa Heikkisen tapa käyttää sota-aiheita metaforana tukeutuu rikkaaseen kirjalliseen perinteeseen. Sen tärkein yksittäinen kirjallinen viitekohta on kuitenkin *Tuntematon sotilas* (sekä romaanina että elokuvina). Systemaattiset viittaukset kansalliseen kulttuurimonumenttiin korostavat kansallisen yhtenäisyyden ja sen muuttuneiden edellytysten keskeisyyttä kertomuksessa.

Suomen kirjallisuuden kontekstissa realistinen lukutapa ja romaanin temaattinen yhteys yhteiskunnallisiin ongelmiin ovat hallinneet käsitystä kirjallisuuden yhteiskuntasuhteesta (Nummi 1993). Tässä suhteessa *Terveiset Kutturasta* toteuttaa kaksoisstrategiaa, sillä se ottaa aiheekseen varsin todellisen epäkohdan, mutta käsittelee sitä dystopian ja satiirin keinoin. Sitä luonnehtii myös rikas tekstienvälisyys: *Tuntemattoman sotilaan* ohella se lainaa ja kommentoi runsasta populaarikulttuuriaineistoa, samoin kuin sota-, erä- ja Lapin kirjallisuutta.

Tarkastelemiani kirjailijoita yhdistävä tekijä on valtion sisäisten valtasuhteiden kuvaus. Haanpäällä ja Huovisella merkityksellinen herrojen ja kansan vastakkainasettelu jäsentyy Heikkisellä uudella tavalla. Haanpäällä herrat–kansa-vastakkainasettelua tuodaan esiin yhtenäisyyden julkisivun takaa, Huovisella sitä pyritään liennyttämään luokkataistelun kärjistyessä, tai vastaavasti politisoimaan uudenlaisten herrojen tavoitellessa virkoja kansanvaltaisuuden nimissä. Heikkisen satiirin ”yllätys” on alueellisen vastakkainasettelun kertomuksellinen kärjistäminen tilanteessa, jossa eheytyks on katsottu täydelliseksi ja siten tarpeettomaksi. Eheytyksen olettaminen täydelliseksi tarkoittaa puhetapoja, joissa ”vastakkainasettelujen aika on ohi”, yhteiskunta koostuu kumppaneista ja luokkajakoa pidetään vanhentuneena käsitteenä. Aluesuhde pelkistyy territoriaaliseen ekonomismiin, alueiden olemassaolon oikeutuksen ratkaisee niiden kyky tuottaa voittoa sijoituksille. Heikkinen ei kuitenkaan toista herrat vastaan kansa -asetelmaa, vaan paremminkin ihmiset jakautuvat kyvyissään liittyä ja liikkua poliittis-maantieteellisissä skaaloissa ja verkostoissa. Keskeinen ero muodostuu pääkaupungin noodin kautta globaaleihin virtoihin kytkeytyvien ja toisaalta periferian paikallisuuksiin sitoutuneiden subjektien välille.

Valtiomuutoksen jatkuvuuksien ja epäjatkuvuuksien kannalta nimeämäni pohjoisen satiirin kirjailijat ovat kukin haastaneet aikansa valtiomuodostelman hallitsevia piirteitä. Haanpää kirjoitti näkyviksi isänmaallisuuden alle haudattuja tuotanto- ja luokkasuhteita, joiden kautta hän myös kartoitti aikalaiskirjallisuudessa romantisoitua pohjoista periferiaa. Haanpään tuotanto toi esiin juuri niitä piirteitä, jotka ehkäisivät kansalaisen kiinnittymistä valtioon. Huovinen haastoi satireissaan paitsi pääkaupunkilaista kulttuurihierarkiaa pönkittäneen esteettisen dogmatismia, myös hyvinvointivaltion modernisaatiohankkeen yksiselitteisen myönteisyyden. Satiirit kiinnittivät huomiota niin sosiaalisen ja alueellisen tassa-arvon periaatteiden valtapyyteitä palvelemaan käyttöön kuin modernisaation vaikutuksiin kansankulttuuriin ja luontosuhteeseen. Pohjoisen ja etelän ero ja ydin-periferia-asetelma artikuloituivat siten olosuhteissa, joissa niitä pidettiin poistettuina. Heikkisen aluesuhteen kärjistyksen piirteitä juuri homogenisoidun valtiokansalaisuuden olettamusta vasten. Koska luokka- tai alueellisia eroja ei tunnusteta, vaatii etelän ylivoimainen kumoaminen päähenkilöikseen saamelaterroristit, jotka on mahdollista mieltää riistetyiksi toisiksi myös vahvasti sisäistetyin yhtenäisvaltion olosuhteissa. Kilpailuvaltion kansalainen osoitetaan rapautuvan valtiollisen yhtenäisyyden symboleita muistelevaksi, mutta niiden kasvualustaan kosketuksensa täysin menettäneeksi.

Perustelen lyhyesti aineistojeni valintaa. Pohjoisen satiirin kirjailijat on valittu pääpiirteissään niin että yhden kirjailijanuran päättyessä toinen alkaa. Haanpään kirjailijan ura ajoittuu vuosien 1925–1955 välille, Huovisen 1950–2007 ja Heikkisen vuodesta 2010 eteenpäin. Koska työni on artikkeliväitöskirja, joka koostuu viidestä artikkelista, on aineiston valikoiminen kolmea kirjailijaa käsitellessä välttämätöntä. Yksikään artikkeli ei ole katsaus, vaan kaikissa on kyse kirjallisuusanalyysistä. Haanpään ja Huovisen tuotannossa valinnanmahdollisuudet ovat tutkimusaiheenikin kannalta suuret. Myös Heikkisen kohdalla aineistoksi olisivat käyneet *Terveiset Kutturasta* (2012) -romaanin ohella tietyt lyhyet kertomukset kokoelmasta *Nuorgamin Alkon tubo – ja muutama erätarina* (2010).

Haanpään kohdalla analyysi kohdistuu kahteen romaaniin, joista *Kolmen Töröpään tarina* (1927) on suhteellisen vähän tulkittu, kun taas *Noitaympyrä* (1931/1956) kuuluu parhaiten tunnettuihin. Haanpään tuotannossa valtion ja kapitalismin suhteen kannalta antoisa romaani olisi ollut esimerkiksi *Isännät ja isäntien varjot* (1935), joka kuitenkin on eniten tutkittu Haanpään teos. Samoin runsas novellituotanto, jota kaiken lisäksi on tämän tutkimuksen valmistumisen aikoihin inventoitu uudelleen, olisi tarjonnut rikkaan aineiston erityisesti lyhytmuotoisen satiirin kannalta. Kuitenkin *Kolmen Töröpään tarina* ja *Noitaympyrä* tarkastelevat poikkeuksellisen painokkailla tavoilla kapitalismin toimintalogiikkaa. *Töröpäissä* kyse on kasautumisperiaatteen mielekkyydestä ja ylikasautumisen ongelmasta, *Noitaympyrässä* kapitalismin kriisitendenssien alueellisista ja sosiaalista seurauksista, mitkä ovat valtiomuutoksen tilallisuuden kannalta keskeisiä aiheita.

Huovisen tuotannossa hyvinvointivaltion kannalta antoisiin teoksiin voidaan lukea esimerkiksi *Lentsu* (1978), *Lemmikkieläin* (1967) tai *Kasinomies Tom* (1990). *Lemmikkieläintä* onkin syytä pitää hyvinvointivaltioproblematiikan kannalta symbolisesti rikkaana satiirisena romaanina ja *Lentsua* vihaisen suorasukaisena hyvinvointivaltiopolemiikkina, kun taas *Kasinomies Tom* jää kiinnostavasta ajoituksestaan huolimatta satiirina verrattain laimeaksi. Perustelen hyvinvointivaltion tarkastelua lyhyiden erikoisten kautta niiden kirjallisella muodolla, jonka katson liittyvän oleellisesti Huovisen satiirien kohteeksi nostamiin ilmiöihin. Koska olen rajannut Haanpään lyhyet jutut aineiston ulkopuolelle, olen katsonut tarpeelliseksi analysoida muuta kuin romaanimuotoista satiiria edes yhdessä osajulkaisussa. Lyhyiden erikoisten rajaaminen 1960-luvulle ja 1970-luvun alkuun ja niidenkin piirissä tehty valikoiminen johtuu artikkelimuodon asettamista rajoista. Huovisen hallitsija-aiheiset romaanimuotoiset satiirit *Veitikka* (1971), *Joe-setä* (1988) ja *Pietari Suuri hatun polki* (1995) täydentävät lyhyitä erikoisia ajallisesti ja tuovat tarkasteluun Huovisen satiireissa tärkeän kansainvälispoliittisen aspektin.

Olen listannut seuraavaan taulukkoon (Taulukko 1) työssäni kokonaisuudessaan tai aineistoryhminä (Huovinen) analysoitavat teokset. Selkeyden vuoksi olen jättänyt taulukoimatta osan lyhyisiin kertomuksiin painottuvassa artikkelissa ”Syrjäseutujen liian helppo elämä” käyttämästäni aineistosta, koska nimekkeiden runsaus vääristäisi kokonaisuutta. Taulukon ulkopuoliseen aineistoon sisältyvät romaani *Lampaansyöjät* (1970), josta analysoidaan vain havainnollisuuden vuoksi poimittu katkelma, sekä kokoelmat *Lyhyet erikoiset* (1967), *Matikanopettaja* (1986) ja *Luonnonkierto* (2012), joista kustakin aineistoon sisältyy yksi kertomus. Samoin listasta puuttuu Heikkisen kertomuskokoelma *Nuorgamin Alkon tubo* (2010), koska viittaan siihen hyvin rajoitetusti *Terveiset Kutturasta* -romaanin analyysissä.

Esitän seuraavaksi lyhyesti väitöskirjani argumentin ja tutkimuskysymykset, joista etenen tutkimukseni teoreettiseen osuuteen. Muotoilen valtion ja politiikan problematisoinnin sekä kirjallisuuden historiallisuutta ja poliittisuutta koskevan teoretisoinnin avulla tutkimukseni teoreettis-menetelmällisen lähestymistavan ja tulkintaperspektiivini ”kirjallisuuden politiikkaan”. Kysymyksenasettelun ja lähestymistavan perustelun pohjalta esittelen väitöskirjani analyysiosuuden muodostavat viisi artikkelia. Yhteenvedon päät-

Taulukko 1. Aineisto.

Kirjailija	Teos	Laji	Julkaisuvuosi
Haanpää, Pentti (1905–1955)	<i>Kolmen Töröpään tarina</i>	romaani	1927
	<i>Noitaympyrä</i>	romaani	1956 (1931)
Huovinen, Veikko (1927–2009)	<i>Kuikka</i>	kertomuskokoelma	1963
	<i>Mikäpä tässä</i>	kertomuskokoelma	1969
	<i>Rasvamaksa</i>	kertomuskokoelma	1973
	<i>Veitikka</i>	romaani	1971
	<i>Joe-setä</i>	romaani	1988
	<i>Pietari Suuri hatun polki</i>	romaani	1995
Heikkinen, Mikko-Pekka (1974–)	<i>Terveiset Kutturasta</i>	romaani	2012

tävässä johtopäätöskappaleessa tarkastelen analyysieni kontribuutiota valtiomuutoksen tutkimukseen sekä kirjallisuusaineiston ja teoreettis-menetelmällisen lähestymistavan tutkimuksellista käyttökelpoisuutta.

1.5 Tavoitteet

Väitteeni mukaan Suomen valtiollisen olemassaolon ymmärtämisen kannalta keskeinen ulottuvuus on ”etelän” ja ”pohjoisen” välinen ero, jota on tarkasteltava jatkuvuuksien ja katkosten kautta. Väitöskirjani tavoite on kyseenalaistaa Suomen ”yhtenäisvaltion” ja valtiotilan itsestään selväksi tai luonnolliseksi oletettu perusolemus, jotta se voidaan ymmärtää poliittisena tilana. Valtion tarkastelu poliittisena tilana taas merkitsee irrottautumista taloudellista determinismistä korostavista puhetavoista ja suuntaa huomion kiistanalaisiin historiallisiin ja kulttuurisiin merkityksiin.

Suomen kirjallisuudessa satiiri on ollut marginaalinen lajityyppi. Suomenkielisellä satiirilla on kiinnostava tilallinen ulottuvuus: tärkeimpiä satiirin kirjoittajia (Pentti Haanpää, Veikko Huovinen, Rosa Liksom, Erno Paasilinna) yhdistää pohjoissuomalainen kulttuuritausta. Pohjoisuus ei ole tärkeä niinkään tekijyyden attribuuttina, kuin satiirissa toteutuvina tilallis-ajallisina kokemisen, tietämisen, tuntemisen ja kuvittelun tapoina. Niiden määrittämänä pohjoinen satiiri on kyseenalaistanut ytimen ja periferian suhdetta tuottavia vallan käytäntöjä.

Suomen etelän ja pohjoisen välisen eron merkittävyyden ennako-olettamuksesta lähtien väitän, että suomenkielisen satiirin perinne tarjoaa antoisan aineiston tutkittaessa valtiomuutoksen tilallisia, sosiaalisia ja poliittisia аспектеjä. Käytän Pentti Haanpään, Mikko-Pekka Heikkisen ja Veikko Huovisen satiireja perspektiivinä Suomen valtiomuutokseen 1920-luvulta 2010-luvulle. Pyrin tulkinnoissa saattamaan aineistoni kirjallisuuden dialogiin nykyisten valtiota, yhteiskuntaa, valtion alueellisuutta ja Suomen kirjallisuuden perinnettä koskevien järkeilyn tapojen kanssa.

Ensimmäinen Suomen yhtenäisvaltion itsestäänselvyyttä purkava tutkimuskysymyksenä on, mihin valtiomuutoksen (tilallisuuden) aspekteihin tarkasteltavat kirjailijat ovat tarttuneet? Mitkä ovat heidän satiirinsa diskursiiviset edellytykset ja kohteet? Erityisesti kiinnitän huomiota satiirina artikuloituissa ristiriidoissa esille tulevaan valtion ja valtiotilan alueellisen hajautumisen ja eheytyksen logiikkaan. Kielellisessä kirjavuudessaan ja poleemisuuksissaan satiiri on erinomainen lähde aikakauden ajattelu- ja puhetaipojen sekä kiistanaiheiden erottamiseen. Sen avulla voidaan tunnistaa valtiotilan politisoitumisen historiallisia vaiheita ja kyseenalaistaa historiaton ja ekonomistinen tapa pitää yhtenäisvaltiota itsestäänselvytenä.

Toinen poliittisen tilan ja politiikan edellytysten laajempiin ongelmiin kiinnittyvä tutkimuskysymys kuuluu, miten kirjallisuus on poliittista ja missä mielessä voidaan puhua kirjallisuuden politiikasta. Artikkeleissa tämä kirjallisuuden politiikkaa koskeva alakysymys operationalisoituu kysymykseksi, miten satiirin politiikka kussakin historiallisessa kontekstissa toteutuu. Väitän, että keskustelua taiteen ja kirjallisuuden poliittisuudesta on rajoittanut politiikan ymmärtäminen erillisenä alueena tai sektorina. Kirjallisuuden poliittisuudesta käydyssä keskustelussa toinen puute on satiirin sivuuttaminen ikään kuin se olisi poliittiselta luonteeltaan ongelmattomasti referentiaalinen ja siten itsestään selvä. Tämä johtuu rajoittumisesta vanhentuneeseen satiirin käsitteeseen, joka ei tavoita satiirin lajityypin ja tyyliin diffuusioita ja muuttuvaa luonnetta. Näin muotoutuvasta kirjallisuuden politiikan näkökulmasta voidaan tutkia poliittisen maantieteen (ja sitä koskevien käsitysten) muotoutumisen historiallista ja poliittista kontingenssia tavalla, joka voidaan nimetä kirjallisuuden poliittiseksi maantieteeksi.

Muotoilemani tutkimusasetelman kautta tarkastelen Suomen aluesuhteita, maailmaan sijoittumista koskevia poliittis-maantieteellisiä käsitystapoja ja kirjallisuuden eurooppalaisen sivistyskäytännön roolia Suomen valtioon liittyvissä poliittisissa prosesseissa. Sosiaalisen ja alueellisen eheytyksen ja hajautumisen sekä valtiokansalaisen subjektivaation problematisointi avaa mahdollisuuksia arvioida uudelleen valtiomuutoksessa tavoiteltavaa aluerakennetta ja sen vaikutuksia sosiaaliseen koheesioon. Kiinnittämällä huomiota suomalaisen yhteiskunnan ja alueiden historialliseen ja kulttuuriseen syvyyteen haluan kyseenalaistaa nämä aspektit sivuuttavien valtiomuutospyrkimysten kyvyn tuottaa merkityksellisiä ja toimivia alueellisia ja sosiaalisia rakenteita.

2 Kirjallisuus tilallis-historiallisena ja poliittisena ilmiönä

Kirjallisuuden tilallisuuden ja poliittisuuden kriittisen tarkastelun tavoite on muotoilla työni teoreettis-menetelmällinen lähestymistapa. Tässä tarkoituksessa tutkin kirjallisuuden yhteiskuntasuhteen kannalta keskeisiksi katsomiani käsitteellisiä yhteyksiä. Tarkastelu etenee valtion ja politiikan käsitteiden problematisoinnista kirjallisuuden politiikkaan ja satiiriin. Väitöskirjani kokonaisuudessa kirjallisuusanalyysin periaatteet rakentuvat tästä kirjallisuuden politiikkaa koskevasta keskustelusta.

Poliittisen maantieteen strategis-relaationaalisessa valtioteoriassa valtion ja yhteiskunnan suhteen keskeinen paradoksi on, että varsinkin kapitalismin historiallisen kehityksen tuottamassa sosiaalisessa muodostelmassa valtio on vain yksi institutionaalinen kokonaisuus muiden joukossa. Ja kuitenkin se on erikoisella tavalla vastuussa tämän laajemman sosiaalisen muodostelman koheesiosta ja järjestyksestä. Tästä seuraa että valtio on samanaikaisesti sekä osa yhteiskuntaa että yhteiskunnan kokonaisuus (Jessop 2008, 7). Kun kirjallisuutta tarkastellaan osana sosiaalista muodostelmaa ja kapitalististen luokkayhteiskuntien historiaa, on selvää, että se asettuu jonkinlaiseen suhteeseen valtion kanssa. Tämän suhteen hahmottaminen on käsillä olevan luvun ensimmäinen tutkimustehtävä.

Tutkimuskohteena olevat valtiomuutoksen prosessit koskevat Suomen alueellista eheytymistä ja hajautumista sekä valtion ja kansalaisen suhdetta. Muutos viittaa ajalliseen ulottuvuuteen, jota jäsenän aikaisemman tutkimuksen periodisointikäsitteillä. Niiden avulla Suomen valtiomuutosta on jaettu aluerakenteen ja alueideologian määrittämiin valtiotyyppisiin tai -vaiheisiin (areaalinen valtio, hajautettu hyvinvointivaltio, hajautettu kilpailuvaltio, metropolivaltio) (Moisio & Vasanan 2008; Moisio 2012). Valtiomuutoksen tilallisuutta tarkastelen erityisesti ydin-periferia-asetelman, alueellisen koheesion ja maantieteellisten skaalojen suhteellisten painoarvojen kautta. Valtion ja kansalaisen suhteessa huomion kohteina ovat kulloinkin hyveelliseksi katsottu valtiokansalaisuus eli poliittinen subjektivaatio ja siihen kohdistuva vastarinta.

Näiden prosessien analysoimiseksi tarkastelen ensiksi valtion tutkimisen vaikeutta, sen suhdetta materiaaliin ja diskursiivisiin käytäntöihin sekä valtiollisuuden kulttuurista ja symbolista ulottuvuutta. Tarkastelun pohjalta voidaan osoittaa kirjallisuuden rooli valtiomuutoksen poliittisissa prosesseissa. Tämän saavuttamiseksi teoretisoin kirjallisuuden tilallisuutta ja historiallisuutta tuotantomuodon ja sosiaalisen muodostelman kokonaisuudessa, jossa voidaan erottaa neljä kirjallisuuden poliittisen, sosiaalisen ja historiallisen tulkinnan ehtoja määrittävää kausaalisuuden tapaa (Althusser & Balibar 1979; Jameson 2002; White 1987).

Käsitykseni mukaan niin valtion tilasuhteiden muutoksen kuin kirjallisuuden poliittisuudenkin materialistinen tarkastelu voivat merkittävästi hyötyä politiikan käsitteen eksplikoinnista. Toisena analyysitapaa määrittävänä tutkimustehtävänä tarkastelen politiikan

ja poliittisen merkityseroa, politiikan käsitteen tila- ja aikametaforia (Palonen 2007a) sekä politiikan ja yhteiskunnan suhdetta kirjallisuuden politiikan kannalta (Rancière 2009).

Teoriaosuuden päätteeksi muotoilen näkemykseni kirjallisuuden politiikasta ja satiirista sen erityistapauksena. Teoreettisen lähestymistavan pohjalta esitän myös kirjallisuusanalyysini menetelmälliset periaatteet. Valtiotilan eheytyksen ja hajautumisen prosessien kannalta korostan satiiria poliittisilta mahdollisuuksiltaan moniulotteisena kirjallisuuden lajina ja tyylinä, jossa iva, huumori ja rienaus saattavat tähdätä esimerkiksi tilanteeseen sisältyvien mahdollisuuksien paljastamiseen, normatiivisen järjestyksen ylläpitämiseen, tai subversiiviseen delegitimaatioon (vrt. Weisenburger 1995). Valtiokansalaisen poliittisessä subjektivaatiossa kiinnitän huomiota kertomusten henkilöihämoihin mimeettisissä, temaattisissa ja synteettisissä funktioissaan (Phelan 2005). Erottelu on hyödyllinen arvioitaessa henkilöihämoja sosiaalisten suhteiden tiivistymänä, joita tulkitseän suhteessa poliittisen subjektivaation merkitsijöiden kumoamisena ymmärrettyyn kirjallisuuden politiikkaan (Rancière 2011).

2.1 Valtion tutkimisen vaikeus

Tutkimuksen suuntautuminen kirjallisuuteen saattaa herättää mielikuvia merkitysten loputtomasta tulkinnanvaraisuudesta, mutta arkiäjättelussa harvemmin kysytään, mikä on valtio tai mitä on politiikka. Usein ne mielletään itsestään selvästi olemassa oleviksi asioiksi, jotka saattavat esineellistyä eri ilmenemismuodoiksi: valtio esimerkiksi rahaksi tai poliisiksi, politiikka televisiossa jaarittelevaksi poliitikoksi. Tutkimuksen kohteena mikään näistä käsitteistä ei ole itsestäänselvyys, varsinkin kun valtiomuutosta ja siihen kytkeytyvää politiikkaa tutkitaan kaunokirjallisen aineiston kautta.

Kirjallisuutta on usein tarkasteltu suhteessa käsitteisiin kuten kansakunta tai kansallinen kulttuuri. Tunnetuin esimerkki tällaisesta lähestymistavasta on politiikan tutkija Benedict Andersonin ajatus kansakunnista kuviteltuina yhteisöinä, joiden kuvittelun tärkeä edellytys on romaanin ajallinen rakenne ja sen mahdollistama ”samaa aikaan toisaalla” -mielikuviutus (2006, 24–5). Ajatusta romaanin ja kansallisvaltion erityisestä suhteesta on kehitellyt kirjallisuudentutkija Franco Moretti (1998, 17), jonka mukaan romaani on kansallisvaltion geopoliittisen olemuksen esittämiseen soveltuva symbolinen muoto.

Suomen tapauksessa edellistä lähestymistapaa on soveltanut sosiologi Matti Hyvärinen (2004) tarkastelemalla Kiven *Seitsemän veljeksien* (1870) ”pidäteltyä” kansankunnan ideaa. Hyvärinen korostaa tapaa, jolla kansakunta esittäytyy vasta romaanin viimeisessä luvussa. Sitä edeltävä kertomus on Kiven teilaajan August Ahlqvistin sanoin ”hurjan voiman, hiltittömän mielen ja rajujen mellakoiden kuvausta” (siteerattu teoksessa Lyytikäinen 2004, 13). Suurelta osin romaani siis kertoo ”järjestyspuolueen” ulottumattomissa (Impivaarassa) itseään varten elävien veljesten tarinaa. Kehityskertomustulkinnan myötä kansallisen kulttuurimonumentin asemaan nostettu *Seitsemän veljestä* onkin erinomainen esimerkki Suomen kirjallisuuteen kytkeytyvistä kulttuurisista jännitteistä, kirjallisuudelle asetetuista tavoitteista

ja kirjallisuuden sopeuttamisesta kansallisen kulttuurin rakennelmaan. *Seitsemään veljekseen* kiinnittyvien ristiriitojen keskeisin tilallinen metafora ja poliittisen retoriikan *topos* on juuri Impivaara, jonka kautta on määritelty Suomen ja suomalaisuuden yhteyksiä ja etäisyyksiä sekä kansallisesti että suhteessa Eurooppaan.

Kuitenkaan kansakunta tai kansallisvaltio ei tämän tutkimuksen yhteydessä kelpaa analyysia kokoavaksi käsitteeksi. Pääasiallinen huomio kohdistuu valtiomuutoksen poliittisiin prosesseihin sekä niiden materiaalsiin ja diskursiivisiin edellytyksiin. Tässä kokonaisuudessa kansakunta näyttäytyy toiminnan kategoriana ja poliittisena väitteenä, joka asettuu osaksi valtiomuutoksen laajempaa kokonaisuutta (vrt. Brubaker 2004). Samoin kuvittelu on aivan liian epämääräinen teonsana määrittämään valtiota ja yhteiskuntaa merkityksellistäviä prosesseja. Nykyisessä käytössä kuvittelua voidaan pitää kuluneena metaforana, joka Anderssonin aikanaan (1983) tuoreesta ja tutkimuksellisia mahdollisuuksia avanneesta muotoilusta on vakiintunut väitteenomaiseksi osaksi akateemista kielenkäyttöä. Sellaisena kuvittelu paremminkin irrottaa diskursiivisuuden materiaalisuudesta kuin yhdistää niitä. Siksi tutkin valtiomuutoksen materiaalistien ja diskursiivisten edellytysten artikuloitumista kirjallisuudessa eli tapoja, joilla historiallista tilannetta määrittävät (sosiaaliset) ristiriidat ja ongelmat puetaan sanoiksi ja kytketään monimuotoisiin diskursiivisiin yhteyksiin. Näin ymmärrettynä kirjallisuus ei ole vain huomioonotettava osa kulttuurin kokonaisuutta tai kielellisesti etevää ”todellisuuskuvausta”, vaan sitä voidaan pitää yhteiskunnan tutkimisen mallina (Rancière 2011, 22).

2.1.1 Valtio ideana ja käsitteenä

Artikkelissaan *The Difficulty of Studying the State* (1988) sosiologi Philip Abrams nimeää valtion poliittisten käytäntöjen naamioksi. Näin ymmärrettynä valtio on ennen kaikkea idea ja myytti, siis ideologinen ilmiö. Se esittää institutionalisoituneen poliittisen vallan tavalla, joka perustelee alistumisen, ja tarjoaa selostuksen poliittisten instituutioiden tarkoituksesta, koheesiosta, itsenäisyydestä ja yhteisestä edusta. Valtion myytinkaltaisuus taas viittaa sen kykyyn esittää abstrakti idea konkreettisessa muodossa (mt., 68–9). Poliitiikan tutkija Ralph Milibandin mukaan vaikeus on siinä, [...] ”että valtio ei ole esine, että sitä ei sellaisenaan ole olemassa” (1973, 46). Skeptisestä havainnosta Miliband kiiruhtaa kuitenkin vahvistamaan valtion olemassaolon konstituoituvan erinäisissä instituutioissa, jotka ovat osa luokkavallan välineenä toimivaa ”valtiojärjestelmää” (mt.). Kansainvälisen politiikan tutkija Barry Buzan puolestaan väittää Milibandin toteamaa olemattomuutta vastaan, että olipa valtion olemassaolo miten seitinohutta hyvänsä, voi se muistuttaa itsestään instituutioihin ja käytäntöihin liittyvillä seurauksellisilla ja kouriintuntuvilla tavoilla, kuten veroilmoituksilla, kutsuntalapuilla ja pommeilla (2007, 69). Buzanin valtioteoria erottaa valtion osatekijöiksi nousevassa tärkeysjärjestyksessä fyysisen perustan (alue ja väestö), institutionaalisen ilmentymän ja valtioidean. Valtion olemassaolo kiinnittyy ”lievän nominalistisesti” (Korhonen 2008, 240) menestyksekkääseen suvereniteettivaateeseen ja

kansainvälisen yhteisön tunnustukseen. Valtiollisuuden osatekijöiden avulla jäsennettynä tämä tutkimus suuntautuu erityisesti alueeseen ja väestöön ideationaalisen aspektin kautta tarkasteltuna.

Näitä valtion ontologista epämääräisyyttä tai moniulotteisuutta korostavia näkökulmia yhdistää käsitys valtiosta ideana, jolla on seurauksia ja joka kiinnittyy vaihtelevilla tavoilla tilaan, instituutioihin ja käytäntöihin. Käsittehistoria tarjoaa keinon seurata tämän idean kehkeytymistä ja auttaa luopumaan ajatuksesta, että valtiolla olisi määrätty, kiinteä merkitys. Samoin havaitaan, että suomen kielen valtio poikkeaa Länsi-Euroopan kielten *status*-pohjaisesta sanastosta. Suomen kielen valtio-käsite on fennomaanien tietoisesta käännytyksen tulos 1800-luvulta. Sillä pyrittiin kääntämään ruotsin silloinen *stat*-sanasto mahdollisimman täsmällisesti. Käsitteen historia on siten tiukasti sidottu Suomen ”valtiolliseen” kehitykseen. Tästä johtuen valtio ei Suomen kielessä kanna Länsi-Euroopan *stat*-sanaston vanhempia merkityskerrostumia. ”Sanana valtio ei laisinkaan tuo mieleen statusta, asemaa tai tilaa, eikä se muistuta suuren maanomistajan tilasta tai hovielämästä, niin kuin se tekee muissa kielissä” (Pulkkinen 2003, 223).

Status-sanaston varhaisemmissa kerrostumissa kyse on hallitsijan asemasta tai valtakunnan (asiain-) tilasta, jotka vähitellen saavat abstraktimpia merkityksiä alkaen viitata hallitusvaltaan tai hallittavaan alueeseen (Skinner 2002a, 376). Modernin valtio-käsitteen muodostumisessa ratkaisevaa oli valtion erottaminen sekä hallitsijoista että hallituista, siis valtiosuvereniteetin erottaminen sekä hallitsijan (suvereenin) henkilöstä että valtion legitimaatioperustasta (kansansuvereniteetista). Poliittisen yhteisön teoretisoinnissa juuri suvereenin katsotaan muuttavan joukon (*multitude*) yhteenliittymäksi (*union*) ja ikään kuin yhdeksi ”henkilöksi”, jota nimitetään valtioksi (mt., 400). Filosofi Thomas Hobbesin valtioteoriassa tämä ”henkilö” ei kuitenkaan ole luonnollinen henkilö, vaan muistuttaa tietyssä mielessä läheisemmin fiktiivistä henkilöä. Esimerkiksi näytelmän henkilöahmo on olemassa vain sanoina paperilla ennen kuin se toteutuu hahmoa esittävän ja vuorosanat lausuvan näyttelijän suorituksessa. ”Samoin valtio ei ole paljon muuta kuin verbaalinen entiteetti ilman suvereenia, joka edustaa sitä ja näyttelee sen osaa maailmassa” (Skinner 2002b, 201). Kuten Hobbesin *Leviathanin* kuuluisassa kansikuvassa, jossa maasta kohoava ihmisten muodostama keho kannattaa kuninkaan päätä, voidaan valtiohenkilön maantieteellinen ulottuvuus mieltää juuri valtiokehona (vrt. Suomi-neito). Kun valtiohenkilön muoto saa sisällön on valtio häilyvyydestään ja fiktionkaltaisuudestaan huolimatta vaikutuksissaan kaikkea muuta kuin olematon.

Valtio-käsitteen problematisoinnista henkilövertauksen kautta haluan korostaa erityisesti kahta aspektia: ”valtiohenkilön” kokoonpanoa eli yhtenäisyyttä, ja toisaalta valtion ja kansan symbolista artikuloitumista fiktiivisten henkilöiden kautta. Jälkimmäisessä suhteessa en tosin ole kiinnostunut suvereenin osan haltuunotosta, vaan siitä, miten kaunokirjallisuuden henkilöahmojen kautta voidaan tulkita valtion, yhteiskunnan ja kansalaisen suhteita.

2.1.2 Valtio materiaalisten ja diskursiivisten käytäntöjen kokoelmana

Valtiomääritelmien ongelma on niiden poliittista mielikuvitusta ja poliittisia käytäntöjä konstituoiva, olettamustensa mukaisiksi rajoittava luonne (Jessop 2008, 2–3). Tässä suhteessa on hyödyllistä muotoilla politiikan käsite siten, että se ei samastu jäännöksettä esimerkiksi valtiollisten instituutioiden määrittämään metaforiseen tilaan. Valtiota ei myöskään voida ymmärtää muuten kuin suhteessa yhteiskuntaan ja ihmisyyhteisöjen materiaaliseen perustaan. Tästä syystä valtion tutkiminen edellyttää yhtä lailla materiaalistien kuin diskursiivisten käytäntöjen huomioimista ja kiinnostusta sekä valtiotilaan että sitä koskeviin ideoihin.

Työni on kontribuutio valtiotilan tuottamiseen ja muutokseen suuntautuvaan poliittisen maantieteen tutkimukseen. Aikaisemman tutkimuksen keskeinen tavoite on ollut haastaa sellaiset valtio-opin, kansainvälisen politiikan ja poliittisen sosiologian tarkastelutavat, joissa valtiotila oletetaan itsestään selväksi tai ”luonnolliseksi”. Tutkimuksellista ongelmaa on kuvattu ”alueellisen loukun” (*territorial trap*, Agnew 1994) tai ”maantieteellisen tiedostamattoman” (*geographical unconscious*, esim. Gregory 1995) kaltaisilla luonnehdinnoilla. Ensimmäinen ongelmallinen oletamus koskee valtion suvereenia alueellista kontrollia ja kansainvälisen järjestelmän mieltämistä yhtenäisistä valtiotoimijoista koostuvaksi. Toinen ongelma koskee valtion sisä- ja ulkopuolen erottamisen mahdollisuutta ja tästä seuraavaa kansallisen skaalan ontologista välttämättömyyttä poliittisen elämän perustana. Kolmas maantieteellisen tarkastelun sivuuttamisen ongelma johtaa valtioiden mieltämiiseen poliittiset ja sosiaaliset prosessit sisään sulkeviksi ”säiliöiksi”. Näiden perinteisten käsitystapojen kyseenalaistaminen edellyttää tilallisten ja historiallisten tarkastelutapojen yhdistämistä, jolloin tarkastelu voidaan kohdistaa esimerkiksi maantieteellisten skaalojen monimutkaisiin ja muuntuviin suhteisiin, niillä tehtävään politiikkaan tai eri sosiaalisten käytäntöjen tilallisiin päällekkäisyyksiin (Brenner ym. 2003, 2).

Valtion ja yhteiskunnan suhteen paradoksi, jossa valtio on sekä osa yhteiskuntaa että yhteiskunnan kokonaisuus, johdattaa tarkastelemaan sosiaalista muodostelmaa monenkeskisenä ja valtiota luonteeltaan strategis-relaationaalisenä, eri intressitahojen (politiikan osapuolten) kamppailujen paikkana (Jessop 2008, 7). Tässä konseptiossa sen paremmin valtiota kuin yhteiskuntaakaan ei voida pitää itsestään selvänä käsitteenä. Näihin suhteisiin kietoutuvat poliittiset kamppailut koskevat esimerkiksi valtiopolitiikan strategioita ja niiden myötä toteutuvia tapoja tuottaa ja jakaa valtaa ja vaurautta (Moisio 2012, 33). Modernin valtion kehitys kytkeytyy kiinteästi kapitalistisen tuotantomuodon kehitykseen, joten pääoman kasautuminen on taloudellisen rakenteen paineen ja menestyksekkäiden poliittisten strategioiden vaikutuksesta muodostanut sosiaalistumisen hallitsevan periaatteen. Tästä huolimatta valtiollista valtaa käyttävät tahot ovat tekemisissään joutuneet ottamaan huomioon muista ”funktionaalisista järjestelmistä ja elämismailman dynamikasta” (Jessop 2008, 8) kumpuavat koodit, tavoitteet ja toimintatavat, myös silloin, kun ne ovat kasautumisperiaatteen kanssa ristiriitaisia. Näin siksi, että valtion erityinen rooli sosiaalisen muodostelman kokonaisuudessa on ollut huolehtia alueellisten rajojensa sisällä

institutionaalisesta eheydestä ja sosiaalisesta koheesiosta, ennen muuta ulkoisten uhkien ehkäisemiseksi.

Eheys ja koheesio edellyttävät toimintalogiikkansa vuoksi ristiriitaisen ja kriisiherkän kapitalistisen tuotantomuodon vallitessa kykyä tuottaa tilallis-ajallisia ratkaisuja tai kiinnityksiä (*spatio-temporal fix*). Ne ehkäisevät ja lykkäävät esimerkiksi pääomafraktioiden, sosiaalisten ryhmien tai alueiden välisten ristiriitojen kärjistymistä konflikteiksi siirtämällä haittoja ja kustannuksia alueellisten rajojen yli tai ajallisen toimintahorisontin tuolle puolen. Nämä ratkaisut tai tavat, joilla pääoma pyritään kiinnittämään tilaan, vaihtelevat sosiaalisten ristiriitojen luonteen ja valtiollista valtaa käyttävien tahojen etumääritelmien mukaan, mutta ne ovat ymmärrettävissä valtiollisina pyrkimyksinä hillitä pääomasuhteen sosiaalisesti hajottavaa vaikutusta ja kapitalismin kriisitendenssejä (mt.).

Strategis-relaationaalisessa valtioteoriassa valtiota tarkastellaan historiallisesti monimuotoisena ja muuttavana sekä analyttisesti kysymyksenasettelun mukaan uudelleenmäärittyvänä. Se tarjoaa kuitenkin määritelmän valtiokoneiston ytimelle: kyse on kokoelmasta instituutioita ja organisaatioita, joiden sosiaalisesti hyväksyty tehtävä on tuottaa ja panna täytäntöön kollektiivisesti sitovia päätöksiä ”yhteisen edun” nimessä. Määritelmän valossa valtiota ei voida samastaa hallitukseen, hallintoon, lakiin tai väkivaltakoneistoon. Sitä määrittää kuitenkin tietty institutionaalinen ydin, joka kytkeytyy monin tavoin laajempaan yhteiskuntaan ja ”poliittiseen sfääriin” (Jessop 2008, 9).

Yhteisen edun käsite määrittää valtiota poliittisena yhteisönä ja erottaa sen yksisuuntaisesta herruudesta ja väkivaltaan perustuvasta sorrosta. Käsitys yhteisen edun retorisesta ja illusorisesta luonteesta ja sen muotoutumisesta yhteiskunnan osapuolten kamppailussa on valtiokoneiston määritelmän poliittisesti kiinnostavin piirre (vrt. Abrams 1988, 64). Yhteisen edun määrittämisen ei oleteta tapahtuvan mahdollisuuksien tasa-arvon tai ideaalisen kommunikaation tilanteessa, vaan siinä vaikuttavat rakenteelliset vinoutumat ja strateginen valikoivuus, jotka ovat menneiden strategisten valintojen ja poliittisten kamppailujen historiallisia tuloksia (Jessop 1990, 262). Kamppailu yhteisen edun sisällöstä on toiminnallista, ei rakenteellisesti determinoitua, sillä se edellyttää intressien, mielipiteiden ja arvojen esittämistä ja erimielisyyksien artikuloimista (Jessop 2008, 11).

Materiaalisen ja diskursiivisen perspektiivin toisiaan täydentävä luonne on otettu huomioon strategis-relaationaalisessa valtioteorian kehityksessä esimerkiksi gramscilaisen kulttuurihegemonian merkityksessä ja täydentämällä strategisen valikoivuuden käsitettä diskursiivisella valikoivuudella. Yleisellä tasolla diskursiivisuuden (ideoiden, retoriikan, kertomusten) korostaminen viittaa sosiaalisen maailman merkityksellisyyteen ja mahdollistaa sitä koskevien ideoiden ja järjelyn tapojen kuten poliittisten strategioiden ja niitä koskevien kamppailujen analysoimisen (mt., 49–50). Tulkintaperspektiivien täydentävyyttä kannattaa korostaa eron tekemiseksi sellaisiin marxilaisiin tulkintoihin, jotka tarkastelevat valtiota taloudellisen perustan determinoimana oheisilmiönä ja yksinomaisena luokkasorron välineenä (esim. Lenin 1918, 12–15, 43–5). Valtion puolittaisen autonomian korostus suhteessa taloudelliseen perustaan on aivan yhtä tarpeellinen kuin muiden ”ylärakenteen” ilmiöiden, esimerkiksi taiteen ja kirjallisuuden kohdalla.

Alussa tarkastelemani Abramsin väite, jonka mukaan valtiota ei ole olemassa muuten kuin ideologisenä ilmiönä, kohdistaa huomion valtioidean konstitutiiviseen rooliin vallan käytäntöjen muotoutumisessa ja naamioitumisessa: ”Valtio on todellisen erillisyyden yhtenäistetty symboli” (Abrams 1988, 79). Valtioideassa tapahtuvilla muutoksilla on valtiostrategioiden myötä materialisoituvia seurauksia sekä instituutioille, institutionaalisille käytännöille että alueelle ja väestölle. Tämä viittaa tarpeeseen tutkia valtiomuutokseen kytkeytyvää ”kulttuurivallankumousta” eli ideologisia vaihteluita tai poliittisten ja maantieteellisten järjelyn tapojen määrittämien mahdollisuuksien rajojen historiallista muutosta (Jessop 2008, 73).

2.1.3 Valtion kulttuuriset juuret ja yhtenäisyyden symbolit

Poliittisen järjestyksen perustaminen ja vakiinnuttaminen, valtion muodostaminen tai valtiollisen vallan tavoittelu ja käyttö vaativat oikeuttamista, joka väistämättä nojaa käytävissä oleviin kulttuurisiin resursseihin. Yleensä tähän sisältyy tietyn territorion rajojen määrittäminen ja sen hallinta, poliittisen yhteisön identiteetin ja koheesion (yhtenäisyyden) rakentaminen ja vaaliminen sekä valtion symbolinen ”asettaminen” esimerkiksi asettamalla valtion päämies tai -nainen edustamaan valtiota ja kansaa.

Nämä kaikki ovat merkityksen antamisen prosesseja. Valtiota ei toisin sanoen voida ymmärtää tuntematta sen kulttuurisia edellytyksiä. Siksi kulttuuri ei ole valtiollisuuden kannalta vain ”kiinnostava” lisäulottuvuus tai yksi talouden haara (”kulttuuriteollisuus”), kuten nykyiset talousreduktionistiset puhetavat saattavat johdattaa ajattelemaan (Rae 2002, 2).

Kulttuuristen resurssien käyttöönotto valtionmuodostuksessa muuttaa kulttuuria, mitä voidaan pitää kulttuurin valtiollistumisena. Erityisesti tämä korostuu valtion muodostamisen prosesseissa, jolloin osittain tietoisesti pyritään tuottamaan kansallinen kulttuuri ja toisaalta kansallisen idean voi ajatella elähdyttävän kulttuurista toimintaa. Kansallisuuteen perustuva valtioidea on osoittautunut voimakkaaksi koheesion tuottajaksi, mutta sitä ei voida ymmärtää ottamatta huomioon kulttuurisen homogenisoinnin näkökulmaa. Yhteisen historian ja kulttuurin sosiaalisesti kietomia yhteisöjä ei löydetä valmiina ainakaan paikallistasoa laajemmissa skaaloissa, ja siksi ne on tuotettava esimerkiksi rakentamalla ja pakottamalla.

Tästä syystä kulttuurin ja sen myötä väestön homogenisointi on tärkeä yhtenäisyyden tuottamisen aspekti. Kulttuurinen homogenisointi voi tarkoittaa erilaisia ja yhteismitattomia vallan käytäntöjä, jotka vaihtelevat laajamittaisesta väkivallasta (kansanmurhat, väestön siirrot) hienovaraisiin subjektivaation muotoihin (hyveellisen valtiokansalaisen kriteerit). Kulttuurisessa homogenisoinnissa korostuu hallitusvaltaa käyttävän eliitin suhde väestöön, joka pyritään tekemään hallittavaksi saattamalla valtioalueella voimaan tietty normatiivinen järjestys. Siihen sisältyy asioiden arvottaminen ja arvojärjestyksen perustaminen valtion oletettua kulttuurista olemusta vasten, minkä myötä erilaisuus voidaan määrittää vieraudeksi, alemmuudeksi tai kehittymättömyydeksi (Rae 2002, 2–4).

Korostamalla valtion olemuksen epämääräisyyttä olen pyrkinyt suuntaamaan huomion valtion kulttuuriseen ja symboliseen olemisen tapaan. Erityisen selvästi tämä tulee esiin yhtenäisyyden tai alueellisen ja sosiaalisen eheyden aiheissa. ”Tavallaan ihmisten liitto (*union*) voidaan vain symbolisoida; sillä ei ole käsin kosketeltavaa muotoa tai sisältöä. Valtio on näkymätön; se täytyy henkilöidä jotta se olisi nähtävissä, symbolisoida jotta sitä voisi rakastaa, kuvitella jotta se voitaisiin käsittää” (Walzer 1967, 194). Näin käsitteellistettyinä symbolit ovat enemmän kuin diskurssin koristeita tai esimerkiksi tietyn valtiota koskevan ymmärryksen ilmaisemisen metaforisia välineitä: ne edeltävät ymmärrystä siinä mielessä, että ne mahdollistavat erityisiä ymmärtämisen tapoja (vrt. Ricœur 2000). Ihmisyhteisön tai valtion yhtenäisyys tuotetaan poliittisissa käytännöissä ja symbolisessa toiminnassa, ja vaikka symbolit yksistään eivät kykene tuottamaan yhtenäisyyttä, tuottavat ne ajattelun ja toiminnan kannalta välttämättömiä diskursiivisia kiinnekohtia, jotka pystyvät kokoamaan yhteenkuuluvuuden, uskollisuuden ja luottamuksen tunteita (Rae 2002, 3).

Valtion olemassaololla on siten vahva symbolinen ulottuvuus ja valtiota itsessään voidaan pitää tiettyjen asioiden, esimerkiksi tietyn ihmisjoukon yhteenkuuluvuuden symbolina. Suomen tapauksessa keskeinen valtiollinen symboli on ollut kieli, jonka omintakeisuus on muiden ”muistomerkkien” puuttuessa määrittänyt poikkeuksellisen vahvasti Suomen erottumista omaksi valtiolliseksi kokonaisuudekseen. ”Kielestä saatiin vähitellen Suomea Ruotsista erottava väline, hallituksen kannalta, ja siitä saatiin snellmanilaisessa mielessä kansakunnan yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollistava kansalliskieli ja kommunikaatioväylä, mutta siitä saatiin myös itsessään symboli ja tunnusmerkki” (Klinge 1982, 19). Klingen ”kaksi Suomea” -tulkinnessa suomen kielen ja erityisesti sen itäisten piirteiden korostuminen Suomea ja suomalaisuutta määrittävällä tavalla on historiallisesti epätohdennäköinen seikka, joka on eristänyt Suomea sitä muutoin määrittävistä, positiivisesti arvotetuista yhteyksistä Eurooppaan. Rahvaan kielen nostaminen suomalaisen kansallisuusaatteen ytimeen siihenastisen sivistyksen ja vallan kielen ruotsin varjosta ja vieläpä ruotsinkielisten oppineiden toimesta tapahtui ankarassa poliittisessä kamppailussa, joka latasi pitkäksi aikaa myös suomenkielisen kirjallisuuden valtion symboliseen ulottuvuuteen liittyvillä merkityksillä.

Myös valtion symboliseen representaatioon liittyy kirjallisuuteen kytkeytyviä vaikeuksia. Pienimuotoisemmat poliittis-maantieteelliset *topokset*, kuten piha, kylä tai kaupunki, saattavat esimerkiksi mahtua samaan kuvaan, jokin seutu voidaan samastaa tietynlaiseen maisemaan, mutta kuinka esitetään valtio lippua tai vaakunaa kattavammin? Moretti väittää romaanin ja valtion löytäneen toisensa paikallisten skaalojen saadessa rinnalleen ja yläpuolelleen kansallisen (1998, 17–18). Romaanin kertomus saattoi representoida esimerkiksi eri alueiden ja sosiaalisten luokkien välisiä suhteita tai ihmisten paikallisuudesta irtoamiseen liittyviä vaikeita kokemuksia. Romaanimuotoinen kirjallisuus osallistui siten merkittävällä tavalla valtion ja poliittisen yhteisön ”kuvitteluun” ja sen sosiaalisten suhteiden paljastamiseen, mutta romaani ei ole ainoa kirjallisuuden laji, johon liittyy valtiollisuuden kannalta kiinnostavia merkityksiä.

Romaanimuodon ohella satiiri on liitetty nationalismin ja poliittisen yhteisön problematiikkaan. Kirjallisuudentutkija Charles Knight (2004) on tarkastellut aihetta satiirisen nationalismin ja satiirisen maanpakolaisuuden perspektiiveistä. ”Maanpakolaisuus ja nationalismi ovat vaihtoehtoisia tapoja tarkastella kansakuntaan (so. rajatun territorion sisäinen, keskusvaltion hallitsema ihmisryhmä, jolla on yhteinen kulttuuri ja yhteiset sosiaaliset ja taloudelliset instituutiot) identifioitumisen määrittämää materiaalia” (Knight 2004, 52). Knight kiinnittää huomiota tapaan, jolla ”kansakunnan” kaksinainen luonne sekä historiallisesti aktuaalisena että ideaalikonstruktiona toimii oivallisena satiirisen havainnoinnin kehyksenä. Poliittisen maantieteen perspektiivistä kansakunta voidaan Knightin käyttämää määritelmää vasten korvata valtiotilalla ja sitä asuttavalla poliittisella yhteisöllä. Satiirin edellytykset ja kohteet jäsentyvät uhkaavan toisen ja toisaalta yhteisön omien periaatteiden ja käytäntöjen välille. Satiirinen nationalismi on yhteisön jäsenen kriittinen näkökulma. Satiirinen maanpakolaisuus taas viittaa järjestyksen ulkopuolelle ajatun hylkiön ja toisaalta ulkopuolisen muukalaisen näkökulmaan (mt.)

Satiirisen nationalismin näkökulma korostaa sosiaalista vastuuta ja voi omaksua ”kansanvihollisiksi” tunnistamiaan tahoja tuomitsevan yhteisön äänen. Tässä suhteessa se liittyy satiirin muinaisuuteen kirouksenkaltaisena haavoittavana sanana tai esimerkiksi narrin roolia määrittävänä luvallisena rienauksena. Toisaalta pilkka voi kohdistua syylliseksi julistettuun, yhteisön ulkopuoliseen toiseen. ”Satiirisen nationalismin työnä on tutkia, terävöittää ja mutkistaa Toisen kuvaa, tai häiritsevämmin, nähdä satiirikon oma maa ikään kuin se vuorostaan olisi Toinen” (mt.). Satiirisen nationalismin näkökulman Knight liittää länsieurooppalaisen valtiomuodostuksen vaiheisiin ja kirjailijoihin kuten Swift tai Voltaire. Sen sijaan satiirisen maanpakolaisuuden näkökulma jää tai asettuu yhteisön ulkopuolelle. Sen historiallisia viitekohtia ovat konkreettisesti valtiotilasta poisajetut tai geopolittisiin välitiloihin päätyneet kirjailijat, joiden asemaa määrittävät sekä menetetty vanha että vieraaksi jäävä uusi kotimaa. Tähän näkökulmaan Knight liittää esimerkiksi Nabokovin ja Rushdien. ”Maanpakolainen on satiirikko mierolaisena, transgressiivisena hyökkääjänä, sosiaalisen harmonian tärvelijänä, riitasoinnun ja epäluulon kylväjänä, ei-toivottuna tarkkailijana, joka näkee meistä enemmän kuin itse havaitsemme” (mt.).

Satiirisen nationalismin ja maanpakolaisuuden näkökulmilla on tukenaan sekä konkreettisia historiallisia esimerkkejä että metaforista voimaa. Kahdentunut perspektiivi viittaa ensinnäkin satiirin asemaan kahden maailman rajalla: satiirikko on sekä historiallisista partikulaareista kirjoittava henkilö että kuvitteellisista maista kirjoittava kuvitteellinen havainnoitsija (mt., 53). Haanpään, Huovisen ja Heikkisen satiirikon rooleja arvioitaessa Haanpään kirjallisuuden politisoitumisen voi katsoa johtaneen satiirisen maanpakolaisen rooliin, joskin satiirisen nationalismin näkökulma kansanomaisen kritiikin äänenä on relevantti sekkin. Huovisen satiirikon rooli vertautuu hyvinvointivaltiovaiheen oloissa satiirisen nationalismin kehykseen, kun taas Heikkisen tapaus on vaikeaselkoisempi. Romanissa *Terveiset Kutturasta* muotoutuva satiirinen näkökulma viittaa ytimen ja periferian kohtamattomuuteen satiirisen maanpakolaisuuden kaksinkertaisesta vieraudesta muistuttavalla tavalla.

Nostan valtion geopoliittisen representaation muotoina romaanin rinnalle satiirin ja lyhyen kertomuksen. Satiiria ei ymmärretä tässä ainoastaan tai edes ensisijaisesti lajityyppinä (genre), vaan romaanin kanssa usein päällekkäisenä tyyllilajina (moodi). Osa tarkastelemistani satiirisista teksteistä on romaanimuotoisia, osa lyhytmuotoisia ja lajiltaan monitulkintaisia, sisältäen muotoa hallitsevan satiirin lisäksi ainakin parodian, pakinan ja humoreskin aineksia (Liukkonen 1997).

Satiirin nostaminen tarkastelun kohteeksi korostaa tapaa, jolla valtion yhtenäisyyden kulttuuriset ja symboliset resurssit määrittyvät uudelleen ja muovautuvat merkityksenantoa koskevan kamppailun kautta. Sellaisina ne kietoutuvat sosiaalisen muodostelman ja valtion jatkuvasti uudelleen järjestyvään eheytyksen ja hajautumisen dialektiikkaan.

2.2 Ajat, paikat ja historian virta kirjallisuudessa

Tutkimusasetelmani muotoilu etenee vaiheittain siten, että aloitan tarkastelemalla kirjallisuuden tilallisuutta ja historiallisuutta suhteessa kapitalistiseen tuotantotavan muutokseen. Sen keskeisiksi teoreetikoiksi nostan maantieteilijä David Harveyn ja kirjallisuudentutkija Fredric Jamesonin. Tästä etenen politiikan käsitteen kriittisen tarkastelun kautta ”kirjallisuuden politiikan” tutkimusperspektiiviin. Poliitiikan käsitteen moniulotteisuuden tarkastelussa tukeudun Kari Palosen ja Jacques Rancièren tutkimuksiin. Kirjallisuuden politiikka viittaa tässä tutkimuksessa Harveyn ja Jamesonin tutkimusperspektiivejä soveltamalla historiallistettuun ja tilallistettuun muunnelmaan Rancièren tavasta teoretisoida kirjallisuuden politiikkaa.

Kirjallisuuden tila-aika -suhteiden teoretisoinnin lähtökohtana käytän Harveyn (1990) ja Jamesonin (1991) 1980- ja 1990-lukujen taitteeseen sijoittuvia tutkimuksia postmodernismista. Harvey ja Jameson analysoivat kapitalismin suhdetta tilan ja ajan kokemiseen sekä kulttuuriin ja sen erityisiin muotoihin, kuten kirjallisuuteen. Harveyn teoksen *The Condition of Postmodernity* alaotsikko (*An Enquiry into the Origins of Cultural Change*) kiinnittyy kulttuurin muutoksen alkuperään tai muutosta aiheuttavaan dynamiikkaan. Jamesonin *Postmodernism* tutkii alaotsikkonsa (*or, The Cultural Logic of Late Capitalism*) mukaan myöhäiskapitalismin kulttuurista logiikkaa. Jamesonin tulkinta postmodernismista perustuu hänen aikaisempaan, teoksissa *The Political Unconscious* (1981) ja *Fables of Aggression* (1979) esitettyyn teoriaansa kirjallisuuden historiallisuudesta ja poliittisuudesta sekä kirjallisten muotojen suhteesta kapitalismin kehitykseen.

Jamesonin kulttuuriteoriassa kirjallisuutta tarkastellaan paitsi historiallisena, myös tilallisenä ilmiönä. Tähän viittaavat hänen viljelemänsä termit kuten ”kansallinen allegoria”, ”geopoliittinen estetiikka” tai ”kognitiivinen kartoitus” (Jameson 1986; 1991; 1993). Jamesonin postmodernin teorian keskeinen väite on, että postmodernissa kulttuurissa modernismin korostama historiallisuus on korvautunut tilallisuudella. Yhtenäistävien historiallisten kertomusten menetettyä uskottavuutensa voidaan erillisten paikkojen, aikojen sekä ”toisiinsa liittymättömien sosiaalisen ja materiaalsen universumin osastoiden”

(Jameson 1991, 373) tarinat arkistoida omiin lokeroihinsa tavalla, jossa niitä määrittää ensisijaisesti etäisyys ja asioiden välisten yhteyksien sattumanvaraisuus. Mutta millä perusteella materialistinen historianfilosofia muodostaa kirjallisuuden historiallisen, sosiaalisen ja poliittisen merkityksellisyyden edellytyksen?

Vähintään suuntaa antava vastaus on, että materialistinen historianfilosofia suuntaa huomion pääoman liikkeisiin tilassa ja ajassa, joihin ihmisyyshän dynamiikka, sosiaalinen ja poliittinen valta sekä niiden maantieteelliset kiinnepohdat hallitsevissa muodoissaan kytkeytyvät (Harvey 1990, 238). Pääoman taipumus hylätä alueita ja sijoittua uudelleen tuottaa jatkuvaa levottomuutta sekä sosiaalista muutosta ja kohtaa siksi myös vastarintaa. Levottomuuden lievittämiseen tähtäävien tila-aika -kiinnitysten ongelma on kuitenkin vastarinnan paikallisuus, mikä johtaa yleensä voimattomuuteen kapitalismin tilan ja ajan hallinnan edessä. Suurten kertomusten jälkeinen rajoittuminen toiseuteen ja mikrotason ilmiöihin noudattaa kapitalismin universaalien ja fragmentoituneen tilan hallinnan logiikkaa (mt., 239; Jessop 2004).

Tilan rakentuminen ja merkityksellistäminen sekä niihin kietoutuvat ristiriidat ja kamppailut sisältävät ilmeistä kertomuksellista potentiaalia. Tarkasteltaessa kirjallisuutta sosiaalisena käytäntönä voidaan sen olettaa osallistuvan näiden maailmassa olemisen ulottuvuuksien määrittämiseen.

2.2.1 Kirjallisuuden tilallisuus

Kirjallisuuden tilallisuuden merkitysverkoston ja kiinnekehtien hahmottamiseksi pidän hyödyllisenä tilallisten käytäntöjen käsitteellistä erittelyä. Tilalliset käytännöt voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen: koettuihin, havaittuihin ja kuvitteellisiin (Lefebvre 1974; Harvey 1990, 218–9). Näiden ulottuvuuksien aspekteiksi voidaan puolestaan erottaa 1) etäisyys (saavutettavuus), 2) käyttö (haltuunotto), 3) hallinta ja 4) tuotanto (Harvey 1990, 219, 222).

Koetut tilalliset käytännöt ovat materiaalisia käytäntöjä, kuten (1) pääoman, ihmisten ja tavaroiden liikkumista, (2) maankäyttöä, maanomistusta ja (3) niiden hallintaa, tai (4) fyysisen infrastruktuurin (elinympäristön) tuottamista.

Havaitut tilalliset käytännöt viittaavat tilan esittämiseen, kuten (1) erilaisiin (fyysisiin, sosiaalisiin, psykologisiin) etäisyyden määreisiin ja kartoittamiseen; (2) tilan kokemukseen, tilallisiin hierarkioihin, diskursseihin ja tilan symboliseen esittämiseen; (3) yhteisöjen ja alueiden rajoihin, nationalismiin ja geopolitiikkaan; ja (4) tilan semiotiikkaan, visuaaliseen tai taiteelliseen esittämiseen ja niitä koskeviin diskursseihin.

Kuvitteelliset tilalliset käytännöt ovat esittämisen tiloja, joissa ilmenevät esimerkiksi (1) kaukaiseksi tai läheiseksi kokeminen, viehtymys ja vastenmielisyys, halu tai halun kieltäminen; (2) kotoisuus, mainonta ja avoimen tai julkisen tilan mahdollistama toiminta; (3) pelon maantiede, suljettu tila, omistus, monumentaalisuus, symbolinen pääoma ja raja-aidat; (4) suunnittelu-utopiat, kuvitteelliset maisemat, *science-fiction*-ontologiat (maailmat), paikan ja tilan mytologiat sekä tilan poetiikka (Harvey 1990, 220–221).

Kun esitän tutkimukseni materiaalista ja diskursiivista tarkastelutapaa yhdistävänä, vaatii se huomion kiinnittämistä niin materiaalisiin, tilan esittämisen kuin esittämisen tilojenkin käytäntöihin. Mutta miten näiden tilallisten käytäntöjen ulottuvuudet suhteutuvat toisiinsa kirjallisuudessa? Mitkä käytännöistä ovat kirjallisuudelle läheisimpiä, siis kirjallisimpia?

On vaivatonta mieltää kaunokirjallisten esitysten tuottavan esittämisen tiloja, mikä liittyy ne kuvitteellisiin tilallisiin käytäntöihin. Tulkittaessa kirjallisuutta suhteessa tilallisuuden muutoksiin on kyse tilan poetiikasta, joka filosofi Gaston Bachelardin (1958) käytössä merkitsi tilan kokemista runokuvan tavoin. Tässä yhteydessä tilan poetiikkaa viittaa paremminkin fiktiivisten kertomusten tilallisten merkitysten esiin lukemiseen kertomuksen muotojen ja sisältöjen yhteen toimimisen kautta¹. Kaunokirjallisuuden voi kuitenkin sanoa myös esittävän tiloja, samoin kuin materiaalisia käytäntöjä ja niitä koskevia diskursseja. Näiden koettujen ja havaittujen tilallisten käytäntöjen suhteen kyse on niiden toimimisesta kirjallisuuden aineksina, jotka kirjoitetaan osaksi taiteellista kokonaisuutta. Ne ovat sisältöjä, jotka saavat kirjallisen muodon, joka puolestaan on ymmärrettävissä kirjallisuudelle ominaisimpana ”sisältönä”. Tällä tahdon sanoa, että tilalliset merkitykset ja niiden tuottaminen kirjallisuudessa on ymmärrettävä kerrostuneena prosessina. Kuvitteellisuus on käsitykseni mukaan köyhää, ellei se kykene luomaan yhteyksiä kokemiseen ja havaitsemiseen; sama koskee kokemusta ja havaintoa ilman mielikuvitusta.

Tarkastelemissani kirjallisuuden ”esittämisen tiloissa” korostan erityisesti kaukaiseksi/läheiseksi kokemisen aspektia, kirjallisuuteen kiinnittyvää symbolista pääomaa ja sitä koskevaa kamppailua (esim. minkäläisten miljöiden on nähty määrittävän ”hyvää kirjallisuutta”), sekä kuvitteellisten tilojen tuottamista satiirille tyypillisen todellisen ja mielikuvituksen jyrkän rinnastuksen kautta.

Kirjallisuudentutkimuksessa tilallisuuden sovellusala on hahmotettu esimerkiksi kirjallisen kartoituksen, kirjallisen maantieteen ja geokritiikin käsitteillä (Tally 2013).

Kartoittaminen on yleisesti käytetty tutkimisen ja tiedon kohdentamisen maantieteellinen metafora. Vaikka karttoja on hyödynnetty kirjallisuuden tutkimuksessa myös metodina esittämällä niiden avulla sekä kertomusten tilallisia piirteitä että kirjallis-sosiologista aineistoa (Moretti 1998), on metaforinen käyttö verrattomasti tavallisempaa. Tällöin saatetaan puhua kirjoittajasta kartoittajana esimerkiksi kirjallisuuden keinoilla tapahtuvan todellisuuden esittämisen (Auerbach 1946) tai kognitiivisen kartoittamisen (Jameson 1991) mielessä. Jamesonin kognitiivisen kartoittamisen käsite viittaa tapoihin, joilla ihminen paikantaa itsensä globaalissa järjestelmässä eli kapitalismin tuottamissa tiloissa. Kyse on kokemuksellisista, tieteellisistä, ideologisista ja symbolisista käytännöistä, joiden avulla yksilö- tai kollektiivisubjekti hahmottaa luokkasuhteiden jäsentymistä paikallisesti, kansallisesti, kansainvälisesti tai globaalisti. (mt., 52–4.) Kognitiivinen kartoittaminen voidaan ymmärtää Jamesonin poliittisen tiedostamattoman psykologisenä ulottuvuutena, joka siirtää huo-

¹ Teknisemmässä mielessä tilan poetiikka voitaisiin ymmärtää kertomuksen keinoihin suuntautuvana tutkimuksena, joka olisi ensisijaisesti kiinnostunut tilallisuuden kertomuksellisesta käytöstä.

mion sosiaalisen maailman representaation mahdollisuudesta poliittiseen praksikseen (MacCabe 1995, xiv). Kirjallisuus on yksi kognitiivisen kartoittamisen esteettinen muoto.

Tally sijoittaa kirjallisen kartoittamisen alle myös Mihail Bahtinin kronotoopin käsitteen, joka suuntaa huomion tilan esittämisestä sen kertomukselliseen käyttöön ja siihen, minkälaiset ajallis-paikalliset suhteet määrittävät kirjallisuuden lajeja (2013, 46). Esimerkiksi kansanrunoudessa voidaan tunnistaa perinteisiin tilan ja ajan kokemisen tapoihin kiinnittyvä ”kansanrunouden kronotooppi” (Bahtin 1979, 370). Kronotoopit ovat myös juonitapahtumia järjestäviä keskuksia, kuten vaellukseen ja liikkuvaan perspektiiviin viitattaava tie tai merkityksiltään latautunut raja. Tie määrittää vaellusromaanin, joka on satiirille läheinen muoto. Rajan kronotooppi taas liittyy transgressioon symbolisen rajanylityksen merkityksessä.

Kirjallinen (tai kirjallisuuden) maantiede voi viitata lukijan tekstistä rekonstruoidaan maantieteeseen, kirjallisuuden tietyille paikoille (paradigmaattisena esimerkkinä Pariisi) kerrostamiin merkityksiin, huomion keskittymiseen paikkoihin ja tilallisuuteen tekstissä, tai maantieteen vaikutuksiin kirjallisuuden ja kulttuurin tuotannossa (Tally 2013, 80). Tällä tavoin määriteltyyn kirjalliseen maantieteeseen voidaan lukea esimerkiksi Raymond Williamsin maaseudun ja kaupungin suhdetta kaunokirjallisuuden kautta tarkasteleva *The Country and the City* (1973) tai Edward Saidin tutkimukset kirjallisuudesta osana imperialismin ja kolonialismin kulttuuria (esim. 1994). Suomen tapauksessa on tutkittu esimerkiksi Helsingin esittämistä Suomen kirjallisuudessa asuinpaikkaan kiinnittyvän kokemuksen ja kirjallisen regionalismin symbolisen polttopisteen merkityksissä (Karjalainen & Paasi 1994) sekä Pohjois-Suomen marginaalisuuden tuottamista ja sen dekolonisoivaa purkamista kirjallisen ironian keinoin (Ridanpää 2007; 2010). Kunnianhimoisena kirjallisen maantieteen hankkeena voidaan pitää Morettin pyrkimystä hahmottaa kirjallisuudentutkimus ja maailmankirjallisuus uudelleen maantieteen avulla (Moretti 2005; 2006, ks. Tally 2013, 99–111).

Geokritiikin käsite tarkoittaa suppeassa merkityksessä maantieteellisesti keskittynyttä (esim. kortteli, kaupunki, maakunta) tulkintaperspektiiviä (Westphal 2011), mutta laajemmin ymmärrettynä kyse on tilallis-teoreettisten lähestymistapojen ja käsitteiden soveltamisesta kirjallisuuteen. Tällaisina voivat toimia esimerkiksi tilan poetikka, tilan sukupuolisuus, Foucault’n vallan analytiikka, Lefebvren tilan tuottaminen, Benjaminin kaupunkitilaan kiinnittyvät analyysit tai Deleuzen ja Guattarin nomadologia (Tally 2013).

Yleisellä tasolla tutkimuksessani korostuu tulkitsemani satiirisen kirjallisuuden tapa kartoittaa Suomeksi kutsuttua valtiota, mutta tutkimusote vertautuu parhaiten Tallyn geokritiikin käsitteeseen. Tilallis-teoreettisena lähestymistapana sovellan kirjallisuusanalyysissäni valtiomuutoksen tutkimussuuntauksen käsitteistöä sekä yksittäisten tutkimuskohteiden tulkinnassa hedelmällisiksi arvioimiani filosofisia tai kirjallisuustieteellisiä käsitteitä, kuten Bataillen tuhlausta tai Bahtinin kronotooppia.

2.2.2 Tilan ja ajan tiivistyminen kulttuurin muutosvoimana

Harveyn tutkimuksen *The Condition of Postmodernity* erityinen ansio on tilan ja ajan kokemisen tapojen teoretisointi kulttuuria muuttavina tekijöinä. Valtiomuutoksen ja kirjallisuuden suhteen kannalta tärkeimmät aspektit ovat tila ja aika sosiaalisen vallan lähteinä sekä kapitalistisen modernisaation myötä muuttuvien tilan ja ajan kokemusten suhde representaation käytäntöihin ja estetiikkaan.

Sosiaalisen vallan aspekti tarkoittaa, että tilalliset ja ajalliset käytännöt eivät koskaan ole sosiaalisesti neutraaleja: niillä on luokka- tai muu sosiaalinen sisältö, ja ne kietoutuvat poliittisiin kamppailuihin. Parhaiten tämä tulee esiin tavassa, jolla tila ja aika kytkeytyvät rahaan, ja siinä miten nämä yhteydet tiivistyvät kapitalistisen tuotantomuodon kehityksessä. Tätä voidaan kutsua ajan ja tilan tiivistymiseksi (*time-space-compression*), joka kiihdyttää taloudellisia käytäntöjä ja niiden myötä sosiaalista elämää. Sekä tila että aika määritetään jatkuvasti uudelleen hyödykkeiden tuotannon kannalta tärkeiden sosiaalisten käytäntöjen ehdoilla. Pääoman kasautumisen ja ylikasautumisen dynamiikka sekä kapitalismin taipumus tuottaa sosiaalisia vastakkainasetteluja tekevät prosessista epävakaa. Kapitalistinen modernisaatio ja kiihdytys eivät siksi etene tasaisesti, vaan niitä häiritsevät ajoittaiset kriisit. Tämä kapitalismia sosiaalisena muodostelmana vaivaava epävarmuus johtuu sen tilallisten ja ajallisten periaatteiden epävakauksesta, sillä juuri ne määrittävät sosiaalisen järjestyksen mahdollisuudet. Tästä syystä kapitalistinen modernisaatio erottuu erityisen jyrkästi perinteisten yhteisöjen ritualisointuneista tilallis-ajallisista järjestyksistä. Kiihdytetty muutos sosiaalisen järjestyksen perustoissa on luonteeltaan perin pohjin häiritsevää eikä siksi voi olla tuottamatta muutoksia representaation käytännöissä ja kulttuurin muodoissa (Harvey 1990, 230, 239).

Harvey tulkitsee Länsi-Euroopan kapitalistisen modernisaation vaihetta vuosien 1847–1914 välisenä aikana muutoksena tilan kokemisen ja tietämisen suhteissa. Valistusajan mielikuvituksen absoluuttisen tilan varmuus väistyi suhteellisen tilan vaihtuvien perspektiivien tieltä, joten tapahtumat yhdessä paikassa (kuten Lontoon kaltaisessa finanssikeskuksessa) saattoivat aiheuttaa välittömästi tuntevia seurauksia useissa muissa paikoissa (Harvey 1990, 261). 1800-lukulaisen nationalismin, kansallisvaltion ja romaanin yhteys kykynä kuvitella tapahtumista ”samaa aikaan toisaalla” on varsin epätäydellinen, ellei huomioida niiden yhteyttä kapitalismin tuottamaan tilan ja ajan tiivistymiseen. Taiteellista modernismia voidaan tulkita tilallisesti yrityksenä sovittaa paikkaan kiinnittyvän kokemuksen perspektiivi suhteellisen tilan perspektiivien moninaisuuteen (mt., 262).

Ajanjaksona vuoden 1847 finanssikriisistä ensimmäiseen maailmansotaan rahavallan internationalismi yhdisti eurooppalaista tilaa, joka ulottui Atlantin yli Yhdysvaltoihin ja siirtomaavallan solmukohtien kautta lähes koko maailmaan. Tähän sisältyi massiivisia pitkäaikaissijoituksia tilan asettamien esteiden voittamiseen: rautatieverkoston rakentamiseen, höyrylaivojen nopeuttamaan merenkulkuun, lentoliikenteen ensivaiheisiin sekä massakommunikaation mahdollistaneisiin teknisiin innovaatioihin (mt., 264). Kaupan ja sijoitusten nopea kasvu ruokki imperialistista globalismia, joka kuitenkin törmäsi kriisiin

ensimmäisen maailmansodan myötä. Maailmanlaajuisen sodan mahdollisuus itsessään todisti, että kapitalistinen ekspansio oli tuottanut maailmanlaajuisen tilan eli ulottanut verkostonsa kaikkialle maapallolla. Tähän ”kehitykseen” tai maailmankuvan muutokseen liittyi representaation kriisi: ”Kirjallisuus tai taide ei voinut välttää kysymystä kansainvälisyydestä, synkroniasta ja epävarmasta ajallisuudesta, eikä hallitsevan arvonmitan sisäistä jännitettä rahoitusjärjestelmän ja sen raha- tai hyödykeperustan välillä” (mt., 262).

Representaation kriisi kumosi klassisen kirjoittamisen säännöt ja suuntasi kirjallisuuden kielen problematiikkaan sekä ajan ja tilan kokemusta kartoittaviin kerronnallisiin rakenteisiin: ”[...] nämä kaikki olivat merkkejä kulttuurisen tuntemuksen radikaalista katkoksesta, joka heijasti tilan ja paikan, nykyisyyden, menneisyyden ja tulevaisuuden merkitysten perusteellista kyseenalaistamista epävarmuuden ja nopeasti laajenevien tilallisten horisonttien maailmassa” (mt., 263).

Jacques Rancière on tulkinnut juuri Harveyn esimerkkeinä käyttämiä klassisen kirjoittamisen korvautumista kirjallisuudella sekä Flaubertin kielen ”jäistä ylhäisyyttä” kirjallisuuden politiikan kannalta. Rancièrella kirjallisuuden paradigma on kirjoittamisen taiteeksi käsitteellistetty moderni kirjallisuus. Se korvasi klassisen kirjoittamisen eli kirjoittavien miesten (*hommes de lettres*) puhe- ja kirjoitustaidollaan hallinnoiman tiedon (Rancière 2011, 4). Toisin kuin esimerkiksi Sartre (1967) oletti, ei kirjallisuuden erityisyys voi olla kielen erityisyyttä, koska kirjallisuudessa kielen kommunikatiiviset ja poeettiset funktiot risteävät lakkaamatta. Sen sijaan kyseessä on uusi tapa, jolla kieli saa asiat näkymään ja kuulumaan. Teesi kirjallisuuden politiikasta olettaa kirjallisuuden osallistuvan ja puuttuvan prosesseihin, joissa yhteisen maailman objektit, sitä asuttavat subjektit ja niiden näkemisen, nimeämisen ja toimimisen kyvyt saavat muotonsa (Rancière 2011, 6–7).

Tämän kirjallisuuden käsitteellistämisen tavan tueksi Rancière analysoi juuri Flaubertin kirjallisuuden herättämiä vastakkaisia poliittisia reaktioita. Siinä missä 1900-luvun marxilaiset kriitikot arvostelivat Flaubertin absolutisoitua tyyliä ja ”kivettyneitä sanoja” aristokraattisesta estetismistä, kohdistivat aikalaiset moitteensa niiden piittaamattomuuteen inhimillisistä merkityksistä ja tämän välinpitämättömyyden representaation järjestystä purkavaan vaikutukseen. Välinpitämättömän liiallisuuden nähtiin tekevän tyhjiksi subjektien ja hahmojen hierarkkiset suhteet sekä hahmojen ja tyylien välisen harmonian, mikä konservatiivisille aikalaisille merkitsi väärää demokraattisuutta. Tyylin ensisijaisuus purki subjektien keksimistä, toiminnan kompositiota ja ilmaisun soveliaisuutta hallinnoineet hierarkiat, minkä Rancière tulkitsee kirjallisuuden kaavaksi demokratian tasa-arvon periaatteelle (mt., 10–11). Sanan korvautuminen merkillä tarkoitti kirjallisuuden hyödykeluonteen korostumista ja uutta anonymiteettiä: yleisö ei enää rajoittunut tiettyyn säätyyn, vaan lukija oli luokka- tai massayhteiskunnassa potentiaalisesti kuka tahansa.

Koska esteettiset ja kulttuuriset käytännöt rakentavat tilallisia representaatioita ja artefakteja virtaavasta inhimillisestä kokemuksesta, ovat ne alttiita muuttaville tilan ja ajan kokemuksille. Erityisesti muutosten kiihtyessä kriisien myötä esteettiset reaktiot tilan ja ajan tiivistymiseen nousevat tärkeiksi, sillä niiden merkitys (ja kyky tuottaa merkityksiä) sekä selityksinä että kamppailun kohteina korostuu (Harvey 1990, 327–8). Ne myös tuottavat

muuntuvia tuntemisen tapoja, tai ”tuntemisen rakenteita” (Williams 1977), joihin soveltuviiksi vanhan järjestyksen aineisto tulkitaan ja kirjoitetaan uudelleen. Ideologisesti uuden kulttuurin käsitteen tehtävä on sovittaa uudet käytännöt sekä sosiaaliset ja mielensisäiset tottumukset uusiin taloudellisen tuotannon ja organisaation muotoihin (Jameson 1991, xiv). Tällä tavoin esimerkiksi postmodernismi on Jamesonin tavoin käsitteellistettävissä myöhäisen kapitalismin kulttuuriseksi logiikaksi, mikä edellä käsiteltyjen teoreettisten olettamusten lisäksi implikoi periodisoinnin menetelmällistä tärkeyttä.

Jamesonin kulttuuri- ja kirjallisuusteorian tapa analysoida kirjallisuushistoriaa romantiikan, realismin, naturalismin, modernismin ja postmodernismin periodisointikäsitteillä suhteuttaa muutokset hallitsevissa muodoissa ja tyyleissä kapitalismin kehitykseen. Muutoksia tuotantotavassa voidaan arvioida erottamalla kapitalismin imperialistinen, kansallinen ja globaali vaihe, joista jokaista luonnehtii sekä kulttuurinen ominaislaatu että niiden dynamiikkaan soveltuvan tilan tuottaminen (White 1987, 160–161; Jameson 1991, 49). Modernin länsimaisen kirjallisuuden muotoutumisen poliittis-taloudellinen ja intellektuaalinen konteksti on Ranskan vallankumouksen ja ensimmäisen maailmansodan väliseen aikaan sijoittuva kapitalistisen tuotantotavan ja porvarillisen maailmankuvan nousu ja kriisiytyminen. 1900-luvun alkupuoliskon epävakauden ja toisaalta siihen sisältyneiden tulevaisuudenlupausten tärkeä ilmentymä oli siirtyminen modernismiin kirjallisuudessa, taiteessa ja ajattelussa (White 1987, 160).

1800-luvun kirjallisuuden tarkasteleminen romantiikan, realismin ja naturalismin vaiheina liittyy Jamesonilla luokkavastakohtaisuuden ja kapitalismin ristiriitojen kehitykseen siten, että romantiikka merkitsi näiden ristiriitojen käsittämistä, realismi niiden vahvistamista objektiivisen maailmankuvan referentiksi ja naturalismi niiden systemaattista tukahduttamista metafysiikan ja melodraaman kaksoisstrategialla. Naturalismia yhdistää 1900-luvun modernismiin luokkien välinen kauna tai paheksunta (*ressentiment*), jota naturalismi toteutti, kun taas kirjalliselle modernismille se muodosti keskeisen ongelman (mt., 161). Kiinnostavasti Jameson liittyy modernismin satiiriin ja tarkastelee koko laajuudessaan hankalasti hahmotettavaa ilmiötä brittiläisen Wyndham Lewisin (1882–1957) reaktionäärisen modernismin kautta. Näkökulma modernismiin on dialektisesti valittu, sillä Lewisilla sitoutuminen moderneihin taiteellisiin muotoihin (kirjallisuudessa ja kuvataiteessa) tuotti modernistisen estetiikan vaatimaa uutuutta, kun taas hänen oikeistolainen poliittinen agendansa ilmeni kielellisesti mestarillisissa ja vihamielisyydessään hillittömissä satiirisissa hyökkäyksissä esimerkiksi sosialismia, naisia ja homoseksuaalisuutta vastaan (Jameson 2008). Tässä länsimaisen kirjallisuuden historiallisessa kertomuksessa modernismi näyttää aiempien vaiheiden, eli romantiikan, realismin ja naturalismin jo maatumien mahdollisuuksien työstämisenä, mutta myös koko historiallisen prosessin ironisena purkamisena (White 1987, 161).

Postmodernismin teoriassaan Jameson esittää epäilyksen, että kulttuurin puolittainen autonomia suhteessa tuotantotapaan on hävinnyt myöhäiskapitalismin aikakaudella. Se ei kuitenkaan merkitse kulttuurin häviämistä, vaan sen levittäytymistä kaikkialle sosiaaliseen muodostelmaan ”[...] aina pisteeseen, jossa kaikki sosiaalisessa elämässämme – taloudel-

lisesta arvosta ja valtion vallasta psyyken käytäntöihin ja jopa sen rakenteeseen – voidaan sanoa tulleen kulttuuriseksi jossakin omaperäisessä mutta teoretisoimattomassa merkityksessä” (Jameson 1991, 48). Poliitiikan kannalta tämä tarkoittaa aikaisempiin kapitalismin ja kulttuurin vaiheisiin kiinnittyneiden kriittisten käytäntöjen vanhentuneisuutta tai tilallisen metaforan avulla ilmaistuna mahdottomuutta saavuttaa kriittistä etäisyyttä pääomaan tilanteessa, jossa kritiikkikin on tuotteistettu. Jamesonin ehdottama ratkaisu, tiedollisen kartoituksen (*cognitive mapping*) estetiikka, korostaa kulttuurisen tuotannon tiedollisuutta, tilallisuutta ja poliittisuutta (mt., 51). Sen tarkoitus on luoda edellytykset vallitsevan kapitalismin geopolitiikan ja uuden luokkajaon tunnistamiselle eli mahdollistaa historiallinen tapa ajatella historiattomiksi tekeytyviä kapitalismia ja sen sosiaalisia seurauksia. Vanhentuminen ei tässä merkityksessä viittaa siihen, että uusi kulttuurinen tilanne vanhentaisi aiemmat kulttuurin tuotteet, vaan kyse on siitä, että muutos kontekstissa edellyttää muutoksia tulkintaperspektiivissä.

2.2.3 Historia metakertomuksena ja poliittisen horisonttina

Marxilaisella metakertomuksella on Jamesonin kirjallisuusteoriassa täysin keskeinen asema: se toimii vastauksena menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden suhteen ongelmaan, koska se välttää sekä antikvaarisuuden että historian vieraudelle sokean halun tunnistaa menneisyyden relevanssi sen samanlaisuudessa nykyisyyden kanssa. Tämä on saavutettavissa vain historianfilosofian avulla, ja globaalikapitalismin oloissa marxilainen versio on uskottavampi kuin muut länsimaisen tradition tarjoamat vaihtoehdot (kristillinen eskatologia, valistuksen edistysusko, tai nationalismin ”orgaaninen populismi”), koska se kykenee selittämään kapitalismin kehityksen ja sen tuottamat kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja poliittiset muutokset (Jameson 2002, 2–3).

Tämän näkemyksen pohjalta ”poliittisen tiedostamattoman” teoria puolustaa kirjallisuuden poliittisen tulkinnan ensisijaisuutta. Se ei tyydy väittämään, että joillakin kaunokirjallisilla teksteillä on historiallisia, sosiaalisia ja jopa poliittisia sivumerkityksiä. Sen sijaan kirjallisuuden poliittisuutta koskeva väite on, ”[...] että ei ole mitään, mikä ei olisi historiallista ja sosiaalista – todellakin ’viimeiseen asti tutkittuna’ kaikki on poliittista” (mt., 5). Hyväksyn väitteen periaatteen, mutta asetan muotoilua vastaan toisen näkökulman: ”Jos kaikki on politiikkaa, sitä ei ole mikään” (Rancière 2009, 61). Poliitiikan ja poliittisen käsitteet vaativat näin ollen eksplikointia, mihin palaan tuonnempana.

Marxin poliittisesta taloustieteestä johdettu historiakäsitys on yksi postmodernin teorian myötä kuolleeksi julistettu suuri kertomus (Lyotard 1984). Onko kuolleeksi julistaminen perusteltua, riippuu siitä, mitä julistus tarkalleen ottaen koskee. Jos marxilainen historiakäsitys ymmärretään feodalismien ja kapitalismin vaiheiden kautta kommunismiin kulkevana historiallisena edistyksenä, ovat madot jo tehneet työnsä. Mutta tarkasteltaessa marxilaista historianfilosofiaa pyrkimyksenä tunnistaa historiassa vaikuttava dynamiikka, josta systemiset muutokset sosiaalisissa muodostelmissa johtuvat, on tämän kertomuk-

sellistavan pyrkimyksen kuolleeksi julistaminen globaaliksi järjestelmäksi kehittyneen kapitalismin aikana vähintäänkin outoa (vrt. Harvey 1990; Jameson 1991). Kyse on ajan hahmottamisesta sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen. Pyrkimys tunnistaa historian ”juoni” tekee historialliset tapahtumat jälkikäteen ymmärrettäviksi ja merkityksellistää menneisyyden ilmiöitä suhteessa tulevaisuuteen. Tässä suhteessa juonellistaminen on ymmärrettävä teoreettisena operaationa, jonka avulla hahmotetaan historiallisia jatkuvuuksia ja epäjatkuvuuksia. Vain tietämällä, mikä on ollut historiallisesti mahdollista ja mikä mahdotonta, voidaan arvioida sosiaalisten päämäärien ja poliittisten pyrkimysten mielekkyyttä (White 1987, 142).

En ryhdy tässä tarkastelemaan marxilaisen historianfilosofian ongelmia historian tutkimuksen kannalta. Sanottakoon kuitenkin, että uskottavan tutkimuksen ensimmäinen edellytys on välttää metakertomuksen rakenteen yksinkertaistava istuttaminen tarkasteltaviin historiallisiin tapahtumiin. Sovellettaessa marxilaista historianfilosofiaa kirjallisuuden tutkimiseen ei vastaavasti voida tyytyä tarkastelemaan kirjallisuutta perustavampien rakenteiden heijastuksena (Eagleton 1976; Jameson 2002; White 1987, 145). Tulkinnan tarkoitus on tuottaa merkityksiä, ei tyypistää niitä. Tämä keskustelu marxilaisessa kirjallisuudentutkimuksessa on erittäin vanha: jo Pavel Medvedevin *Formaali metodi kirjallisuustieteessä* (1928) torjuu talousreduktionistisen lukutavan. Tästä huolimatta juuri kysymystä perustan ja päällysrakenteen suhteesta käytetään usein synnä koko teoriaperinteen torjumiseen.

Tulkinnassaan Jamesonin kirjallisuusteorian suhteesta marxilaiseen traditioon Hayden White korostaa sen historianfilosofian visionaarista poliittisuutta. ”Jätä marxismista pois visio, ja mitä jää on liberaalien suosiman kaltaista vaisua historismia ja sellaista mukautuvaista politiikkaa, jota utilitaristit pitävät politiikan perusolemuksena” (White 1987, 143). White rinnastaa tilanteen 1900-luvun ihmistieteissä tapahtuneeseen jakoon, joka koski tutkimuksen tehtävää: tuliko tutkimuksen edistää sopeuttavaa ja soveltavaa vai muutokseen ja uudelleenmäärittelyyn tähtäävää tietoa. Mitä enemmän marxismi vetosi tieteen auktoriteettiin tai muodostui tietyn poliittisen käytännön teoreettiseksi opiksi, latistui sen utopia ”suunnitteluksi” ja jätti poliittisen vision taiteen, kirjallisuuden ja kirjallisuusteorian kannateltavaksi. Tässä suhteessa Jamesonin ja Whiten tulkinnat marxilaisesta historianfilosofiasta kirjallisuuden ja historian visionäärisenä metateorianana erkanevat Marxin (tai ortodoksimarxilaisuuden) antiutopismista.

Jamesonin kirjallisuusteorian ytimessä on käsitys kirjallisuudesta luonteeltaan sosiaalisena ”symbolisena aktina”. Ajallisesti ja paikallisesti vaihtelevien tuotantonsa olosuhteiden erilaisuudesta huolimatta taide ja kirjallisuus eri muodoissaan ilmentävät ihmisen kykyä hahmottaa maailmaa abstraktisti ja symbolisesti ja myös kuvitella se toisenlaisena kuin se on. Tämän kyvyn myötä kumuloituvaan kulttuuriin sisältyy sen muotojen käännettävyyden ansiosta merkityksellisyytenä ilmenevää valtaa, joka erottuu yhteiskunnallisesta tai poliittisesta vallasta. Kulttuurin muodoista korostuu kertomus koska sillä on erityinen kyky

vastustaa ajan vanhentavaa vaikutusta eli siirtää merkityksiä ajassa. Sosiaalis-symbolisena aktina ymmärretty kertomusmuoto merkityksellistää ajallisia tapahtumia tavalla, joka toteuttaa inhimillistä kykyä utooppiseen ajatteluun (White 1987, 144).

Jamesonin tapa käsitteellistää taloudellisen perustan ja kulttuurisen ylärakenteen suhde tarkastelee kulttuuria tuotantotapojen yhtenä aspektina, ei niiden heijastuksena. Tämän ansiosta voidaan tutkia, kuinka kirjallisuus tekee ymmärrettäväksi historialliset edellytyksensä ja parhaimmillaan ylittää ne merkityksen tasolla. Dialektinen tarkastelutapa tekee mahdolliseksi hahmottaa kirjallisuuden yhteiskuntasuhde sekä sidonnaisuudessaan että riippumattomuudessaan. Näistä syistä käytän Jamesonin tulkinnan teoriaa sekä selittämään kirjallisuuden suhdetta valtiomuutokseen että jäsentämään kirjallisuusanalyyseni politiikan, sosiaalisen vastakkainasettelun ja historiallisen muutoksen tulkintatasojen avulla.

Kirjallisuuden kyky tehdä ymmärrettäväksi tuotantonsa edellytykset viittaa erityiseen tiedolliseen asemaan, jonka myös Rancière nostaa esiin kirjallisuuden politiikan tarkastelussaan (2011, 22). Kirjallisuus ei ole niinkään kirjoittamisen käytäntö, jonka todellisuusefektien näiiviuden yhteiskunnallisesti orientoitunut tutkimus voisi paljastaa, kuin yhteiskunnan tutkimisen malli itsessään. Proosallisen todellisuuden analysointi kuvitteellisen ja todellisuuden sekoittumisena sekä tiedostamattoman sosiaalisen tekstin esiin kaivaminen pintaa syvemmillä olivat nimenomaan kirjallisuudelle ominaisia keksintöjä. Rancière esittää huomionsa polemiikkina juuri ”poliittisen tiedostamattoman” kaltaisia tulkintastrategioita vastaan siinä merkityksessä, että luullessaan purkavansa kirjallisuuden mystifiointeja ne eivät tiedä toistavansa kirjallisuuden kaavaa. Huomio modernin kirjallisuuden kyvystä tulkita sosiaalista todellisuutta on käsittäkseni kuitenkin ensisijainen kirjallisuuden yhteiskuntateoreettista tutkimusta motivoiva tekijä. Tästä näkökulmasta kirjallisuuden poliittinen, sosiaalinen ja historiallinen luenta ovat aivan yhtä ”kirjallisesti perusteltuja” lähestymistapoja kuin kirjallisuuden muotoihin ja keinoihin suuntautuva kirjallisuudentutkimus, joskaan sosiaalista sisältöä ei voida ymmärtää tulkitsematta muotoja tai keinoja. ”Vaikka formaalisia piirteitä ei taiteessa saisi tulkita kontekstittoman poliittisesti, ei taiteessa kuitenkaan ole mitään formaalista ilman sisällöllisiä seuraamuksia, ja nämä ulottuvat aina politiikkaan saakka” (Adorno 2006, 487).

Jamesonin teoriassa esteettinen muoto kantaa historiallista sisältöä. Kirjallisuuden historiallistamisen ydin on sen tulkitseminen kuvitteellisina vastauksina todellisiin ongelmiin. Tässä mielessä kirjallisuutta voidaan tarkastella symbolisena toimintana (vrt. Burke 1966) ja sosiaalis-symbolisina akteina, jotka merkityksellistävät ajallisia tapahtumia sekä estetikkansa tilannesidonnaisissa konteksteissa että (ihmiskunnan) historian laajemmassa merkityksessä. Symbolisuudessaan ne tuovat tilanteisiinsa jotakin uutta semanttisena ja osin esikäsitteellisenä merkityksenlisänä ja politisoivana vaikutuksena (Ricoeur 2000; Pekonen 1990, 51; Shapiro 1984).

2.2.4 ”Poissaoleva syy” ja kirjallisuuden yhteiskuntasuhde

Historiallisena ilmiönä kirjallisuus on osa kapitalismin ja kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen historiaa. Samoin kapitalismin historia on osa kirjallisuuden historiaa, mikä tulee esiin esimerkiksi kirjallisuuden instituution sekä sen muotojen ja sisältöjen muutoksessa (Lahtinen 2011, 155).

Jameson erottaa kapitalistisen yhteiskunnan taloudellisen perustan ja kirjallisuuden suhteessa kolme kausaalisuuden tai vaikuttavuuden tapaa: mekanistisen, ekspressiivisen ja rakenteellisen (Althusser & Balibar 1979, 186–9; Jameson 2002, 8–25). Näihin Jamesonin skeeman voi tulkita lisäävän neljännen, kertomuksellisen kausaalisuuden (White 1987, 149). Kausaliteetteja ei erotella niiden progressiiviseksi korvaamiseksi aina kehittyneemmällä, vaan kutakin niistä voidaan tarkastella historiallisen todellisuuden ”paikallisena lakina” (Jameson 2002, 19). Tässä työssä näiden kausaalisuuden tapojen erottamisen tarkoitus on auttaa hahmottamaan kirjallisuuden suhdetta valtiomuutokseen, jota sitäkään ei voida pitää kausaalisenä sanan erittelemättömässä merkityksessä.

Mekanistinen kausaalisuus (newtonilainen biljardipallomalli) on kirjallisuuden yhteiskuntasuhteen kannalta toissijainen, mutta ei merkityksetön (mt., 10). Se viittaa teknologiseen determinismiin, jonka merkitystä kirjallisuudelle voi arvioida painotekniikan ja julkaisukäytäntöjen kautta, esimerkiksi miten jatkokertomuksena julkaiseminen (ja kirjoittaminen) vaikutti *Rikokseen ja rangaistukseen* (1866) tai minkälaisia mahdollisuuksia kirjalliselle muodolle sisältyy digitaaliseen proosaan. Mekaanisessa kausaalisuudessa on siis kyse kulttuurisen tuotannon materiaalisista edellytyksistä, joiden merkitystä muodostavin vaikutus on kenties skandaalissa, jonka banaalien ulkoisten tekijöiden taiteen tarhoihin tunkeutuminen tuottaa. Mekaaninen kausaalisuuden esiin nostamisen tärkein syy kuitenkin on, että se edustaa perustan ja päällysrakenteen suhteen yksinkertaistavaa tulkintaa, jonka uskottavuuden edellytykset ja rajoitukset on hyödyllistä tehdä selviksi.

Ekspressiivinen kausaalisuus viittaa kokonaisuuden vaikutukseen osiinsa eli ilmiön tulkittamiseen jonkin syvemmän tai ensisijaisen tulkintakategorian ilmentymänä. Althusserin käytössä ekspressiivisen kausaalisuuden käsite toimii Hegelin idealismin ja marxilaisen teorian ”historismin” (sisäisenä) kritiikkinä (Althusser & Balibar 1979, 186–7). Jälkimmäisessä merkityksessä kritiikin kohde on historian periodisointi vaiheisiin (feodalismi, kapitalismi, kommunismi), joista tunnustetaan jokin kaikkiin yksityiskohtiin ulottuva perusolemus. Rakenteellista kausaalisuutta ennakoiden Jameson kuitenkin ehdottaa ekspressiivisen kausaalisuuden vähimmäistä puolustusta tulkinnan mahdollistavana allegoriana. Tällöin historiallista periodia tai kaunokirjallista tekstiä voidaan tulkita metakertomuksen tai keskeiseksi nostetun koodin avulla. Tämä on oikeutettua tapauksissa, jossa allegorinen metakertomus voidaan osoittaa tutkittavaan ilmiöön sisään kirjoitetuksi: ”[...] tällaiset allegoriset kertomukselliset merkitykset ovat kirjallisten ja kulttuuristen tekstien pysyvä ulottuvuus juuri siksi, että ne heijastavat kollektiivisen ajattelumme sekä historiaa ja todellisuutta koskevien kollektiivisten fantasioidemme perustavaa ulottuvuutta” (Jameson 2002, 19).

Ekspressiivisen kausaalisuuden kritiikki torjuu siten tulkintatavan, joka kiistää ilmiöiden omalaatuisuuden alistamalla ne jollekin perustavammalle periaatteelle. Se ei kuitenkaan torju allegorian mallin mukaan ymmärretyn tulkintakoodin käyttöä tulkinnanteorianana.

Rakenteellinen kausaliteetti perustuu Althusserin rakenteen käsitteeseen, jonka myötä rakenne ymmärretään vaikutuksistaan koostuvana ja se samastuu tuotantotavan kokonaisuuteen (Althusser & Balibar 1979, 189). Taloudellisten suhteiden (tuotantovoimat, tuotantosuhteet) ohella rakenteeseen sisältyy synkronisena järjestelmänä koko sosiaalisten suhteiden kokonaisuus. Rakennetta voidaan nimittää poissaolevaksi syyksi, koska se ei ole empiirisenä elementtinä läsnä missään. Rakenne ei myöskään ole kokonaisuuden osa, vaan kaikkien sisältämiensä elementtien muodostaman kokonaisuuden suhdejärjestelmä. Kattavan määritelmän seurauksena tämä rakenteen käsitteellistämisen tapa ei aseta taloudellisia suhteita ensisijaisiksi (determinoiviksi) esimerkiksi politiikkaan tai kirjallisuuteen nähden, sillä ne ovat osia samassa järjestelmässä (Jameson 2002, 21). Järjestelmän osatekijöiden suhteellisten vaikutusten eroja voidaan selittää esimerkiksi ekologisen dominanssin käsitteellä (Jessop 2000, 331). Se on näkökulmana toimiva myös ajateltaessa rakennetta diakronisena eli suhteissaan historiallisesti muuttuvana. Rakenteen osatekijöillä tai tasoilla on siten puolittainen (yhtä hyvin erottava kuin yhdistävä) autonomia suhteessa kokonaisuuteen, minkä vuoksi esimerkiksi valtio on kapitalistisen tuotantotavan kannalta paljon muutakin kuin luokkasorron väline.

Kertomuksellinen kausaalisuus viittaa kertomuksen ja historian suhteeseen. Tätä voidaan hahmottaa kirjallisuuden ja sen ideologisen ympäristön tai sosiaalisen kontekstin suhteena rinnastamalla kertomuksellinen kausaliteetti dialogisuuteen. Kirjallisuus ottaa jatkuvasti käyttöönsä historiallisia aineksia ja ammentaa sosiaalisten kielten rikkaudesta. Näin tehdessään kirjallisuuden taiteelliset muodot tulkitsevat sosiaalista muodostelmaa ja ideologista ympäristöä, jotka muodostavat sen historiallisen kontekstin (Medvedev 2007, 56). Whiten esittämässä merkityksessä kyse on kuitenkin menneisyyden haltuunotosta valtion ideologisuuden (valtioidean) kannalta erityisen kiinnostavalla tavalla. Kertomuksellinen kausaalisuus tekee nykyisyydestä menneisyyden sisältämän lupauksen täyttymyksen (*à la* Auerbach) eikä vain jonkin muunlaisen (mekanistisen, ekspressiivisen tai rakenteellisen) syyn seurauksen. Käsitteen tunnistama suhde varustaa menneisyyden tapahtumat juonella, joka antaa niille merkityksen jonkin tulevaisuudessa toteutuvan hankkeen prefiguraationa. Menneisyyden ja tulevaisuuden välisenä taitekohtana jokainen nykyhetki on samanaikaisesti menneisyyden inhimillisten hankkeiden toteutuma ja kamppailua tulevaisuuteen suuntautuvasta toiminnasta. Tämä ajallinen ymmärrys on luonteeltaan genealoginen, sillä se viittaa nietzscheläisittäin mahdollisuuteen korvata menneisyys, josta polveudutaan, menneisytydellä, josta haluttaisiin polveutua. Kyse on inhimillisestä kyvystä valita menneisyytensä eli torjua alkuperänsä tietyt elementit ja kuvitella ihmisyyhteisö itseään muovaavana eikä persoonattomien voimien armoilla elävänä (White 1987, 149).

Kertomuksellisen kausaalisuuden kannalta merkityksellisiä ovat esimerkiksi kansallinen ikonografia (Gottmann 1951) tai kansallinen merkkikieli, joita kirjallisuus sekä tuottaa että

tulkitsen uudelleen. Satiirisessa kirjallisuudessa ne ovat usein poleemisen uudelleenmäärittelyn kohteena, joka viittaa tilanteesta riippuen politisoivaan pyrkimykseen tuottaa joko katkos historialliseen jatkuvuuteen tai turvata jatkuvuus suhteessa ennakoituun katkokseen.

2.2.5 Analyysitasot ja tekstin käsitteellistämisen tavat

Kirjallisuuden tulkinnan ulottamiseksi yksittäisen teoksen aineksista laajempiin historiallisiin yhteyksiin Jamesonin skeema (2002, 60–62) erottaa kolme samankeskistä viitekehystä tai semanttista horisonttia. Kirjallisuusanalyysin tasoina toimivat (1) historiallisesti rajattu poliittinen konteksti, (2) sosiaalisen järjestyksen muodostama viitekehys, ja (3) tuotantomuotojen muutoksena ymmärretty historia. Ensimmäisessä eli kapean historiallisessa ja poliittisessa kontekstissaan tutkimuskohde on *symbolinen akti*, joka voi olla yksittäinen teos. Toisessa eli sosiaalisessa kontekstissaan tekstejä tarkastellaan niihin sisältyvien kollektiivisten luokkadiskurssien yksiköiden, eli *ideologeemien* kautta. Tuotantomuotojen hitaan historiallisen muutoksen tasolla tarkasteltuna tutkimuskohde on *muodon ideologia*, joka tarkoittaa eri tuotantomuotoihin kiinnittyvien merkkijärjestelmien ristiriitaisten viestien yhteisvaikutusta kirjallisuudessa. On huomattava, että symbolinen akti ja sen poliittisuus läpäisevät kaikki tarkastelun tasot. Symbolisen aktin merkityksessä kirjallisuus on poliittista tuottaessaan kuvitteellisia ratkaisuja todellisiin ristiriitoihin (Jameson 2002, 1, 60; White 1987, 145–6).

Poliittista, sosiaalista ja historiallista analyysitasoa hyödyntävä kirjallisuuden tulkittamisen prosessi tarkoittaa analysoitavan tekstin lukemista ja -kirjoittamista uudelleen jossakin näistä merkitysyhteyksistä (Jameson 2002, 60–1) Tekstin käsitteellistämisen tapojen erottelu näyttyy hyödyllisenä, kun se suhteutetaan Ricœurin teoriaan sosiaalisesti merkityksellisestä toiminnasta tekstinä. Toiminta saa sosiaalisen merkityksen sikäli kun se kykenee ylittämään välittömän kontekstinsa (tapahtuman) rajallisuuden. Merkityksellisen toiminnan *tärkeys* ylittää sen välittömään kontekstiin kiinnittyvän *relevanssin* (Ricœur 1973, 102). Kuten teksti erkanee tekijästä, samoin toiminta erkanee toimijasta, ja sille kehittyy tarkoittamattomia seurauksia. Tämä on toiminnan *sosiaalisuuden* ydin. Inhimillistä toimintaa merkityksellistävä diskurssi katoaa, ellei sitä kirjata. Tästä syystä kirjoitus tai teksti on sosiaalisen toiminnan katoavan ajallisuuden tilallistettu merkki. Ihmistoiminta muodostuu sosiaaliseksi toiminnaksi, kun sen jäljet merkitään muistiin inhimillisen toiminnan *dokumentteina* (mt., 101). Sosiaalisen ajan kerrostumisessa inhimilliset teot muodostuvat instituutioiksi, eivätkä niiden merkitykset enää osu yksin tekijöidensä tarkoitusten kanssa.

”Emmekö voisi sanoa, että historia itsessään on inhimillisen toiminnan rekisteri. Historia on tämä kvasi-”olio”, jonka pintaan inhimillinen toiminta jättää ”jäljen”, pistää merkkinsä. Siksi ”arkistot” ovat mahdollisia. Ennen muistiinmerkitsijöiden tarkoituksellisesti kirjaamia arkistoja

on inhimillisen toiminnan ”taltioimisen” jatkuva prosessi, joka on historia itsessään ”merkkien” summana, merkkien, joiden kohtalo pakenee yksittäisten toimijoiden ballinnalta. Tästä historia voi näyttäytyä autonomisena entiteettinä, pelinä jonka pelaajat eivät tunne juonta.” (mt., 102).

Ricœurin kvasi-olio tai arkisto on Jamesonin menneiden inhimillisten toimien tuottama välttämättömyys, jota vastaan asettuvat inhimilliset toiveet tuottavat historiallisen prosessin jatkuvana, luonteeltaan poliittisena kamppailuna. Kirjallisuuden käsitteellistäminen symboliseksi akteiksi ei Ricœurin konseptiossa tarkoita sen tarkastelemista sosiaalisen toiminnan ”vaikutuksina”, vaan symbolisuus kytkeytyy elimellisesti koko sosiaalisen elämän perustaan (mt., 115; White 2010, 217).

Rajatuimmassa merkityksessään symbolinen akti tarkoittaa tekstin tulkintaa spesifissä poliittisessa ja historiallisessa kontekstissa. Teksti on tällä tarkastelun tasolla vielä yksittäinen teos (Jameson 2002, 61). Käsitteen yksi innoittaja on Kenneth Burken ihmistoimintaa symbolien kautta lähestyvä tarkastelutapa, joka viittaa mahdollisuuteen ymmärtää symbolinen akti luonteeltaan retorisenä (Burke 1950). Historiallisesti kontekstualisoituna kirjallisuuden symbolinen akti rinnastuu illokutionaariseen puheaktiin sikäli, että tulkinnassa on voitava tunnistaa, mitä tekstillä on pyritty tekemään: onko kyse esimerkiksi ylistyksestä tai kritiikistä (vrt. Ricœur 1973; Skinner 2002c). Symbolisen aktin merkitys on Jamesonin mukaan todellisten sosiaalisten ristiriitojen muodollinen ratkaiseminen esteettikan piirissä, minkä heuristinen lähtökohta on Claude Lévi-Straussin tulkinta Cuduveo-heimon kasvo- taiteesta (1997; Jameson 2002, 63–4). Relevantteja konteksteja voivat tässä horisontissa olla historiallinen tapahtuma, sosiaalisten ilmiöiden tai poliittisten regimien nousut ja tuhot tai historiallisesti henkilöityneet kiivaat kamppailut. Tässä kapean poliittisessä merkityksessä tekstin ideologisuus ei tarkoita, että ideologia informoisi symbolista tuotantoa. Sen sijaan esteettinen akti itsessään on ideologinen sikäli kun esteettisen tai kertomuksellisen muodon tuottaminen on kuvitteellinen vastaus poliittis-sosiaalisiin ristiriitoihin. Kirjallisuudelle tyypillistä historiallisen kokemuksen muuntamista kertomuksiksi voi pitää vastauksena modernin ajan tuottamaan jatkuvaan ja kiihtyvään muutokseen. Kyse on käsitteellisesti hankalasti artikuloitavissa olevien ristiriitojen työstämisestä symbolisessa ja kerronnallisessa muodossa (mt., 62, 64–5).

Tarkasteltaessa tekstiä toisessa semanttisessa horisontissaan osana sosiaalista järjestystä ja luokkien välisiä diskursseja tulkinnan operaatiot muuttuvat ja laajenevat, vaikka yksittäinen teksti säilyttääkin muodollisen rakenteensa symbolisena aktina. Sitä tarkastellaan kuitenkin siirtona yhteiskuntaluokkien välisessä poleemisessa ja ideologisessa vastakkainasettelussa. Ideologeemi on pienin ymmärrettävä yksikkö luokkadiskurssien laajemmassa kontekstissa (Jameson 2002, 72; vrt. Bahtin 1979, 153; Medvedev 2007, 63). Metaforisesti ilmaistuna teksti on tällä tarkastelun tasolla yksittäinen ilmaus (*parole*) luokkadiskurssin muodostamassa kielijärjestelmässä (*langue*), joka on luonteeltaan ideaalikonstruktio eikä sellaisena koskaan täysin läsnä missään konkreettisessa puhunnassa.

Toimija-rakenne-problematiikan suhteen teksti on tässä mielessä ilmaus toiminnasta, joka sijoittuu laajempiin rakenteellisiin yhteyksiin. Ideologeemin käsitteen tarkoitus on tunnistaa yksiköitä, joiden ympärille luokkadiskurssit rakentuvat, ja muodostaa yhteys abstraktiksi mielipiteeksi ymmärretyn ideologian käsitteen ja kertomuksellisten materiaalien välille (Jameson 2002, 70–3). Teksti on siten tulkittavissa relevantissa sosiaalisessa kontekstissaan vaikuttavan ideologeemin ilmentäjänä (White 1987, 145).

Jamesonin korkeimmalla abstraktiotasolla tuotantotapojen historiallisen muutoksen horisontissa tekstiä ja sen ideologeemeja luetaan yhdessä osana muodon ideologiaa ja sen ehdoilla. Muodon ideologia tarkoittaa erilaisten yhtäaikaisesti olemassa olevien merkkijärjestelmien välittämiä symbolisia viestejä, jotka samassa tekstissä tuottavat moniäänisyyttä ja ristiriitojen dynamiikkaa. Kilpailevien merkkijärjestelmien kytkös tiettyihin tuotantomuotoihin ja niiden kannattelemiin kulttuureihin tekee mahdolliseksi tulkita muutoksia merkkijärjestelmissä ja niiden suhteissa vaihtuvien tuotantotapojen jäänteinä tai ennakkoavistuksina (Jameson 2002, 61–2; White 1987, 146–6). Tässä horisontissa tutkittava tekstuaalinen objekti on kulttuuri- ja kirjallisuushistoriallisten materiaalien rekonstruktiossa ilmenevä ”kulttuurivallankumous”, mikä ei kuitenkaan tarkoita hetkellistä historiallista mullistusta vaan ajassa samanaikaisesti vaikuttavien eri tuotantotapojen ja niiden välisen kamppailun tuottamia vaihtuvia valta-asemia. Yksittäinen teksti on siten ymmärrettävissä voimakenttänä, jossa eri merkkijärjestelmien väliset dynamiikat ja niiden viestien ristiriitaisuudet tulevat näkyviin (Jameson 2002, 82–3).

Muodon ideologia on toimiva näkökulma esimerkiksi maaseudun ja kaupungin vastakkainasetteluun Suomen kirjallisuudessa ja suomalaisessa kirjallisuuskeskustelussa. Tällä tulkinnan tasolla historiallinen konteksti konstruoidaan periodisointikäsitteiden avulla, jolloin maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelu aineistoni tapauksessa voidaan paikallistaa esimerkiksi maaseutuaiheisiin ja realistisiin konventioihin tukeutuneen kansallisen kirjallisuuden ja modernismin vastakkainasetteluun 1950-luvun kulttuuritaistelussa. Tämä vastakkainasettelu puolestaan vaikutti Huovisen tuotannon muotoihin ja sisältöihin, kuten suuntautumiseen alueellisia vastakkainasetteluja artikuloivaan satiiriin. Toinen historiallisen kontekstin määrittelyyn liittyvä piirre on tuotantotavan muutoksen tarkastelu valtiostrategioiden ja pääoman tila-aika -kiinnitysten murroksina. Tässä mielessä kirjallisuuskeskustelun modernismi-ihanteet ulottuivat kirjallisesta muodosta yhteiskunnallisiin arvoihin ja asenteisiin, ja ne osuvat tilanteeseen, jossa valtiostrategia suuntautui teolliseen modernisaatioon ja maatalousyhteiskunnasta irtaantumiseen. Näin tila-aika -ratkaisujen muodostumisina ja kriiseinä tulkittu tuotantotavan historiallisen muutoksen voidaan tulkita ilmenevän kirjallisuuden muodon ideologiassa merkityksiä ja arvoja koskevana kamppailuna.

Historiallisen muutoksen ja muodon ideologian puitteissa kirjallisuuden muotoa tarkastellaan sisältönä. Muodon ja sisällön välinen suhde voidaan hahmottaa perinteisesti siten, että muotoa edustavat esimerkiksi genret, tyylit, kaavat sekä retoriikka ja sisältöä puolestaan viittauskohteet, hahmot, juonet sekä myytit. Jameson kuitenkin katsoo lingvistisesti Hjelmslevin mallia soveltaen muodolla olevan oma sisältönsä, joka on erotettavissa

minkä tahansa yksittäisen tekstin sisältämistä tapahtumista, hahmoista ja tilanteista. Näin ymmärrettyinä kertomuksen muoto koostuu muodon ilmaisusta ja muodon substanssista ja kertomuksen sisältö puolestaan sisällön ilmaisusta ja sisällön substanssista. Muodon ilmaisu viittaa genren kerronnalliseen rakenteeseen ja muodon substanssi geneerisen koodin semanttiseen merkitykseen. Sisällön ilmaisuun kuuluvat ideologeemit ja kerronnalliset paradigmat, sisällön substanssiin puolestaan kertomuksessa hyödynnetyt sosiaaliset ja historialliset ainekset (mt., 84; White 1987, 153).

Erotteluä käytetään diskurssin tasojen välisten suhteiden eksplikointiin nelipolvisessa jaossa kirjaimellisiin, kuvainnollisiin (*figurative*), moraalisiin ja anagogisiin (mystisiin) merkityksiin. Jaottelu sisältää ajatuksen, että tekstuaalisessa tilanteessa ei ole loputonta määrää tulkintavaihtoehtoja ja että kysymykseen tulevat tulkinnat on kyettävä järjestämään käyttökelpoisen tulkinnanteorian avulla (Jameson 2002, 16; Ricoeur 1973, 108). Kirjaimellinen taso viittaa historialliseen referentiaalisuuteen, kuvainnollinen kielellisiin, retorisiin, loogisiin tms. koodeihin, moraalinen taso niin tekijöiden kuin hahmojen psykologiaan ja anagoginen tekstin poliittiseen tietoisuuteen (White 1987, 153). Toimiva esimerkki muodon ideologiasta tai sisällöstä, siinä mielessä kuin tietyn kirjallisen muodon katsotaan kuljettavan mukanaan myös sille tyypillisen sisällön, on genre (Jameson 2002, 84–5). Tällä tarkastelun tasolla kirjallisuuden politiikkaa voidaan hahmottaa esimerkiksi sen kautta, minkälaisia poliittisia merkityksiä satiirin genressä kirjoittaminen eri historiallisissa tilanteissa tuottaa.

Monipuolisten ansioiden lisäksi Jamesonin teoreettiseen synteesiin liittyy tiettyjä ongelmia. Ensimmäinen koskee marxilaisen metakertomuksen luonnetta poliittisena filosofiana, erityisesti kun sitä arvioidaan poliittisen yhteisön ja subjektivaation kannalta. Toinen ongelma on kirjallisuuden tunnistaminen ”poliittiseksi” varsinkin avarassa mielessä ja tämän poliittisen suhde politiikan käsitteeseen.

2.3 Kontingenssi, erimielisyys ja kirjallisuuden politiikka

Nostan kirjallisuuden ja politiikan yhteyden teoretisoinnin perusulottuvuuksiksi kontingenssin ja erimielisyyden. Pelkkään kirjallisuuden poliittisuuden toteamiseen nähden asetan etusijalle muotoilun *kirjallisuuden politiikka*. Tähän sisältyy olettaus, että poliittinen luenta tarkoittaa poliittisen aspektin esiin lukemista tietyn ongelmanasettelun kannalta hedelmälliseksi arvioidusta tekstistä. Poliittikka saadaan esiin tulkinnassa; se ei ole tekstin ennalta määrätty ominaisuus (Palonen 1988). Kirjallisuuden politiikan erityisenä vaatimuksena voidaan pitää kirjallisten keinojen ja viitekohtien tunnistamista tekstin politiikan rakentumisessa (Hyvärinen 2007).

Tämän lukutavan ja politiikan käsitteen kannalta talouden, politiikan ja kulttuurin osallisuus yhteiskunnan rakenteellisessa kokonaisuudessa tai köyhien ja rikkaiden välisenä kamppailuna ymmärrettyssä historiassa eivät perustele riittävästi sitä, kuinka kirjallisuuden poliittinen aspekti aktualisoituu.

Esitän ensin politiikan ja poliittisen sekä politiikan tila- ja aikametaforien välisen käsitteellisen erottelun, josta siirryn tarkastelemaan politiikan erityisyyttä poliittisen yhteisön kokoonpanossa. Tarkastelun avulla perustelen, miksi on mielekäästä puhua kirjallisuuden politiikasta ja kuinka satiiri suhteutuu esimerkiksi valtion alueideologiaa ja valtiokansalaisuutta koskevaan erimielisyyteen ja poliittisen subjektivaation purkamiseen kirjallisuuden politiikan momenteina.

2.3.1 Poliitiikan ja poliittisen ero

Ensimmäinen käsitteellinen erottelu koskee politiikkaa ja poliittista. Käsitehistoriallisessa tarkastelussa politiikan ja poliittisen eriytyminen voidaan jäljittää kahteen Weimarin tasavallan tilanteeseen kytkeytyvään esitykseen, Max Weberin *Politik als Beruf* (1919) ja Carl Schmittin *Der Begriff des Politischen* (1927/1932). Näiden vaikutusvaltaisten tekstien erilaiset politiikan käsitteellistämisen tavat ovat määrittäneet politiikan ja poliittisen käsitteen kahta historiaa ja suunnanneet huomiota joko politiikan ilmiöön tai poliittisuuden kriteeriin. (Palonen 2007b, 69).

Politiikka (*die Politik, la politique, politics*) viittaa yleisesti elämänalueeseen ja toimintaan, jotka arkipuheessa tunnustetaan politiikaksi. Weber käsitteellistää politiikan ensisijaisesti juuri toiminnaksi, kuten ponnisteluksi, pyrkimiseksi ja kamppailuksi. Adjektiivista muodostettu poliittinen (*das Politische, le politique, the political*) taas viittaa yleisesti korkeampaan abstraktiotasoon. Schmittillä poliittinen muodostaa metaforisen vastakkainasettelun tilan, jossa ystävät erotetaan vihollisista. Tämä abstrakti tila ja ystävästä/vihollisesta päättämisen ”rakenne” asetetaan siten ensisijaiseksi suhteessa poliittisten osapuolten kamppailuun (mt., 71–2).

Palosen mukaan politiikan takaisen ontologian tavoittelu ja poliittisen asettaminen ensisijaiseksi ”tavallisen” politiikan kontingenssiin nähden on leimannut käsitteiden tutkimuksellista käyttöä 2000-luvulle saakka (mt., 75). Käsitteellisen eron esiintuomisella en torju poliittisen abstraktia käyttöä asioiden arvioimisen kriteerinä, mutta haluan korostaa politiikan toimintakäsitteen moniulotteisuutta, esimerkiksi juuri politiikan olemuksettomuuden mahdollistaman politiikan ”rajoilla” ja muodoilla pelaamisen merkityksessä.

Politiikan käsitteellistäminen toiminnaksi viittaa politiikan tila- ja aikametaforien analyttisen erottamisen mahdollisuuteen. Poliitiikan tilametaforat tarkoittavat perinteisimmillään politiikan eristämistä omaksi elämänalueekseen, jota on nimitetty esimerkiksi alaksi, areenaksi, kentäksi, sfääriksi, sektoriksi tai järjestelmäksi. Monesti tilametaforat implikoivat luottamusta selkeiden käsitteellisten määrittelyjen mahdollisuuteen: esimerkiksi jonkin kysymyksen tuomitsemiseen joko juridiseksi tai poliittiseksi, tai pyrkimykseen pitää politiikka erossa uskonnosta, urheilusta tai taiteesta. Poliitiikan alan määrittäminen liittyy poliittisen ajattelun ja käytännön perinteisiin esimerkiksi siten, että 1800- ja 1900-lukujen englanninkielisessä keskustelussa politiikka yhdistettiin julkiseen, joka suppeammassa merkityksessä viittasi hallitukseen ja laajemmin julkisen keskustelun avoimeen tilaan.

1800-luvun saksankielisessä keskustelussa politiikan legitiimi subjekti oli puolestaan valtio (vrt. ”valtiolliset asiat”). (Palonen 2007a, 124–6.)

Jos tilametaforia tulkitaan tapoina sulkea politiikka karsinaan ja vahtia että se pysyy siellä tekevät ne kirjallisuuden politiikan käsitteestä hankalan. Ne eivät kuitenkaan palvele yksinomaan rajoittamisen ja vakauttamisen tarkoituksia. Poliitiikan tila voi merkitä kamppailun tai pelaamisen tilaa, joka on avoin muillekin kuin ”poliitikoille”. Se voi merkitä ”rajojen” siirtämistä ja uusien politiikan tilojen avaamista tavoilla, joissa tilallisuus yhdistyy aikaan ja kontingenssiin (mikään ei ole politisoinnin ulottumattomissa, aina voidaan toimia toisin).

Ajalliset metaforat viittaavat politiikkaan toimintana. Ajallisena ilmiönä politiikka ei ole havaittavissa ilman teon tai toiminnan tulkitsemista poliittiseksi. Tilallisuuden ja ajallisuuden suhdetta voidaan ajatella esimerkiksi politiikan tilametaforien ajallistamisen kautta. Poliittiseksi linjaksi tai strategiaksi ymmärrettynä politiikka on ajallinen käsite, joka sisältää vakauden elementin (linjaa noudatetaan tai linjassa pysymisestä huolehditaan). Poliitiikan toimintakäsitteitä ovat erityisesti politisointi ja politikointi. Politisointi saattaa jotakin uutta politiikan piiriin; kun asia politisoidaan, se tulee poliittisen toiminnan kohteeksi ja resurssiksi (ja laajentaa politiikan alaa). Politikointi taas viittaa politiikan kontingenssin hyväksikäyttöön ja pelaamiseen valmiiksi politisoidussa ”pelitilassa”. Se on politiikan performatiivinen ulottuvuus (mt., 55, 127).

Poliitiikan rajaaminen omaksi ”tilakseen” tai elämänalueekseen on toimintakäsitteen kautta ymmärrettävissä poliittisessa aspektissaan: politiikan legitiimin subjektin määrittely rajaa politiikan vallanpitäjien asiaksi. Vastaavasti omiksi kokonaisuusikseen erotettujen elämänalojen (”taide”) politiikkattomasta puhtaudesta huolehtiminen takaa taiteellisen autonomian ohella näiden alojen asiantuntijavallan häiriöttömän toiminnan.

Toimintakäsitteeseen eri aikoina yhdistettyjä *topoksia* ovat suostuttelu, harkinta, haastaminen, pelaaminen, mahdollisuus ja tilanne. Mahdollisuus tunnistaa poliittinen momentti missä tahansa toiminnassa on 1900-luvun politiikan toimintakäsitteen muutoksen keskeinen innovaatio: sen myötä voidaan ymmärtää kenen tahansa voivan toimia tietyissä tilanteissa poliittisesti. Samoin käy mielekkääksi puhua parlamentaarisen politiikan lisäksi esimerkiksi kirjallisuuden politiikasta (mt., 128–130).

Palonen on tarkastellut politiikan käsitehistoriaa Suomessa kansainvälisen (eli eurooppalaisen) sanan luontevana omaksumisena, jossa voidaan erottaa ilmiön käsitteellistäminen, *polit*-sanaston omaksuminen ja viimein sen käyttöön vakiintuminen. Käyttöönoton seurauksina voidaan pitää runsastuvia ja muuntuvia merkityksiä ja poliittisen puheen ”kompleksista murteiden kirjoa” (2003, 507). Leimallisia politiikan ymmärtämisen ja ymmärtämättömyyden tapoja Suomessa ovat ”linjapolitiikka”-käsitteen hallitsevuus (yhteisen edun määritelmä ja siihen sitoutuminen), ”ikkunoita rikkovan” politisoinnin paheksunta ja välttämättömyyden korostus (”yhteiset asiat on hoidettava”) myös politiikkaa puolustavissa puheenvuoroissa. Toimintakäsitteen kannalta korostamisen arvoinen on suomen politikoida-verbin luontevuus, vaikka politiikan vaihtelevasti arvotetusta statuksesta johtuen sitä usein käytetäänkin kielteisessä sävyssä.

Valtion tarkastelu poliittisina strategioina toteutuvana ja yhteiskunnan koheesion kytkeminen yhteisen edun käsitteeseen painottavat poliittisen linjan merkitystä. Tutkimukseni kannalta tärkeinä ajanjaksoina voidaan pitää itsenäisyyden alkuvuosien ”korkeaisänmaallista” politiikan vastaisuutta eli poliittisen yhtenäisyyden tuottamiseen ja valta-asetelmien vakiinnuttamiseen tähdännyttä strategista epäpolitisointia (mt., 496–7). Juuri tätä strategiaa vasten Haanpään kirjallisuus politisoitui tavalla, joka sai sen yhteiskuntakriittiset ironiat ja rajanylitykset näyttämään satiirilta.

Toinen merkittävä ajanjakso on 1950-luku, jolloin kiisteltiin politiikka-käsitteen merkityksistä. Palosen mukaan tässä keskustelussa merkittäviä käsitteellisiä innovaatioita esittelivät litteraatit, kuten saman vuosikymmenen kirjallisuuskeskustelussa suomalaista modernismia puolustaneet Pekka Lounela ja Jouko Tyyri. Puheenvuoroissa he käsitteellistivät politiikkaa itseisarvoisena, kielellisenä ja performatiivisena toimintana (Palonen 2003, 493, 505). Tämä keskustelu on huomionarvoinen sekä Huovisen modernismisuhteen että politiikka-satiirin kannalta.

Kirjallisuuden politiikka käy kuitenkin kiinnostavaksi ennen kaikkea transgressiivisessä ja politisoivassa potentiaalissaan. Tällöin kyse voi olla paitsi poliittisen linjan tai yhteisen edun, myös politiikan osapuolten ja heidän asemiansa uudelleenmäärittelystä.

2.3.2 Poliitiikan poikkeuksellisuus ja yhteiskunnan osat

Vaikka politiikan vähättelyn perinne liittyy Suomen valtiomuutoksen historialliseen vaiheeseen, jossa kansallista yhtenäisyyttä pyrittiin tuottamaan erimielisyyttä tukahduttavalla ideologisella kurilla, on otettava huomioon mahdollisuus, että ”kansalla” voi olla kunnollisiakin syitä vieroksua parlamentaarista politiikkaa.

Kunnolliset syyt viittaavat mahdollisuuksien puutteeseen parlamentaarisen politiikan konjunktoureissa. Valtion strategisen selektiivisyyden käsite viittaa tapoihin, joilla pääsy politiikan prosesseihin on useimmissa tilanteissa rajoitettu ja joilla kulloinkin vallalla oleva valtiostrategia edistää tai torjuu tietyn luokan tai luokkafraktion intressien toteutumista (Jessop 2008, 127; Poulantzas 1978). Toinen varaus liittyy yhteiskunnan ja politiikan suhteeseen, jossa yhteiskunnalliset kysymyksenasettelut eivät ole yksinomaan epäpolitisovia, vaan ne voivat avata uusia politiikan areenoita ja määrittää uudelleen politiikan toimijoita ja muotoja. Poliitiikan yhteiskunnallistumisen kriitikistään tunnettu Palonen on tulkinnut tätä suhdetta myös toiseen suuntaan valtiomuutoksen prosessien kannalta kiinnostavalla tavalla: ”Tämä arkipäiväistäminen on samalla mahdollistanut polityn rajojen avartamisen tai jopa sfääriajattelun yli menevän politisoinnin helpommin kuin siellä, missä politiikka on identifioitu julkiseen sektoriin tai valtioon, kuten angloamerikkalaisessa tai ruotsalaisessa keskustelussa” (Palonen 2003, 486).

Suomessa valtiollisesta yhtenäisyydestä huolehtiminen johti hyvinvointivaltiovaiheessa tilanteeseen, jossa politiikka pyrittiin alistamaan, tai kenties paremmin esittämään yhteiskunnan ”alajärjestelmänä”. Kuitenkin tällaisen yhteiskunnan olemassaoloa Suomen

tapauksessa on syytä pitää kansainvälispoliittisten ja taloudellisten järkeilyjen perustelemien valtiostrategioiden eli rajoitetussa poliittisessa pelitilassa tehtyjen ja kiistanalaisten poliittisten linjavalintojen seurauksena. Hyvinvointivaltiostrategiaan liittyvä modernin yhteiskunnan muotoutuminen oli historiallisessa tarkastelussa luonteeltaan paremminkin politisoituva kuin epäpoliittinen, ainakin kun sitä verrataan myöhempään, kilpailuvaltiokehitykseksi käsitteellistettävään markkinalogiikan asteittain etenevään vahvistumiseen ja sen epäpolitisoivaan vaikutukseen. Yhteiskuntasuhteista on tullut taloudellisia poliittisen poissulkevassa mielessä, mikä voi olla merkki juuri angloamerikkalaisten julkisen ja yksityisen erottavien ajattelutapojen lisääntyvästä vaikutuksesta.

Poliittisen yhteisön edellytykset, politiikan poikkeuksellisuus, ”kenen tahansa” suhde politiikkaan ja politiikan osapuolten muodostaminen ovat Jacques Rancièren (2009) politiikka-käsitteeseen kytkeytyviä ydinkysymyksiä. Rancièrè haastaa länsimaisen poliittisen filosofian perinteen politiikan perspektiivistä, jolloin poliittinen filosofia näyttäytyy itsepintaisena yrityksenä politiikan lakkauttamiseen.

Politiikan tutkimuksessa sosiaalisen ja poliittisen tai yhteiskunnan ja politiikan käsitteellinen suhde nähdään usein jännitteisenä. Erityisesti marxilaisten tuotantosuhteita ja yhteiskunnallista konfliktia korostavien poliittisen ajattelun selitysten on nähty alistavan politiikan oheisilmiöksi tai sosiaalisten suhteiden naamioksi (Rancièrè 2009, 13; vrt. esim. Koikkalainen 2008, 71). Perinteisessä marxilaisessa ajattelussa valtio, johon politiikka kiinnittyi, oli ensisijaisesti porvarillinen valtio ja sellaisena hallitsevan luokan vallankäytön väline (ks. Lenin 1918, 12–15, 43–5). Keskushallituksen legitimiin väkivallan monopolista lähtevistä weberiläisistä valtion määritelmistä on sitä vastoin saatettu päätyä johtopäätöksen, jonka mukaan yhteiskunnan käsite on politiikan tutkimuksessa tarpeeton. Poliitiikan pelkistyessä valtiollisiksi asioiksi näyttäytyvät yhteiskunta tai kansa lähinnä legitimitietin antajina keskushallitukselle (vrt. Korhonen 2008, 238–9).

Yhteiskuntatieteellisen ja erityisesti marxilaisen ajattelun poliittiselle filosofialle esittämän haasteen väistyttyä taka-alalle 1990-luvun alussa saatettiin kuvitella, että politiikkaa koskeva ajattelu olisi saavuttanut työrauhan pohtia politiikkaa sille ominaisista periaatteista ja muodoista lähtien ilman luonteeltaan sosiaalisten kysymyksenasettelujen häiritsevää vaikutusta. Tilanne ei kuitenkaan ole muodostunut näin yksiselitteisen myönteiseksi, sillä ilman yhteiskunnasta nousevaa poliittista toimintaa ja sosiaalisten kysymyksenasettelujen luomaa haastetta poliittiseksi filosofiaksi kutsutun keskustelun on nähty pitäytyvän oman traditionsa tutkiskelussa tai liberaaleille demokratioille tyypillisissä valtiollisen vallan legitimoimien muodoissa (Rancièrè 2009, 13–14). Samoin pohdinnan kohde, politiikka, loistaa poissaolollaan. Myös yhteiskunnan käsite on haastettu 2000-luvulla valtiollisuuden kritiikin ja kansalaisyhteiskunnan korostuksen myötä. Käsitettä on pidetty liian rajoittuneena, koska se viittaa valtiollisesti integroituun yhteisöön. Juuri yhteisö on puolestaan nostettu esiin ”monikäyttöisenä keinona tunnistaa ja parantaa markkinoiden ja valtion toiminnasta johtuvia yhteiskunnan ongelmia” (Kettunen 2003, 167).

Rancièren politiikan käsitteen kehittäminen ja Jamesonin ”poliittinen tiedostamaton” ovat lähtökohdiltaan kiinnostavan samankaltaiset, mutta päätelmiltään erilaiset. Kummankin

ytimessä on *Kommunistisen manifestin* (1848)² käsitys luokkataistelun perustavasta merkityksestä. Luokkataistelun lähtökohdasta Rancière lähtee purkamaan paitsi politiikan ja filosofian, myös politiikan ja yhteiskunnan suhdetta; Jamesonille luokkataistelun todellisuus (inhimillisen halun ja historiallisen välttämättömyyden taistelu) merkityksellistää historian ja kulttuurin ja tekee niistä poliittisia. Rancièrillä osapuolten muodostumisessa ja luokkataistelussa aktualisoituva rikkaiden ja köyhien välinen (kiinnostavalla tavalla historiattomaksi yleistetty) ristiriita on politiikan edellytys:

”Rikkaiden ja köyhien taistelu ei ole yhteiskunnallinen tosiasia, joka politiikan tulisi ottaa huomioon. Se on yhtä kuin politiikan perusta. Poliitiikkaa on silloin, kun on osattomien osa, köyhien osapuoli tai puolue. Poliitiikkaa ei ole pelkästään, koska on olemassa köyhiä, jotka vastustavat rikkaita. Pikemminkin politiikka – toisin sanoen rikkaiden vallan yksinkertaisten vaikutusten keskeyttäminen – tekee köyhistä olemassa olevan entiteetin. [...] Poliitiikkaa on silloin, kun osattomien osan perustaminen keskeyttää herruuden luonnollisen järjestyksen. Tämä perustaminen on politiikan kokonaisuus yhteisön erityisenä muotona. Se määrittelee yhteisölle yhteisen poliittisena yhteisyytenä, toisin sanoen jaettuna, vaihdon ja korvausten aritmetiikalta karkaavana vääryyteen perustuvana yhteisönä. Tämän instituution ulkopuolella on ainoastaan herruuden järjestys tai kapinan epäjärjestys.” (Rancière 2009, 37).

Järjestystä ja turvallisuutta korostavia ajattelutapoja vastaan suuntautuva politiikan ”skandaali” on siis rajoittamattomassa tasa-arvossa, joka osoittaa, että politiikka ei perustu luonnolliseen järjestykseen eikä edes tapaan, vaan paremminkin järjestyksen satunnaisuuteen. Lisäksi politiikka on harvinainen ilmiö. Sitä ei ole olemassa aina, vaan pikemminkin niissä tilanteissa, joissa vapaus keskeyttää asioiden hoitamisen ja hallinnan ja joissa osaa vailla oleva taho astuu politiikan osapuoleksi. Rancière päätyy samastamaan luokkataistelun instituution politiikan instituutioon. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että luokkataistelu olisi politiikan kätkemä totuus, vaan että se on politiikka itsessään. Sen todellisuus vastustaa kaikkia yrityksiä muotoilla yhteisö jonkin perustavan mallin tai yhtenäisyyden periaatteen mukaiseksi. Näin politiikka kiinnittyy järjestyksen luonnollisuuden haastavaan egalitaarisen kontingenssin periaatteeseen (Palonen 2007, 129).

Politiikan käsitteen kiinnittämällä järjestyksen satunnaisuuteen on kuitenkin seurauksia myös luokan käsitteelle. Myöskään luokkia ei voida pitää valmiina ja todellisina kategorioina, yhteiskunnallisina ryhminä, joiden välisiin taisteluihin politiikka samastuisi, vaan luokat on ymmärrettävä sisäiseen eroon perustuvina. Esimerkiksi kansa tai proletariaatti eivät ole luokkia. Sen sijaan vapauden määrittämä kansa (*dēmos*) on koko yhteisö. Proletariaatti puolestaan ei ole niinkään luokka kuin kaikkien luokkien hajoaminen (Rancière 2009,

² ”Koko tähänastisen yhteiskunnan historia on ollut luokkataistelujen historiaa. Vapaa ja orja, patriisi ja plebeiji, paroni ja maaorja, ammattikuntamestari ja kisälli, lyhyesti sanoen sortaja ja sorrettu ovat aina olleet vastakkain, käyneet keskeytymätöntä, milloin peitettyä, milloin avointa taistelua, mikä joka kerta on päättynyt koko yhteiskunnan vallankumoukselliseen uudistamiseen tai taistelevien luokkien yhteiseen häviöön.” (Marx & Engels 1848.)

42–6). Tämä luokkien muuntuva epävakaas kytkee luokkataistelun perustavan merkityksen politiikan kontingenssiin ja poliittisen subjektivaation keskeisyyteen sekä erottaa Rancièren tarkasteltavan marxilaisesta metapolitiikasta eli politiikan lakkauttamisesta korjaamalla yhteiskunnallinen vääryys.

Luokkajako jakaa myös ihmisäänen. Poliitiikkaa määrittävän kiistan keskeinen ulottuvuus koskee sitä, kenen ääni muodostaa järjellistä ja oikeudenmukaisuutta arvioimaan kykenevää puhetta ja kenen pelkästään ”[...] myöntymystä tai kapinaa ilmaisevaa melua” (Rancièren 2009, 49). Järjellisyys ja puhekyky ovat ominaisia kaikille ihmisille, mutta silti kansa on ”[...] subjektiksi tulemisen muoto, nimi [...] vääryydelle, jolla yhteiskunnallinen järjestys symboloi itseään hyläten puhuvien olioiden enemmistön hiljaisuuden yöhön tai mielihyvää ja kärsimystä ilmaisevien eläimellisten äänten meluun” (mt. 48).

Määritellesään politiikan harvinaiseksi ilmiöksi, joka keskeyttää herruuden normaalin toiminnan, tarvitsee Rancièren toisen käsitteen ”tavalliselle” politiikalle. Tämä käsite on poliisi. Rancièren käytössä poliisi viittaa kokonaisuuteen, jonka prosesseissa määritetään ja oikeutetaan yhteisön kokoonpano ja toimintatavat sekä jaetaan valta, paikat ja tehtävät. Poliisi ei siis tarkoita vain järjestys- tai virkavaltaa eikä se ole sama asia kuin valtiokoneisto, johon sisältyy oletus yhteiskunnan suhteiden luontevuudesta ja valtiosta yhteiskunnan elämän jäykistävänä koneena (mt., 56–7). Poliisi on osapuolten osaa tai sen puuttumista määrittävä implisiittinen järjestys. Se toki liittyy ulkoiseen kuriin, mutta on ytimeltään ”itsekuria”, sisäistettyyn järjestykseen kytkeytyvää valtaa. Luokkasuhteiden ja niiden symbolisen esittämisen kannalta sen tärkeimmät ominaisuudet ovat seuraavat:

”Poliisi on [...] osien ja ruumiiden järjestys, joka määrittää tekemisen, olemisen ja puhumisen tapojen jaot, minkä seurauksena tietynlaisille ruumiille annetaan niiden nimien perusteella tietynlainen paikka ja tietynlainen tehtävä. Poliisissa on kyse nähtävissä ja sanottavissa olevan järjestyksestä, jonka myötä tietty toiminta on näkyvää ja toinen ei ja tietyt sanat ymmärretään puheena ja toiset meluna.” (Rancièren 2009, 57).

Poliisin käsite pyrkii kattamaan koko joukon yhteiskunnallisia käytäntöjä, ja sillä on kytkös myös kulttuuriseen valtaan ja kirjallisuuteen. Niiden suhteen poliisijärjestys on tulkittavissa aistittavien, havaittavien ja ymmärrettävien asioiden järjestyksenä, johon esteettiset arvostelmat ja käsitys hyvästä mausta kiinnittyvät. Tällä järjestyksellä on väistämättä myös paikkojen ja alueiden hierarkiana ilmenevä tilallinen ulottuvuus.

Poliisin ja politiikan logiikat ovat täysin vastakkaiset, mutta samalla ne kuuluvat yhteen. Niiden yhteenkuuluvuutta ei kuitenkaan voida vahvistaa ennakoita vallan käsitteessä. Siitä että kaikkialla on valtasuhteita, ei voida päätellä että kaikkialla olisi politiikkaa. Valtasuhteiden poliisijärjestys, sen instituutiot ja tekniikat, ulottuvat syvälle kaikkiin rakenteisiin, mutta politiikkaa ei voida kiinnittää abstraktiin vastarinnan käsitteeseen tai valtapeleistä irtisanoutumiseen. Väite kaiken poliittisuudesta riisuu politiikan käsitteen täsmällisistä merkityksistä (mt. 61). Tästä syystä Jamesonin käsitys kirjallisuuden ”viimekätisestä”

poliittisuudesta on aiheellista tarkentaa kirjallisuuden politiikaksi. Rancièren mukaan politiikan edellytys on yhteisön suhteiden uudelleenmäärittäminen, jota tässä tutkimuksessa tarkastellaan sekä sosiaalisten että alueellisten suhteiden uudelleenmäärittelyinä.

Tasa-arvon tyhjän oletuksen periaate politiikan ytimessä tarkoittaa, että politiikassa on kyse subjektivaation tavoista. Poliittinen subjektivaatio merkitsee ristiriitaa poliisijärjestyksen luonnollisiksi määrittämien tehtävien ja paikkojen jakoon. Rancièren tarjoamat esimerkit ovat työläinen ja nainen, joista poliisijärjestyksen puitteissa kaikki tietävät, keitä niillä tarkoitetaan. Poliittisessa subjektivaatiossa tämä itsestäänselvyys kuitenkin kumoutuu. Subjektina työläinen tai nainen viittaa tunnustettuun osaan tai sen puuttumiseen. Astuminen pois paikoiltaan (esim. militantin proletaarin lakatessa olemasta työntekijä) merkitsee juuri sitä, mitä poliisijärjestyksen konservatiiviset puolustajat väittävät sen merkitsevän: luokattomaksi muuttumista, siitä huononemista ja vieraantumista. ”Kaikki subjektiksi tuleminen on samastumisen lopettamista, paikan luonnollisuuden poistamista ja sellaisen subjektin tilan avaamista, johon kuka tahansa voi tulla mukaan” (mt. 66).

2.3.3 Filosofisia strategioita politiikan lakkauttamiseksi

Poliittisen filosofian ja politiikan suhdetta Rancière erittelee käsitteillä arkki-politiikka, para-politiikka ja meta-politiikka. Niissä kaikissa on kyse filosofian pyrkimyksestä politiikan lakkauttamiseen samastamalla politiikka poliisiin. Poliitiikka vääryyksineen edeltää aina poliittista filosofiaa ja yhteisön perustavaa periaatetta (mt., 99, 103).

Arkki-politiikan paradigmaattinen esimerkki on Platonin *Valtio*. Siinä kyse on politiikan täydellisestä alistamisesta tietylle periaatteelle, mikä tekee arkki-politiikasta varsin mutkattomasti arkki-poliisin. Hyvän poliittisen järjestyksen idea korvaa poliittisen subjektiksi tuleminen moniaineksisuuden ja asettaa sen tilalle ”[...] yhteisön tehtävät, taipumukset ja tuntemukset: ammattien jaon, eettisten tropismien ykseyden, kertomusten ja kertosaiteiden yksinäisyyden” (Rancière 2009, 107).

Arkki-politiikan ongelma voi olla myös valtion yhtenäisyyden ongelma, sillä yhtenäisyyden vaatimukset voivat tehdä politiikan mahdottomaksi. Yhteisöllisen lain konkretisointi ja kansan hyveellisyys korvaavat tällöin politiikan poleemisen muodostelman ja kansan vapauden sen oikeuttamisen periaatteena. Poliittisen ajattelun historiassa arkki-politiikassa ei ole kyse vain utopioista tai fanatismista, vaan yhteisöllisen sidoksen sisäistämisestä tavalla, joka täydellisesti psykologisoi ja sosiologisoi poliittisen muodostelman (mt., 108–9). Historiallisen poliittisen linjan merkityksessä tämä lain ja järjestyksen suhde demokratiaan kuvaa esimerkiksi sisällissodan trauman hallinnoimista ensimmäisen tasavallan Suomessa, jossa imperiumin hajottaneen vallankumouksen myötä kerran jo aisoista karannut kansa pyrittiin kasvattamaan uuteen järjestykseen ankaralla ideologisella kurilla (esim. Siltala 2009, 475–84). Kansallinen ideologia tukeutui lakiin ja uskontoon ja niiden perinteisesti kunnioitettuun asemaan, mutta myös yleisen asevelvollisuuden ja oppivelvollisuuden kaltaisiin moderneihin instituutioihin, joissa yhteisön perusperiaatteet pyrittiin istuttamaan

kansalaisten mieliin. Näiden arkkipoliittisten yhtenäisyyden käytäntöjen ero myöhempään hyvinvointivaltiostrategiaa toteuttavaan eheytyksen politiikkaan on huomattavan suuri.

Para-politiikka on yritys välttää arkki-politiikkaan sisältyvä politiikan lakkauttaminen itsenäisenä toimintana. Poliittisen filosofian traditiossa Rancière liittyy para-politiikan Aristoteleen, joka katkaisee politiikan lakkauttamisen korostamalla tasa-arvon periaatetta kaupunkivaltion järjestyksen perustana ja oikeudenmukaisuutta politiikalle ominaisena hyveenä. Para-politiikka on yritys saattaa yhteen kaksi ristiriitaista logiikkaa: ensinnäkin logiikka, ”[...] jonka mukaan kaikissa asioissa parasta on parhaiden hallinta”, ja toiseksi logiikka, jonka mukaan tasa-arvon kannalta parasta on tasa-arvo (Rancière 2009, 110–111).

Paradoksin ratkaisu on toteuttaa politiikan ”luonnollinen” järjestys perustuslaillisessa järjestelmässä, johon sisältyy tätä toteuttamista vastustavana tekijänä *demos*. Poliittisen kiistan toimijat ja toiminnan muodot muuttuvat näin poliisimuodostelman osapuoliksi ja jakamisen muodoiksi. Poliitiikan ongelma puolestaan muuttuu vallanjaon ja hallinnan ongelmaksi, missä vallan jakamisen synnyttämän eripurun jatkuvuutta tasapainottaa osapuolille muodostuva välttämättömyys tehdä keskitien politiikkaa (mt., 111, 113).

”Hyvä järjestelmä on sellainen, joka näyttää oligarkeille oligarkialta ja demokselle demokratialta. Näin rikkaiden puolue ja köyhien puolue saadaan tekemään samaa ’politiikkaa’ – niiden politiikkaa, jotka eivät ole köyhiä eivätkä rikkaita, tuon kaikkialta puuttuvan keskiluokan mistään löytymätöntä politiikkaa.” (mt., 114).

Para-politiikka saa Rancièren tulkinnassa modernin, suvereeniuden ja sopimuksen käsitteisiin kiinnittyvän muotoilunsa Hobbesilta, joka kiisti antiikin ”kapinallisen” näkemyksen ihmiseläimelle luonnollisesta poliittisuudesta. Tässä konseptiossa poliittisuus lakkaa olemasta halun rajattomuutta ja se rajautuu hengissä säilymisen kohtuulliseksi tavoitteeksi. Pohdinnan kohteeksi nousee vallan alkuperä, jota ei enää tarkastella osapuolten vaan yksilöiden tasolla. Tämä siirto hävittää osattomien osan, jolloin politiikkaa voi olla olemassa enää yksilöiden vapaudettomuuden ansiosta. Se rajaa myös vapauden mahdollisuuden siten, että vapaus ”[...] voi olla olemassa ainoastaan kahdessa muodossa: puhtaasti epäsosiaalisten yksilöiden ominaisuutena tai radikaalissa vieraantuneisuudessaan suvereenin suvereeniutena” (mt. 118). Tämä jättää jäljelle vain yksilöt ja valtion, minkä seurauksena ”[...] jokainen oikeuden ja vääryyden kyseenalaistava osapuoli on ristiriidassa itse yhteisön idean kanssa” (mt. 118–9). Tässä jaossa suvereeni voi perustua ainoastaan itsensä varaan, sillä muina osapuolina on korkeintaan ryhmiä ja viimekädessä vain yksilöitä. ”Moderni para-politiikka alkaa kansan purkamisella yksilöiksi ja häivyttää näin kerralla luokkasodan, josta politiikka koostuu, kaikkien sotaan kaikkia vastaan” (mt. 119).

Valtiomuutoksen analyysissä para-politiikka rinnastuu hyvinvointivaltion parlamentaariseen politiikkaan ja näennäisen epäpolitisoiwaan yhteiskunnalliseen luokkakompromissiin. Hyvinvointivaltiostrategian ”yhteisen” muodostamisen ja jakamisen prosessien paradoksaalisena pitkäaikaisvaikutuksena voidaan pitää nimenomaan kollektiivien hajautumista

yksilöllisyydeksi, mikä on muodostanut markkina- ja kilpailuideologian hyväksyttävyyden kasvualustan.

Aristoteleen käsitys poliittisesta oikeudenmukaisuudesta merkitsee Rancièren mukaan objektiivista valtaa, joka määrää yhteisön osapuolten suhteet. Oikeus poliittisen yhteisön filosofisena periaatteena on kuitenkin moderni käsite, jonka tarkoitus on poistaa osapuolten kiistanalainen suhde ja hallita vääryyden kysymystä. Se ei ole sama oikeus, joka muodostuu politiikan käsitellessä vääryyttä. Kaikkien sota kaikkia vastaan kertomuksena yhteisön alkuperästä ja oikeutuksesta on jälleen uusi osoitus yhteiskunnallisen järjestyksen satunnaisuudesta ja keiden tahansa tasa-arvosta. Ei siis ole olemassa mitään luonnollista periaatetta, joka takaisi yhden ihmisen herruuden toisen yli, vaan tasa-arvo on samanaikaisesti sekä yhteiskunnallisen järjestyksen mahdollisuus että sitä uhkaava voima (Rancièr 2009, 119–120). Se tekee välttämättömiksi vieraantumisen ja suvereeniuden, jotka voidaan oikeuttaa ainoastaan nimeämällä tasa-arvo ”[...] yhteisöllisen järjestyksen ensimmäiseksi perustaksi ja kurimukseksi, eriarvoisuuden ainoaksi syyksi” (mt., 121). Näin tasa-arvon periaate järjestää uudelleen poliittisen kiistan osat ja luokkataistelun muodot.

Yhteisön alkuperän etsiminen sopimuksesta, jolla yksilöt luopuvat vapaudestaan, herättää epäilyksen, onko tällainen luopuminen mahdollista. Omistaako yksilö vapautensa? ”Siitä nousee [...] esiin yksilön oikeus valtion ei-oikeutena, kenen tahansa *oikeutus* kyseenalaistaa valtio tai toimia todisteena sen uskottomuudesta periaatteelleen” (mt. 121). Suvereeniuden avulla lakkautettu kollektiivisubjekti kansa näyttäytyy vapauden luovuttamattomuuden vuoksi suvereeniuden todellisena subjektina. Kun vapauden katsotaan kuuluvan kansalle ja kansa lasketaan koostuviksi yksilöistä, käy kuitenkin niin, että vapaus kuuluu jokaiselle ihmiselle yksilönä mutta on yhteisön jäsenenä häneltä riistetty. Näin oikeudenmukaisuuden ja kiistan erottamiseksi tuotettu oikeuden määritelmä muodostuu vääryyden uudeksi nimeksi. Hylätessään *dēmoksen* osuuden valtaan ja purkaessaan kansan yksilöiksi, asettaa sopimuksen ja suvereeniuden para-politiikka ihmisen sisäisen eron, eli kansalainen ja ihmisen (tai poliittisen eläimen ja pelkän eläimen) välisen eron, kansan sisäisen eron perustaksi:

”Sillä yhdessä suvereeniuden kansan kanssa nousee esiin sen homonyymi, joka ei kuitenkaan muistuta sitä lainkaan. Se on suvereeniuden kieltä tai siihen kobdistuva pilkka, esipoliittinen tai politiikan ulkopuolinen kansa, jonka nimi on väestö tai rahvas – ahkeroiva ja kärsivä väestö, tietämättömät massat, kahlittu tai irtipäästetty roskapäki ja niin edelleen – ja jonka tosiasiallisuus haittaa suvereeniuden aikaansaamista tai kumoaa sen.” (mt., 122).

Katkelma kuvaa hyvin esimerkiksi fennomanian valtionmuodostuksen kohtaamaa ongelmaa: suomenkielinen rahvas piti ylevöittää kansansuvereniteetin nimissä suvereeniuden kansaksi oikeuttamaan suuriruhtinaskunnan poliittista erityisyyttä. Kuitenkaan tuo kansa ei vastannut siihen asetettuja toiveita. Usein se nähtiin likaisena, laiskana, oppimattomana ja mykkänä. ”Ehkä oli kontaktivaikeuksia suomenkielisen kansanmiehen ja ruotsinkielisen sivistyneistön edustajan välillä; edellinen näytti tuppisuulta, koska hänellä ei ollut mitään

puhuttavaa huonosti suomea taitavan ja ehkä koppavan henkilön kanssa.” (Kemiläinen 1993, 96.) Kieliristiriidan ylittäen ongelma jatkoi elämäänsä luokkaristiriitana ja oli vahvasti esillä esimerkiksi 1800- ja 1900-lukujen taitteen kirjallisuudessa (Sarajas 1963).

Kansan kahtalaisuus tarkoittaa kansalaisen ja ihmisen välistä eroa. Tuo ero voi muodostua myös arkki-politiikan ja politiikan välisen eron muodoksi. Poliittiseen todellisuuteen (ihmisten tosiasialliseen erillisyyteen) tunkeutuessaan arkki-poliittinen ero ilmenee terrorina eli poliittisena toimintana, ”[...] joka ottaa *poliittiseksi* tehtäväkseen yhteisöllisen *arkhēn* toteuttamisen vaatimisen, sen täydellisen sisäistämisen ja konkretisoimisen” (Rancière 2009, 123). Tällainen arkki-politiikka toimii modernin para-politiikan käsittein. Kyse on suvereenin vallan ja yksilöiden suhteista. Terrorin potentiaalisina kohteina yksilöt tekee merkityksellisiksi se, että jokainen yksilö on suvereenin vallan ”virtuaalinen hajottaminen” (mt.). Tämä voi osaltaan selittää esimerkiksi Haanpään tekstien herättämää paheksuntaa ja sen myötä kirjailijan henkilöön kohdistunutta huomiota. Toisaalta suvereenin vallan ja yksilön suhde voidaan ottaa kirjalliseksi keinoksi. Tulkintani mukaan *Noitaympyrän* poliittinen provokatiivisuus liittyy vahvasti sen keskushenkilössä tapahtuvaan valtiokansalaisen purkaantumiseen.

Kolmas poliittisen filosofian juoni, meta-politiikka, on valtion, kansan, luokkien ja yksilöiden suhteissa politiikkaa konstituovien vääryyksien summa (Rancière 2009, 123). Siinä missä arkki-politiikka perustui demokratian irtisanomiseen ja sen vääryyden osoittamiseen ”todellisen” oikeudenmukaisuuden mittapuulla, tekee meta-politiikka tiettäväksi epäoikeudenmukaisuuden ylijäämän verrattuna siihen, minkä politiikka esittää oikeudenmukaisena (mt., 124). Meta-politiikka ottaa tehtäväkseen politiikan totuuden paljastamisen: se on politiikan epätotuus suhteessa sitä pystyssä pitäviin tosiasioihin (yhteiskunta ja luokat). Luokkayhteiskunta ei kuitenkaan ole politiikan koostumus, joka antaisi sille sisällön, vaan vääryys, josta konstitutivinen erimielisyys saa mielensä. Meta-politiikka viittaa siihen, minkä kätkemiseksi politiikka on tehty: politiikan perustavaan epäoikeudenmukaisuuteen. Tässä mielessä se on ”[...] diskurssi politiikan vääryydestä” (mt., 124–5).

Tämän perustavan epäoikeudenmukaisuuden keskeinen filosofi on tietenkin Marx. Meta-politiikan ytimessä on kysymys politiikan epifenomenaalisuudesta tuotannon ja luokkataistelun historialliseen todellisuuteen nähden. Kuitenkin jo luokan käsitteen monimielisyys riittää horjuttamaan näiden käsitteiden suhteita. Poliisijärjestyksen heikossa mielessä luokka tarkoittaa ihmisryhmää, jonka alkuperä ja toiminnan laji määrittävät sille tietyn aseman ja arvon. Tällöin luokka rajoittuu tarkoittamaan ammattiryhmää, kuten sairaan- tai salkunhoitajia. Sosiaalisessa tai vahvassa mielessä luokka tarkoittaa kuitenkin kastia. Luokan paradoksi on, että ihmiset, jotka katsovat kuuluvansa tiettyyn työntekijöiden luokkaan eivät välttämättä tunnusta työväenluokan olemassaoloa luokkana, eli identiteettiä muodostavana yhteiskunnan osana. Poliittisessa mielessä luokka on vielä eri asia: ”[...] kiistan toimija, nimi laskemattomien laskemiselle, koko yhteiskuntaryhmien kattava subjekti tulemisen muoto” (mt., 126). Juuri poliittisessa eli luokkataistelun merkityksessä, *dēmos* tai proletariaatti eivät ole enää luokkia vaan luokkajaon purkamisen voimia.

Tarkastellessaan luokkaa vain poliittisena käsitteenä Marx päätyy Rancièren mukaan pitämään proletariaatin ei-luokan politiikkaa määrittävää negatiivisuutta yhteiskunnallisen hajoamisprosessin tuloksena, jolloin politiikka muodostuu politiikan epätotuuden käsitteeksi. Tämä saattaa sekä luokan käsitteen että meta-politiikan merkityksen ”loputtomaan heilahteluun” arkki-politiikkaa vastaavan ”todellisen politiikan” radikalismien ja kaiken vääryyden nihilismin välillä (mt., 127). Näin luokan käsitteellä on kaksi jännitteistä merkitystä. Niistä ensimmäisessä se merkitsee poliittisen valheen totuutta ja luokkataistelun todellisuutta: positiivisena yhteiskunnallisena voimana proletariaatti voi totuudellaan ”räjäyttää poliittisen harhan” (mt.). Toisessa merkityksessään ei-luokkana proletariaatti on negatiivinen, alati vallankumouksellinen voima, jonka kannalta kaikki demokraattiset subjektivaation muodot näyttävät radikaalilla tavalla riittämättöminä. ”Ne ovat vastakkaisia ääriilukkeitä, joiden yhdistymisen yhdessä terroristisessa hahmossa mahdollistaa luokan ja ei-luokan homonymia” (mt., 128).

Marxin ideologian käsitteen Rancièren tulkitsee nimenneen ”totuuden vääryyden”. Ideologia ei siis tarkoita näennäisyyttä tai harhaa vaan (politiikan) epätotuuden tekemistä ilmeiseksi. ”Ideologia on nimi sanojen ja asioiden paljastetulle etäisyydelle, käsitteellinen toimija, joka järjestää modernin poliittisen muodostelman osien yhdistämisen ja erottamisen” (mt., 129). Ideologian käsitteen ongelma on sen julistuksenomainen käyttö, jolla mikä tahansa asia liitetään politiikkaan, tai osoitetaan ”poliittisesti” asian epätotuus. Sitä käytetään politiikan kumoamiseen joko politiikan lyhytikäiseen ajankohtaisuuteen vetoamalla tai viime kädessä siten, että esitetään kaiken olevan politiikkaa, jolloin – kuten sanottu – mikään ei ole. Ideologian käsite mahdollistaa siis politiikan lopun julistamisen, mitä vastaan Jamesonin postmodernin teoria modernistisista lähtökohdistaan kamppailee. Meta-politiikka liittyy politiikan nimen kaikkeen ja hävittää politiikan kritisoimalla lakkaamalla sen perustavan vääryyden kaikkia ilmentymiä. Näin absolutisoitu vääryys palaa toistamaan loputtomasti omaa epätotuuttaan. Siksi politiikan lopun jälkeinen puhdistettu politiikka rinnastuu ”mahdottomaan alkuperäiseen paratiisiin” (mt. 130), jossa yksilöt ja ryhmät sovittelevat erityisiä intressejään yleisen edun ja väkivallattomuuden periaatteen rakentamassa neuvottelutilassa.

”Politiikan loppu, jota julistettiin poliisimarxismien haudalla, on lyhyesti sanottuna ainoastaan marxilaisen metapolitiikan toinen, kapitalistinen ja ’liberaali’ muoto. ’Politiikan loppu’ on metapolitiittisen loisimisen korkein taso, sen totuuden tyhjyyden lopullinen hyväksyminen. ’Politiikan loppu’ on poliittisen filosofian täyttymys.” (mt.).

Tämän tyhjennyksen pohjalta voidaan ajatella politiikan mahdollisuutta ja sen vaatimuksia.. Poliitiikan ja meta-politiikan jännite määritti modernia aikakautta. Se toimi erityisesti kansalaisen ja ihmisen tai suvereenin kansan ja työtätekevän kansan välisessä erossa. Meta-politiittinen tulkinta tästä erosta väittää, että (oikeudellis-poliittisen) kansan osallistuminen edustuksellisen demokratian politiikkaan on vain muotojen peliä. Tämän

pelin todellinen (yhteiskunnallinen, työväenliikkeen) kansa on vannoutunut lopettamaan, kuten muutkin demokratian poliittiset ilmentymät. Tätä meta-poliittista politiikka-käsitystä vastaan Rancière asettaa kansan sisäisen eron poliittisen tulkinnan: sisäinen ero ei ole mikään paljastettava skandaali, vaan politiikan välttämätön edellytys (mt., 132).

1900-lukua luonnehtinut erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden harjoittama vaurauden ja vallan jaon, yhteiskuntajärjestyksen ja politiikan käytäntöjen kyseenalaistaminen näyttäytyy historiallisessa perspektiivissä politiikan kannalta myönteisenä ilmiönä siitäkkin huolimatta, että tähän yhteiskuntasuhteiden politisoitumiseen sisältyi parlamentaarisen (ellei kaiken avoimena kamppailuna ymmärretyn) politiikan vastaisia piirteitä. Sosiaalisten suhteiden piiristä noussut politiikan haastaminen piti Rancièren mukaan politiikan esillä monissa eri muodoissa ja paikoissa ”kadulta tehtäisiin ja yliopistoihin” (2009, 14). Taloudellisen liberalismien voittokulkuna näyttäytyvän globalisaation aikakauden ongelmana on puolestaan politiikan rajautuminen sille kuuluviksi ajateltuihin paikkoihin, keskusteluun ja päätöksentekoon erikoistuneisiin elimiin, joiden toimia tarkastellaan lähinnä oikeusperiaatteiden valossa. Tässä asetelmassa politiikka rationalisoituu olemattomiin, ja syntyy vaikutelma, ettei keskustelun ja harkinnan varaa juuri ole. Päätökset syntyvät kuin itsestään globaalitalouden paineissa ja ne koskevat lähinnä hyötyjen ja haittojen jakamista. ”Näin poliittisen filosofian paluu tapahtuukin samaan aikaan kuin politiikan valtuutetut edustajat luopuvat politiikasta” (mt., 15).

Tämän tarkastelun pohjalta vastaus kysymykseen, mitä erityistä ajateltavaa politiikassa on, liittyy yhteiskunnan sisäisen eron poliittiseen tulkintaan. Se on antiteesi kaikenlaisille historian lopun julistuksille. Kansan ja luokan sisäinen ero politiikan mahdolliseksi ja tarpeelliseksi tekevänä tosiasiana määrittää yhteiskunnan poliittiseksi yhteisöksi sillä edellytyksellä, että se kykenee tunnistamaan sosiaalisesti ja tilallisesti määrittettyjen osiensa erillisyyden ja erilaisuuden. Toisaalta politiikka tai ”politiikan hetki” on valtarakenteen häiriötöntä toimintaa vastaan asiaansa ajamaan kykenevän kollektiivisen toimijan muodostamista. Se edellyttää poliittista subjektivaatiota sekä havaituksi tulemisen tavan haltuunottoa. Tämä politiikan tunnistaminen aistisuuteen ja näkymisen tapaan liittyväksi poikkeusilmiöksi johdattaa tarkastelun kirjallisuuden politiikkaan.

2.3.4 Kirjallisuuden politiikka erimielisyytenä ja väärinymmärryksenä

Ottaen huomioon, että Jamesonin ja Rancièren lähestymistavat kirjallisuuden politiikkaan toisinaan tulkitaan lähes vastakkaisiksi, on niillä merkittäviä yhtymäkohtia. Kummankin taustalla on Adornon esteettisen teorian periaate, jonka mukaan ”todellisuuden ratkaisemattomat vastakohtat ilmenevät taideteoksissa muodon ongelmina” (Adorno 2006, 35). Kuten aiemmin esitin, toimii luokkataistelu politiikan teoretisoinnin lähtökohtana molemmissa tapauksissa. Althusserin strukturalistisen marxismin vaikutus on sekä Jamesonin että Rancièren Marx-tulkintojen kannalta keskeinen; Jamesonilla tämä tulee esiin erityisesti rakenteen käsitteessä, Rancièrella esimerkiksi tavassa käsitteellistää aikaa erillisiksi

ajallisuuksiksi. Kuitenkin juuri tässä kohtaa tarkastelutapojen voi nähdä eriytyvän hyödyllisellä tavalla: Rancièren radikaalia tasa-arvoa korostavan politiikka-käsitteen taustalla on juuri erottautuminen opettajansa Althusserin intellektuellien johtoasemaa korostavasta etujoukkoelitismistä. Tämän ansiosta Rancièren yhteisön sisäisen eron ja subjektivaation prosesseihin kytkeytyvä politiikan käsite on Jamesonin sosio-ekonomisten valtasuhteiden ”poliittisuuden” tunnistamiseen nähden huomattavasti käyttökelpoisempi.

Toinen hedelmällinen vastakkainasettelu voidaan muodostaa Jamesonin ja Harveyin tilallis-historiallisten tarkastelutapojen ja Rancièren poliittista katkosta korostavan post-marxilaisen skeptisismien välille. Harveyn tilallisten kiinnitysten ja Jamesonin kulttuurisen dominantin tunnistaminen viittaavat kapitalistiseen sosiaaliseen muodostelmaan vähintäänkin rakenteen ylivoimaa korostavalla tavalla. Vaikka on täysin virheellistä tulkita näiden tarkastelutapojen tilallisuuden painotusta kyvyttömyydeksi käsitteellistä muutosta (esim. Ross 2009, 17), tarjoaa Rancièren tapa liittää politiikka erimielisyyteen, väärinymmärtämiseen ja subjektivaation purkamiseen tilaisuuden hahmottaa vallan yksisuuntaisuuden keskeyttävän poliittisen toiminnan mahdollisuuksia.

Suhteessa kirjallisuuden poliittisuudesta käytyä keskustelua rasittaviin kaavamaisiin politiikka-käsityksiin on Rancièren muotoilu kirjallisuuden politiikasta erittäin havainnollinen:

”Kirjallisuuden politiikka ei ole sama asia kuin kirjailijoiden politiikka. Siinä ei ole kyse kirjailijoiden henkilökohtaisesta osallistumisesta aikansa sosiaaliin ja poliittisiin kamppailuihin. Eikä siinä ole kyse tavasta, joilla kirjailijat esittävät kirjoissaan sosiaalisia rakenteita, poliittisia liikkeitä tai erilaisia identiteettejä. Ilmaus ’kirjallisuuden politiikka’ tarkoittaa, että kirjallisuus tekee politiikkaa yksinkertaisesti olemalla kirjallisuutta. Se sisältää oletuksen, ettei meidän tarvitse huolehtia siitä, pitäisikö kirjailijoiden osallistua politiikkaan vai pitää kiinni taiteensa puhtaudesta, vaan että juuri tällä puhtaudella on jotakin tekemistä politiikan kanssa. Se sisältää oletuksen, että politiikalla tietynä kollektiivisen käytännön muotona ja kirjallisuudella tarkasti määriteltynä kirjoittamisen taiteena on olennainen yhteys.” (Rancièrè 2011, 3).

Tämä olennainen yhteys on Rancièren tavassa käsitteellistä politiikka poikkeukseksi asioiden normaalista järjestyksestä. Kirjallisuuden politiikka rajaa ulkopuolelleen kirjailijan sitoutumisen ongelmallisen käsitteen ja toisaalta poliittisuuden kytkemisen sosiaalisten rakenteiden tai poliittisten liikkeiden esittämiseen kirjallisuudessa (sitoutumisen problematiikasta esim. Sartre 1967; Adorno 2007). Sitoutumisen vastakohta ei niinkään ole taiteen autonomia kuin välinpitämättömyys, joka jättää huomiotta vakiintuneet tavat kytkeä asiat ja sanat, ja järjestää näin uudelleen sanojen merkitysten ja näkyväisen maailman suhteet. Kirjallisuuden politiikka tarkoittaa kirjallisuuden puuttumista poliittisiin prosesseihin, joissa määritetään tilaa ja aikaa, jaetaan äänet puheeseen ja meteliin sekä erotetaan näkyvät ja näkymättömät asiat (Rancièrè 2011, 3–4, 9).

Kirjallisuuden politiikan kannalta keskeiset käsitteet ovat erimielisyys ja väärinymmärtäminen. Erimielisyys on Rancièren politiikka-käsityksessä politiikan perustava rationaa-

lisuus. Kyse ei ole kielen puutteellisesta monimielisyydestä, joka tuottaa väärinkäsityksiä, vaan erimielisyys koskee itse puhetilannetta, sen yhteisen kohteen olemassaoloa tai sen puuttumista, yhteisen kohteen aistista esittämistä ja puhujien asemaa sen esittäjinä. Ääritapauksessa kyse on siitä, tunnustavatko osapuolet toisensa puhuviksi ja järjelliseksi olennoiksi (Rancière 2009, 17–20).

Väärinymmärtäminen koskee kirjallisuuden perustavaa kiistanalaisuutta kysymyksissä kuten minkälaista kirjallisuuden pitäisi olla, mitä ja miten sen tulisi esittää, mikä tekstissä on kirjallisuuden estetiikan kannalta tarpeellista ja mikä ylimääräistä. Kyse ei siis ole siitä että kirjailijat ja päivittäistavarakauppiat eivät aina ymmärrä toistensa toiminnan mieltä, vaan siitä että on mahdotonta löytää kahta kirjailijaa, jotka olisivat yksimielisiä kirjallisuudesta (Rancière 2011, 34–5). Kirjallisen väärinymmärtämisen suhde politiikkaan liittyy kuitenkin modernin kirjallisuuden demokratiaan eli sen kyvyttömyyteen jättää mitään kuvailematta. Realistisen proosan liialliset sanat, asiat ja henkilöt pilasivat sosiaalisen järjestyksen hierarkiaan sidotun representaation järjestyksen, joka rinnastui sosiaalisen järjestyksen ihanteelliseen harmoniaan siten, että kummassakaan ei huomioitu mitään tarpeetonta tai ylimääräistä. Sen sijaan kirjallisuuden demokratia muistuttaa poliittista demokratiaa ihmiskuvauksensa erittelemättömyydessä sekä tilojensa ja aikojensa epämääräisyydessä (mt., 38–40).

Erimielisyys ja väärinymmärtäminen lyövät kättä sanojen ja asioiden suhteessa. Valtioruumiin sopusuhtaisuuden rikkovat ylimääräiset jäsenet, tarpeettomat kiertolaiset vailla nimeä, niin kuin tässä tutkimuksessa analysoiduissa Haanpään kertomuksissa. Demokratia on Rancièrelle tapa keksiä sanoja ylimääräisten ja laskemattomien osan perustamiseksi ja yhteiskunnan orgaanisen totaliteetin selkeään järjestyksen hämmentämiseksi. Tältä pohjalta voidaan teoretisoida poliittisen erimielisyyden ja kirjallisen väärinymmärtämisen suhdetta, sillä ne molemmat hyökkäävät sanojen ja asioiden yksimielisyyttä vastaan. Erimielisyys johtaa keksimään nimiä, argumentteja ja todistuksia uusien kollektiivien kokoamiseksi, kun taas väärinymmärtäminen vastustaa yksimielisyyden logiikan tapaa yhdistää yksilöt määrättyihin merkityksiin (mt., 41).

Tällä kirjallisuuden yksilöimien kohteiden ylijäämälle suhteessa merkityksiin on kahdenlaisia seurauksia. Niistä ensimmäiset koskevat osien ja kokonaisuuden suhdetta, toiset poliittisen erimielisyyden ja kirjallisuuden väärinymmärtämisen erisuuntaisuutta.

Ensiksikin kuvauksen kohteiden lajittelematon runsaus edellyttää niiden saattamista taiteellisen kokonaisuuden edellyttämään järjestykseen. Yksilöllisten objektien ja asiaintilojen yksilöllisyys on alistettava palvelemaan kokonaisuutta, sillä muuten ne jäävät irrallisiksi vaikutelmiksi. Tämä tarkoittaa, että mikään kuvattu yksilöllisyys ei välty liiallisuuden epäilykseltä. Toisin sanoen kyvyttömyys varmistaa ymmärretyksi tuleminen on kirjallisuudessa lain kaltainen säännönmukaisuus (mt., 42–3).

Toiseksi, poliittinen erimielisyys ja kirjallisuuden väärinymmärtäminen toimivat erisuuntaisesti sikäli, että erimielisyys tähtää uusien kollektiivien muodostamiseen poliittisen subjektivaation kautta, kun taas väärinymmärtäminen purkaa asioiden ja merkitysten suhteita tavalla, joka mitätöi poliittisen subjektivaation merkkejä. Poliittinen subjektivaati-

tio tarkoittaa uuden kollektiivin nousemista nimettömyydestä. Se mahdollistaa politiikan kentän, kohteiden ja toimijoiden uudelleenjärjestämisen. Kirjallisuuden anonyymi elämän sijaan purkaa havaintojen ja tuntemusten subjektiivisuutta. Se marssittaa näyttämölle kahdenlaista mykkää puhetta: asioita, jotka kertovat yhteisestä maailmasta vuolaammin ja paremmin kuin poliittinen puhe, ja toisaalta merkityksettömiä asioita vailla erityisiä inhimillisiä syitä (mt., 43–4). Kirjallisuus on tässä katsannossa todellisuus, joka torjuu romanttisten tarinoiden ja poliittisen fiktion harhat. Sen todellisuutena pitämiseen sisältyvä väärinymmärrys on edellytys toisenlaisten väärinymmärrysten välttämiseksi (mt., 45).

Rancièren kirjallisuuden demokratian esimerkillinen kirjailija Suomen tapauksessa on mielestäni Kalle Päätalo, jonka tuotantoa määrittävät ihmisten, esineiden ja asiaintilojen liiallisuus, poliittinen välinpitämättömyys ja kirjallisen muodon vaikea määriteltävyys, eli erkaneminen tietyistä esteettisistä järjestyksistä. Tilallis-kulttuurisena erikoispiirteenä Päätalon kuvauksen kohteet ja kieli kiinnittyvät kokemukseen ja maailmaan, josta ihmiset nopean valtiomuutoksen myötä tempaistiin irralleen sekä ajallisesti että paikallisesti. Esteettisistä järjestyksistä erkanemisesta todisti kirjallisuuden lukijakuntaa mullistaneen laajan kansansuosion ohella kirjallisen älymystön nuiva suhtautuminen ”poliittisesti tiedostamattomaan” Pohjois-Suomen metsäläisten kuvaukseen. Tässä suhteessa Päätalon (henkilöiden) kielellinen käsittämättömyys pääkaupunkilaiskriitikoille rinnastuu Suomen kirjallisuuden poliisijärjestyksessä puheen ja metelin väliseen rajanvetoon.

2.3.5 Eheytyksen, hajautumisen ja subjektivaation prosessit satiirissa

Kirjallisuuden politiikkaa ei Rancièren konseptiossa voida pelkistää mihinkään kirjallisen muodon ja poliittisen sisällön yhteensopivuuden kaavaan (2011, 26). Varaus on huomion arvoisen, sillä esimerkiksi satiirin olettaminen lähtökohtaisesti poliittiseksi olisi politiikka-käsitteistön moniulotteisuutta vasten virhe, joka rohkaisisi sivuuttamaan kysymykset satiirin taiteellisesta luonteesta (muoto, suhde traditioon), historiallisuudesta (konteksteista) ja sen poliittisuuden tavasta.

Esitän seuraavaksi teoreettisen näkökulman satiirin kaksijakoiseen poliittiseen luonteeseen, jonka jälkeen tarkastelen aineistoni satiirien politiikan aspekteja suhteessa eheytyksen, hajautumisen ja subjektivaation teemoihin. Lopuksi esitän lyhyesti kirjallisuusanalyysini johtavat periaatteet.

Satiirin suhdetta alueellisen ja sosiaalisen eheytyksen ja hajoamisen prosesseihin on hyödyllistä hahmottaa sen luonteen kaksijakoisuuden avulla. Edellä esittelin satiirisen nationalismien ja maanpakolaisuuden perspektiivit tapoina, jolla satiiri on kytketty kansakunnan ja valtion problematiikkaan. Siihen vertautuvia binaarisia erotteluja ovat satiirin tarkastelu generatiivisena – degeneratiivisena (Weisenburger 1995) tai konservatiivisena – subversiivisena (Greenberg 2011). Satiirin kaksijakoisuutta painottavaan perinteeseen voidaan lisätä Georg Lukácsin määritelmä satiirista ilmentymän (*Erscheinung*) ja olemuksen (*Wesen*) välittömänä kontrastina (1971, 88).

Lukács liittyy satiirin poliittisuuden kaavamaiseen käsitykseen historiasta luokkataistelun vaiheiden kautta etenevänä edistyksenä, minkä puitteissa osuvaan satiiriin kykenee vain historiallisesti nouseva luokka (mt., 99). Näin tehdessään hän kadottaa monessa suhteessa taitavasti käyttämiensä vastakkainasettelujen dialektisuuden, joka nimenomaan voi tehdä binaarioppositioista käyttökelpoisia. Kahden käsitteen dialektisessa vastakkainasettelussa kyse on jännitteisistä termeistä, joiden vastakohtaisuuden välille jäsenyyttä koko joukko merkityksiä ja merkitysnyansseja. Jännitteisyytensä (ei arvojärjestyksen) perusteella valitun käsiteparin käyttö ei siis merkitse laajan ilmiöjoukon jakoa kahteen, vaan tarkastelun rajaamista hyödyllisiksi tai keskeisiksi arvioitujen käsitteiden avulla, joiden voi ajatella toimivan merkityksiä tuottavina ja kokoavina napoina.

Generatiivinen – degeneratiivinen ja konservatiivinen – subversiivinen ovat siis ymmärrettävissä satiirin momentteina, joiden avulla voidaan arvioida myös lajityypin tai tyyllilajin muutosta. Generatiivinen satiiri viittaa perinteiseen ymmärrykseen satiirista normatiivisena ja rationalistisena diskurssina, joka pilkkaa typeryyttä ja paheita, rakentaa konsensusta ja puolustaa yhteisön moraalialia. Degeneratiivinen satiiri taas viittaa hierarkioiden kumoamiseen ja merkitysten tuottamiseen kohdistuvaan kokonaisvaltaiseen epäilyyn. Suhteessa yhteisöön sen ensisijainen funktio on vallitsevien arvojen ja symbolisen järjestyksen delegitimaatio (Weisenburger 1995, 1–3).

Satiiritutkija Steven Weisenburgerin käytössä generatiivisen – degeneratiivisen satiirin käsitepari liittyy satiirin torjumiseen modernismin estetiikasta ja sen massiiviseen ”paluuseen” postmoderniin romaaniin kietoutuneena tyyllilajina. Satiirin julistaminen vanhentuneeksi modernismin diskurssissa johtui kuitenkin enemmän kirjallisuudentutkijoiden vanhentuneesta satiirin käsitteestä kuin satiirin marginaalisuudesta modernissa kirjallisuudessa. Tässä vanhentuneessa konseptiossa satiiria tarkasteltiin retorisenä, tunnistettavaa kohdetta vaativana, epäkohtia korjaavana ja normatiivisena lajina (mt., 15–22), joka väitetysti ei sopinut yhteen modernin kirjallisuuden monitulkintaisuuden kanssa. Ajattelutavan taustalla voi nähdä uskriteikin pyrkimyksen absolutisoida kirjallisuuden autonomia, jonka kannalta satiirin usein intensiivinen historiallisuus muodosti ongelman.

Satiirin voidaan myös katsoa sisältyneen modernismin ”tuntemisen rakenteisiin” niin likeisesti, että se siitä syystä jätettiin mainitsematta. Kirjallisuudentutkija Jonathan Greenberg on tarkastellut satiiria ristiriitaisena ilmiönä, jossa moralismi ja konservatiivisuus yhdistyvät sadistiseen ja anarkistiseen haluun. Erityisesti myöhäismoderni satiiri analysoi tunteen kohtuuttomuutta eli sentimentaalisuutta, jota modernismin tuntemisen rakenteet ohjasivat vieroksumaan. (Greenberg 2011, xiv.) Ristiriitaisuudessaan satiiri voidaan ymmärtää konservatiivisuuden ja subversiivisuuden välisen jännitteen kautta, jota Greenberg nimittää satiirin kaksisuuntaiseksi liikkeeksi: ”[...] yhtäältä satiirikko puhuu yhteisön puolesta, liioittelee ja tekee kohteensa naurettavaksi yllyttäessään reformiin; toisaalta hän on kapinallinen, joka nauttii perinteisten arvojen kumoamisesta, iloitsee esteettisistä voimistaan, jopa herkuttelee julmuudellaan” (2011, 7). Generatiivisuutta – degeneratiivisuutta tai konservatiivisuutta – subversiivisuutta ei siis voida ymmärtää irrallisina, vaan niiden väliset jännitteet määrittävät satiirin tapaa muodostaa merkityksiä.

Tätä taustaa vasten satiirin suhde valtiotilan eheytyksen ja hajautumisen sekä poliittisen subjektivaation tai valtiokansalaisen kasvattamisen prosesseihin on luonteeltaan kontingenti, mitä voidaan pitää tämän suhteen poliittisuuden edellytyksenä. Satiirin ”liittyminen” näihin prosesseihin on luonteeltaan dialogista, mikä ei tarkoita pelkästään erilaisten äänten ja sosiaalisten kielten ottamista osaksi kerrontaa vaan myös intertekstuaalisuutta eli dialogisuutta suhteessa ideologiseen ympäristöön (Medvedev 2007), tai teksteiksi käsitteellistettyyn sosiaalisesti merkitykselliseen toimintaan ja sen symboliseen ulottuvuuteen (Ricoeur 1973). Tätä satiirin kompleksisuutta ja rikkautta Weisenburger purkaa seuraavasti:

”Kertovassa satiirissa tekijän intentio, lukijoilta romaanin koodaukseen ja koodin purkamiseen vaadittu kompetenssi, tietoisuus (satiiriselle aggressiolla tarpeellisista) kontekstuaalisista elementeistä, jatkuvasti vaihtuvat konventiot, aikaisempien lajityypillisten esimerkkien vaikutus ja niiden tarjonta sekä vastaanotto median läpäisemässä kulttuurissa ja näiden kaikkien vaikutus lukijaan ovat dynaamisia aspekteja, jotka ovat aina näyttäneet korostuvan enemmän satiirissa kuin muissa kirjoittamisen lajeissa.” (1995, 12).

Mainitut piirteet ovat vahvasti esillä aineistoni satiireissa aina Haanpään varhaistuotannosta Huoviseen ja Heikkiseen. Niissä on luettavissa esimerkiksi tiedonvälityksen ja siihen kiinnittyvien koodien jatkuvasti kasvava rooli. Haanpäällä tulevat monin tavoin esiin painetun sanan vaikutukset suullisessa kulttuurissa samoin kuin kirjalliset ja osin yhteiskuntateoreettiset koodit. Huovisella suhde Suomen kirjallisuuden traditioon on hyvin intensiivinen, mutta varsinkin lyhyissä erikoisissa korostuvat lisäksi kaiken aikaa laajeneva julkinen keskustelu ja mainonta sekä niiden kielelliset vaikutukset. Informaatioteknologinen ja tilallinen erityyspiirre on, että tätä ”viestintää” voi seurata jopa tarkkanäköisemmin periferiasta kuin tiedontuottamisen ytimestä käsin, ja arkaaiseen kiinnittyvässä uutuuksien arvioinnissa satiirikko Huovisen voi katsoa toimivan sekä tilallisia (alueellisia) että ajallisia eroja ylittävänä ”muuntajana”. Heikkisen kohdalla median läpituoksevuus on ilmeinen: kirjallisten viitteiden rinnalle nousevat mediasatiiri, populaarimusikki ja elokuvat.

Eheytyksen ja hajautumisen alueellisessa ja sosiaalisessa dynamiikassa satiirinen kirjoittaminen näyttäytyy lähtökohtaisesti eroja korostavana, hajottavaksi epäiltävänä toimintana, joka politisoi asioita ja kärjistää vastakkainasetteluja. Poliittisen yhteisön sisäisen eron kautta tulkittuna kyse voi olla kuitenkin halusta kuulua yhteisöön, ja poliittisesta pyrkimyksestä määritellä, mikä sille on hyvää, yhteistä tai edullista. Hajottavaksi tulkitseminen on kontekstuaalista ja liittyy yhtenäisyyden tuottamisen tapaan.

Tätä taustaa vasten Haanpään tekstien polarisoitunut vastaanotto *Kentän ja kasarmin* (1928) jälkeen ja syytökset ”epäisänmaallisuudesta” tarkoittavat, että Haanpään kirjallista erimielisyyttä luettiin yhtenäisyyttä hajottavana politisointina tai kenties vasemmistolaisena politikointina, joita areaalisen valtiovaiheen yhtenäisyyden ideologian vaikutuksesta ei aina ollut helppo erottaa toisistaan. Haanpäällä esiintyy myös näkökulman vaihdos, jossa

tavallisesti kansaan ja sen kontrolloimiseen liitettävää yhtenäisyyden problematiikkaa käsitellään eliitin yhtenäisyyttä hajottavan toiminnan kautta.

Huovisen kirjallisuuden konteksti oli puolestaan valtiovaihe, jota luonnehtivat aktiiviset pyrkimykset tuottaa Suomesta moderni yhteiskunta vahvistamalla alueiden ja luokkien välisiä yhteyksiä. Tässä kontekstissa Huovisen satiiri saattoi kyseenalaistaa ja politisoida vallitsevia valtiostrategioita (tai niihin kiinnittyviä diskursiivisia käytäntöjä), mutta alueellisen vastakkainasettelun kannalta valtakunnallisesti suosittu ”maakuntakirjailijan” asema näkyvänä satiirikkona ja keskustelun osapuolena todisti paremmin ytimen ja periferian läheisyydestä kuin etäisyydestä. Tämä osallisuus oli kuitenkin tuotettava juuri kirjallisen ”näkömyksen” ja erimielisyyden ilmausten kautta. Hyvinvointivaltion erimielisyyden kohteet näyttäytyivät siten tunnustettavina ja kiisteltävinä poliittisina kysymyksinä.

Tilanne on Heikkisen kontekstin muodostavan kilpailuvaltion aikakaudella hyvin toisenlainen, sillä *Terveiset Kutturasta* -romaanin symbolinen akti ja satiiri muodostuvat osittain juuri kuvittelemalla osapuolet yleensäkin osapuoliksi. Sota metaforana tempaisee asetelman irti territoriaalisen ekonomismin kalkkylistä ja vakiintuneiden politiikan kumppaneiden asetelmasta, jossa politisoivina näyttäytyvät yhteiskuntaa markkinoille alistavat valtion uudistamisvaateet.

Suhteessa eheytyksen ja hajautumisen ongelmiin satiiri on monimielinen kirjoittamisen käytäntö, joka voi sekä tukea valtion ja yhteiskunnan yhtenäisyyttä että kaivaa maata niiden alta. Elinvoimaisessa yhteisössä politisoituminen ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ole pahe tai uhka. Paremminkin se todistaa kyvystä ratkoa väistämättömiä sosiaalisia ristiriitoja, ja yhteisön voidaan ajatella säilyttävän riittävän koheesion ainakin niin kauan kuin voittojen ja tappioiden vaihtelut säilyttävät legitimitteettinsä.

Valtiokansalaisen poliittisen subjektivaation suhteen tarkastelen satiiria luokkien vastakkainasettelun ja poliittisen subjektivaation merkkien kumoamisen kautta. Vaikka nämä aspektit on huomioitava kertomuskokonaisuuden tasolla, kiinnitän valtion ja kansalaisen suhteen ja poliittisen subjektivaation kannalta erityistä huomiota analysoimieni satiirien henkilöihän. Henkilöhahmojen moniulotteisuuden ymmärtämiseksi pidän hyödyllisenä James Phelanin esittämää jaottelua henkilöihän mimeettisiin, temaattisiin ja synteettisiin funktioihin (2005, 12–13). Mimeettisessä funktiossa henkilöihän tarkastellaan todellisenkaltaisina tai mahdollisina henkilöinä, temaattisessa funktiossa huomio suuntautuu henkilöihän edustavuuteen suhteessa laajempiin ihmisryhmiin tai ideoihin, ja synteettisessä funktiossa niitä tulkitaan kertomuskokonaisuutta palvelevina taiteellisina konstruktioina. Vaikka temaattinen näkökulma on tutkimukseni kysymyksenasettelun vuoksi hallitseva, pidän synteettistä funktiota kertomuskokonaisuuden kommunikaation ymmärtämisen kannalta oleellisena, kun taas mimeettisen funktion kautta voidaan tarkastella analysoitavan tekstin suhdetta aikansa konventioihin ja historialliseen kontekstiin.

Osana luokkien välisiä diskursseja tarkastelemani satiirit ovat suhteutettavissa Suomen kirjallisuudessa vaikutusvaltaiseen kansankuvauksen perinteeseen, johon varsinkin kirjallisuuden vastaanotossa usein liitettiin sivistyksellisiä ja kasvatuksellisia tarkoituksia.

Kansakuva ja kansankuvauksen tapa muuttuivat historiallisesti (esim. Sarajas 1963) ja tietyillä kirjailijoilla (Aho, Leino, Lehtonen, Kianto) se saattoi saada kansaan kohdistuvan satiirin piirteitä, joita yhdistävänä ideologeemina voidaan pitää luokkasuhteisiin liittyvää kaunaa ja paheksuntaa (*ressentiment*).

Haanpään tuotannossa kansankuvauksen perinne kääntyy sivistyneistöä vastaan ja saa satiirisen ”kansan naurun” piirteitä. Erityisesti tämä tulee esiin Suomen kirjallisuuden kansankuvaukselle ominaisissa ”kansanmies”-hahmoissa, jotka Haanpäällä toimivat usein henkilöhahmosatiirikkoina. Tällaisia ovat esimerkiksi *Vääpeli Sadon tapauksen* (1935/1956) korpraali Kärnä tai *Jauhojen* (1949) Juhani Lunki. Analysoimassani *Noitaympeyrässä* (1931/1956) henkilöhahmosatiirikko on kuitenkin ensisijaisesti herraslähtöinen sivilisaatiokriitikko Raunio. Tähän kirjalliseen näkökulman vaihdokseen liittyvä käsite on kansanomaisen herraviha, jota esimerkiksi Sari Kivistö tarjoaa selitykseksi työväenlehtien 1900-luvun taitteessa viljelemälle satiirille. Sen keskeisiä kohteita olivat paksumahaiset pohatat ja ”rahan valta muiden arvojen yli” (2012, 21). Rahaan liittyvän vallan osalta Kivistön kuittaus on täysin riittämätön, niin voimakkaasti juuri pääoma määrittää sosiaalisia suhteita. Tästä näkökulmasta herraviha itsessään on paremminkin selitettävä kuin selittävä ilmiö. Mielestäni Haanpään romaanit ja satiirit tarkastelevat kirjallisuuden keinoin tätä vihan historiaa ja siihen liittyvää kokemusta. Poliittisen subjektivaation kannalta Haanpään kirjallisuuden hahmot ovat usein tulkittavissa temaattisina konstruktioina, jotka kansanomaisella välinpitämättömyydellä tai tuhoisalla käytöksellä purkavat valtiokansalaisuuden ihanteita. Toisinaan tämä subjektivaation merkkien kumoaminen on ohjelmallista, kuten *Noitaympeyrän* lukuisissa huonoissa tai vastustavissa valtiokansalaisissa, mutta tämä prosessi ei ole valmiin ideologian soveltamista jonkin vaihtohtoisen subjektivaation kautta, vaan sosiaalistetun kansalaisuuden purkautumista proletaarin paljaaseen ihmisyyteen.

Huovisen tuotannon kannalta luokkasuhteiden konteksti on toisenlainen. Huovisen 1960- ja 1970-lukujen tuotannon keskeinen piirre on vasemmiston oletettuun diskursiiviseen ylivaltaan kohdistuva satiiri, jolla on läheinen yhteys eheyden ja hajautumisen teemoihin. Huovisen 1950-luvun humoristinen kansankuvaus pyrki purkamaan luokkien välistä vastakkainasettelua ja liittyi tässä suhteessa kansallisen konsensuksen ja luokkakompromissin rakentamiseen. Kansankuvauksen perinteeseen Huovinen on yhdistettävissä sekä jatkajan että parodioijan merkityksissä. Julkisen keskustelun voimakas vasemmistolaistuminen 1960- ja -70-luvuilla saa Huovisen satiireissa sekä konservatiivis-ideologisen (eheyttä puolustavan) että esteettisen (vasemmistodiskurssin maneereja pilkkaavan) tuomion. Kuitenkin Huovisen satiirien tapa ivata kaikkia, niin herroja, talonpoikia kuin työläisiä, korostaa poliittisina tavoitteina kansalaissovintoa ja sosiaalista eheyttä. Erityisen satiirisen huomion kohteena on kasvavan talouden oloissa yhteiskunnan läpäisevä nousukasmaisuus. Suhteessa yhteiskunnallistumisen ja politisoitumisen ilmiöihin ja niiden tuottamiin subjektiviteetteihin (kuluttajakansalainen) Huovinen kirjoittaa poikkeusyksilöistä ja vastarannankiiskistä oletettua normaaliutta purkavalla tavalla.

Heikkisen *Terveiset Kutturasta* (2012) hahmottaa luokkasuhdetta alueellisesti Pohjoisen ja Etelän vastakkainasetteluna. Ruotiessaan kansallisen kulttuurin kuvastoa *Tuntemattoman*

sotilaan kautta ottaa se kohteekseen suomalaisuuden hajoamistilan yhteisten merkitysten puuttumisena ja eriytyvinä alueellisina todellisuuksina. Satiirisen kertomuksen suhde kuvaamaansa kehitykseen on ambivalentti. Subjektiviteettina suomalaisuutta ei ole löydettävissä romaanin heterogeenisten yksilöllisyyksien ja stereotyyppien joukosta. Sitä ei erityisemmin edes kaivata, sillä keskivertosuomalaisuuden satiirinen teemahenkilö esitetään maalaisia halveksuvana, mutta yhtenäisvaltion symboleita haikailevana hallintobyrokraattina. Sen sijaan ongelmana näyttäytyy valtiotilan eriarvoistumisena ilmenevä hajautuminen, kuten aluesuhteen kärjistäminen sotatilaksi antaa ymmärtää.

2.4 Kirjallisuuden politiikasta satiirin poliittisen luentaan

Tarkasteluni perusteella valtion ja kirjallisuuden suhde liittyy tapaan, jolla valtio tutkimuskohteena on abstrakti-formaali objekti ja paremminkin moniulotteinen prosessi kuin selvärajainen esine tai subjekti. Materiaalisesta perspektiivistä valtio kapitalistisessa yhteiskunnassa on kapitalismin tuottaman luokkajaon välttämättömäksi tekemä sosiaalinen suhde tai luokkien ja luokkafraktioiden välisten voimasuhteiden materiaallinen tiivistymä (Poulantzas 2000, 129). Se on luokkataistelun tarkoittamattomien seurausten ja perinteisten hallinnan tapojen myötä muodostunut rakenne, joka strukturoi yhteiskunnallisia käytäntöjä. Jälkistrukturalistiset tarkastelutavat taas painottavat, kuinka valtio itsessään on diskursiivisten ja arkisten käytäntöjen seuraus. Tästä näkökulmasta valtio on hallinnan oikeuttava idea ja tilallinen kuvitelma, joka strukturoituu poliittisissa käytännöissä. Näin ymmärrettynä valtion ja yhteiskunnan suhde voidaan nähdä sosiaalisten käytäntöjen valtiollistumisena. Tämä suuntaa huomion valtion ja kansalaisyhteiskunnan vastakohtaisuudesta valtion intensiiviseen symboliseen läsnäoloon kaikenlaisissa sosiaalisissa käytännöissä ja suhteissa (Moisio & Belina 2016).

Kirjallisuuden suhde tähän valtion symboliseen läsnäoloon ei rajoitu kirjallisuuden valtiollistumiseen, joksi Suomen tapauksessa voidaan tulkita kirjallisuuteen suuntautuneet yhteiskunnalliset odotukset (Nummi 1993) tai valtion rooli kirjallisuuden mesenaattina (Jokinen 2010). Ajateltaessa valtiota diskursiivisten käytäntöjen vaikutuksena ja symbolisena järjestyksenä asettuu kirjallisuus aina jonkinlaiseen suhteeseen valtion kanssa, esimerkiksi varjelemalla omaa autonomiaansa ja tuottamalla omaehtoista, kenties kilpailevaa tai vain välinpitämätöntä symbolista järjestystä. Kirjallisuuden valtiollisen käyttökelpoisuuden ja käyttökelvottomuuden lisäksi voidaan erottaa satiirin tapa, jota ei voida luonnehtia välinpitämättömyydeksi, sillä sen suhde sosiaalisen maailman merkityksellistämiseen on usein kärjistetyn intensiivinen tai parasitiivinen. Vaikka transideologisena satiirinen pilkka voi toimia myös kuriin palauttamisen välineenä, luonnehtii satiirin suhdetta valtion normatiiviseen ja symboliseen järjestykseen transgressiivinen ja politisoiva potentiaali. Valtion luokkaluonteen vuoksi on otettava huomioon, että valtiovallan suojeleuksessa olevat symboliset järjestykset eivät välttämättä kytkeydy suoraan valtioon, vaan kyse on usein valtion suhteen vaikutusvaltaisille eliiteille läheisistä arvoista, esimerkiksi tietystä

esteettisestä järjestyksestä ja sen tavoista arvottaa korkeita ja matalia tai kannatettavia ja vastustettavia kulttuurin muotoja ja sisältöjä.

Kirjallisuuden seurauksellisuuden tapoina korostan rakenteellista ja kertomuksellista kausaalisuutta, joskin ekspressiivinen kausaalisuus tulee esiin tiettyjen vahvojen tulkintakoodien (raja, tuhlaukset) toimivuutena. Rakenteellinen kausaalisuus on tärkeä, koska se sallii kirjallisuuden tarkastelun sosiaalisena käytäntönä tavalla, joka ottaa huomioon sen ilmiselvästi vaikutusvaltaiset taloudelliset kytkökset, pelkistämättä kirjallisuutta kuitenkaan taloudelliseen perustaan. Kertomuksellinen kausaalisuus puolestaan kytkee kirjallisuuden yhteisön merkkijärjestelminä ja kertomuksina ymmärrettyihin historiaan ja kirjalliseen traditioon sekä niiden genealogiseen tarkasteluun. Tutkimuksessani genealogia viittaa tapaan, jolla käytän pohjoiseen satiirin yhdistämiäni tekstejä näkökulmina Suomen valtiomuutoksen eri vaiheisiin ja niissä korostuviin kysymyksenasetteluihin.

Haanpään, Huovisen ja Heikkisen satiirien ”esittämisen tilat” sekä tavat jäsentää ja käyttää Suomen valtiotilaan liittyviä merkityksiä korostavat kirjallisuuden asemaa symbolisena pääomana, jonka arvoa satiiri politisoivana kamppailun muotona arvioi jatkuvasti uudelleen. ”Geokriittisissä” kirjallisuusanalyysissäni tulkitsen tätä politiikkaa suhteessa eheytymiseen ja hajautumiseen, tai sosiaalisten ja alueellisten erojen vaihtelevaan politisoitumiseen, sekä sosiaalisissa diskursseissa manifestoituviin valtiokansalaisuuden hyveellisyyden vaatimuksiin. Nämä vaatimukset voidaan käsitteellistää luokkadiskurssin ideologeemeiksi, jolloin skemaattisesti luonnehdittuna Haanpään kontekstissa korostuu ”isänmaallisuus”, Huovisella ”yhteiskunnallisuus” ja Heikkisellä ”tuottavuus”. Kirjallisuusanalyysissäni erotan Haanpään *Noitaympyrän* tarkastelua varten ”pohjoisen”, ”isänmaan” ja ”kansan” ideologeemit, ja Huovisen lyhyiden erikoisten tarkastelussa puolestaan hyvinvointivaltion luokka- ja aluevastakohtaisuuksia luonnehtivat ”riiston” ja ”herrastelun” ideologeemit.

Kirjallisuuden politiikan sekä poliittisen, sosiaalisen ja historiallisen analyysitason käsitteelliset yhteydet jäsentyvät valtiostrategioiden ja niiden tavoittelemien subjektivaation muotojen kiistanalaisuuden kannalta siten, että tuotantotavan muutos voidaan ymmärtää tila-aika -ratkaisujen muotoutumisena ja purkautumisena. Koska ne jäsentävät tilaa, aikaa ja sosiaalisia suhteita, on tila-aika -ratkaisuilla merkittävä vaikutus näiden olemassaolon keskeisten ulottuvuuksien kokemiseen. Tila-aika -ratkaisut ovat vähintäänkin rinnastettavissa tiettyihin esteettisiin järjestyksiin, joiden suhteen kirjallisuuden tekstienväliset yhteydet, aikalaiskeskusteluista omaksutut sisällöt ja niitä kertomuksiksi jäsentävät muotoratkaisut ovat tulkittavissa muodon ideologiana.

Tämän viitekehysten ohjaamana tulkitsen pohjoisessa satiirissa ilmenevää muodon ideologiaa Suomen valtiollisuuden vaiheita järjestävien tila-aika -ratkaisujen politisoivana haastamisena.

3 Artikkelit: viisi satiirista perspektiiviä valtiomuutokseen

Työni osajulkaisut esittelevässä osuudessa tarkastelen artikkelejani väitöskirjan kokoaivien teemojen eli hajautumisen/ehetytymisen prosessien ja valtion ja kansalaisen suhteen kannalta. Aloitan määrittelemällä artikkeleiden esitysjärjestyksen työni kokonaisuudessa, käyn läpi niiden tutkimustavoitteet suhteessa väitöskirjani tutkimuskysymyksiin ja esittelen artikkelien tutkimustulokset suhteessa työni kokonaisuuteen.

Varhaisin artikkeleista on *Politiikka*-lehdessä 2/2013 julkaistu ”Valtiomuutoksen satiirinen politisointi Mikko-Pekka Heikkisen romaanissa *Terveiset Kutturasta*”. Sijoitan artikkelin väitöskirjan kokonaisuudessa ensimmäiseksi, koska se toimii johdatuksena valtiomuutosproblematiikkaan ja pohjoisen satiirin kirjalliseen ja poliittis-maantieteelliseen perspektiiviin. Pidän etuna myös Heikkisen romaanin ajallista läheisyyttä meneillään oleviin valtiomuutosprosesseihin. En esitä aineistoni kirjallisuutta kronologisessa järjestyksessä vanhimmasta uusimpaan, koska se loisi mielikuvan hahmottelemastani pohjoisen satiirin perinteestä kehityskulkuna. Ratkaisu korostaa mahdollisuutta rakentaa traditiota ajassa sekä eteen että taaksepäin tietyn ilmiöjoukon ja niiden keskinäisten yhteyksien kehkeytymishistoriana (genealogiana). Olen asettanut väitöskirjani artikkelit seuraavaan järjestykseen:

1. Valtiomuutoksen satiirinen politisointi Mikko-Pekka Heikkisen romaanissa *Terveiset Kutturasta* (*Politiikka* 2/2013).
2. Rajanylityksen politiikat romaanissa *Noitaympyrä* (*Tiede & edistys* 4/2014).
3. Syrjäseutujen liian helppo elämä? Hyvinvointivaltio Veikko Huovisen satiireissa (tulossa, *Alue & ympäristö* 1/2015).
4. Viiksimiesten maailmanpolitiikka (*Kosmopolis* 3–4/2014).
5. Kokoaminen ja hävitys kolmessa polvessa. Haanpään *Kolmen Töröpään tarina* ja Bataillen ”Tuhlauksen käsite” (*Niin & näin* 4/2013).

Toteutuva ajallinen logiikka on seuraava. Ensimmäisessä artikkelissa tarkastelen vuonna 2012 ilmestynyttä Heikkisen esikoisromania, jota tulkitsen suhteessa kilpailuvaltion aluerakenteeseen, alueideologiaan ja visioon metropolivaltiota. Artikkelini johdattaa Suomen valtiomuutoksen aiheeseen oman aikamme perspektiivistä. Jotta valtiomuutosta voitaisiin hahmottaa genealogisesti tutkimalla valtion muotoutumista suhteessa sen kulttuurisiin, yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin edellytyksiin, on kysyttävä, miten nämä suhteet ovat muuttuneet ja kuinka nykyiseen tilanteeseen on tultu. Tässä tarkoituksessa seuraava artikkeli siirtyy tarkastelemaan valtiollisen itsenäisyyden alkuvaihetta.

1930-luvun laman aikana kirjoitettu, mutta vasta 1950-luvulla julkaistu Haanpään romaanin *Noitaympyrä* (1931/1956) johdattaa oivallisesti valtion, valtioalueen ja tuotantosuhdetten problematiikkaan aiemmassa tutkimuksessa areaaliseksi valtioksi nimetyssä historiallisessa

vaiheessa. Artikkelissa ”Rajanylityksen politiikat romaanissa *Noitaympyrä*” esittämäni tulkinnan mukaan Haanpäällä artikuloituvat ongelmat, jotka toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa motivoivat hyvinvointivaltion rakentamista. *Noitaympyrä* erottuu muista lama-aiheen kaunokirjallisista kuvauksista kapitalismin kriisin tila-aikasuhteiden moniulotteisessa hahmotuksessaan ja kansallisen järjestyksen rajat ylittävässä symbolisessa transgressiossa.

Artikkelissa ”Syrjäseutujen liian helppo elämä?” tarkastelen hyvinvointivaltiokehityksen ongelmia Veikko Huovisen satiireissa. Ajallinen painotus on 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin valtion tehtävät, rakenteet ja sen koko olemus olivat rajussa murroksessa. Huovisen satiireissa hyvinvointivaltio näyttäytyy radikaalina modernisaatioprojektina, jonka alueellisen tasoituksen periaate poisti agraariköyhyyden, mutta korvasi sen elintasosairaudella. Muutoksen läpätunkevuudesta kertoo se, ettei Huovisen kirjallista kritiikkiä voi pitää kehityksen ulkopuolelle asettuvana, vaan tuotantorakenteeseen ja hyvinvointijärkeilyyn itsekin kietoutuneena.

Artikkelissa ”Viiksimiesten maailmanpolitiikka” käytän Huovisen poliittisen johtajuuden satiireja *Veitikka* (1971), *Joe-setä* (1988) ja *Pietari Suuri hatun polki* (1995) näkökulmina valtion tilasuhteiden muutoksen maailmanpoliittiseen kontekstiin. Romaani Pietari Suuresta ajoittuu valtiomuutoksen kannalta kiinnostavasti 1990-luvun murrosvaiheeseen ja tarkastelee historiallisen kertomuksensa kautta satiirisesti uudistamisen ja muutosjohtajuuden aiheita.

Väitöskirjan päättää artikkeli ”Kokoaminen ja hävitys kolmessa polvessa”, jossa tulkiten Haanpään esikoisromaanin *Kolmen Töröpään tarina* (1927) filosofi Georges Bataillen (1933/1998) tuhlauksen käsitteen avulla. Käsitteenä tuhlaus kiinnittyy sekä muutosvaatimuksia artikuloivaan poliittiseen retorikkaan (esimerkiksi julkisten varojen käytön tuhlaavaisuuden paheksunta) että kysymykseen taloudellisen toiminnan rationaalisuudesta. Haanpään ja Bataillen kehitelmien yhteensopivuus ylittää genre- ja kulttuurirajoja (Piippola – Pariisi) korostaen tilallisten suhteiden relationaalisuutta kapitalistisen tuotantomuodon valtapiirissä. Tuhlauksen käsite politisoi sosiaalista järjestystä hallitsevan taloudellisen vaihtoehdottomuuden tavalla, joka ylittää alkutekstien ja väitöskirjani kontekstien välisen aikaeron.

Valtiomuutoksen kysymyksenasettelussa artikkeleiden tutkimustavoitteet ovat:

1. Tarkastella, miten 2010-luvun valtiomuutosprosessit ja niitä koskevat visiot muuntuvat ja politisoituvat Heikkisen dystooppisen satiirin aineksina.
2. Tematisoida lama tilanteena, jossa kapitalismin tila-aika -suhteet ja kiinnitys valtiotilaan (*spatio-temporal fix*) tulevat havaittaviksi pakottaen harkitsemaan tilallisen järjestyksen vaihtoehtoja.
3. Problematisoida Huovisen satiirien kautta 2010-luvun politiikkapuheessa tavanomaiset oletukset hyvinvointivaltiovaiheen epädemokraattisuudesta, taloudellisesta tehottomuudesta ja kansallisesta eristäytyneisyydestä (hyvinvointivaltion skaalapolitiikka).

4. Tarkastella tietämisen tilallisuutta eli Suomen geopolittisen aseman muotoutumista suhteessa maailmanpolitiikkaan, tähän liittyviä tiedon ja vallan tilallisia hierarkioita sekä muutokseen poliittisuutta.
5. Osoittaa tuhlauksen käsitteen filosofisen ja kertomuksellisen kehittelyn kyky politisoida pääoman kasautumisperiaatteen mielekkyys valtiollisen järjelyn ytimenä ja kiinnittää huomiota tekstienvälisiin yhteyksiin, jotka purkavat tiedon, vallan ja kirjallisuuden ydin-periferia-asetelmia.

Seuraavaksi käyn yksityiskohtaisemmin läpi artikkeleiden tulkintaideat, keskeiset käsitteet ja tulokset.

Artikkeli 1. Sirviö, Heikki (2013). Valtiomuutoksen satiirinen politisointi Mikko-Pekka Heikkisen romaanissa *Terveiset Kutturasta*. *Politiikka* 55: 2, 73–90.

Artikkelin otsikko menee suoraviivaisesti tulkintani ytimeen. Luen Heikkisen romaania Suomen aluesuhteiden muutosta koskevan diskurssin satiirisena politisointina, joka huumorin ja pilkan keinoin asettaa nähtäväksi vakiintuneet ajattelu- ja puhetavat.

Suhteutan Heikkisen romaanin tulkinnan satiirina Suomen valtiomuutoksen ja Suomen kirjallisuuden konteksteihin. Tutkimuskentiksi hahmottuvat siten valtion tilasuhteiden muutos ja kirjallisuuden poliittinen luenta. Artikkelin varsinaisena tutkimustehtävänä on arvioida kirjallisten keinojen mahdollisuuksia hahmottaa valtiomuutoksen prosessia ja näin muotoutuvaa poliittista potentiaalia.

Tulkitsen romaanin *Terveiset Kutturasta* kuvitteellista sisällissotaa Suomen ydin-periferia-suhteen metaforana. Keskeisessä asemassa ovat valtiomuutoksen periodisointikäsitteet kilpailuvaltio ja metropolivaltio, sekä valtiotila ja alueideologia. Tutkimusasetelmassa korostuvat satiirin käsite, sen asema Suomen kirjallisuudessa ja siinä ilmenevä pohjoiseksi satiiriksi kutsumani tilallinen aspekti. Artikkelin tärkeimmät analyttiset käsitteet, joiden kautta hahmotan kirjallisuuden politiikkaa, ovat erimielisyys, symbolinen akti ja merkityksellisä. Erimielisyys erottaa tietyn politiikka-käsitteen (Rancière 2009), symbolinen akti (Jameson 2002) määrittää teoriaa kirjallisuuden historiallisuudesta ja poliittisuudesta, ja merkityksen lisä (Ricœur 2000) korostaa metaforan ja symbolin erityistä tapaa tuottaa merkityksiä erotuksena niiden ymmärtämisestä pelkkinä kerronnan koristeina. Käsitteellisen osuuden ja Heikkisen romaanin tulkinnan ohella hahmotan valtiomuutosta ja satiirin keinojen moninaisuutta vertailulla Erno Paasilinnan esseeseen ”Joko Lappi on loppu?” (1990).

Artikkelin tutkimustuloksia ovat:

1. Romaanin *Terveiset Kutturasta* tulkinta satiirina, joka kiinnittyy valtiomuutoksen problematiikkaan politisoimalla keskustelua Suomen tilasuhteista. Sen kertomuk-

sellista asetelmaa voidaan tulkita kilpailuvaltiokehityksen kritiikkinä, joka toteutuu ennen kaikkea dystooppisena kehittämänä metropolivaltiokehitykseen sisältyvistä mahdollisuuksista.

2. Luokkasuhteiden kannalta huomionarvoinen on tapa, jolla Heikkisen romaani osoittaa alueellisen eriytymisen asettavan ihmiset jyrkästi eriarvoiseen asemaan. Tämä on tulkittavissa politisoivana siirtona, joka osoittaa uudelleen muodostuvan luokkajaon tilallisuuden yhtenäisvaltioksi mielletyssä Suomessa. Nostan tutkimustulokseksi Heikkisen romaanista muodostamani tulkinnan, jonka mukaan eriytyvä aluekehitys hajauttaa valtion aluerakenteen ohella myös kansallisen poliittisen yhteisön.
3. Erityisesti viittauksissa *Tuntemattoman sotilaaseen* satiirin kohteena on kansallisten kulttuurimonumenttien siirtämien merkitysten vanhentuneisuus suhteessa globaalikapitalismin käytäntöihin. Tulkintani mukaan tätä merkitysten yhteensopimattomuutta käytetään kertomuksessa kilpailuvaltion tehokkuusajattelun ja alueideologian sisäistäneen valtiokansalaisuuden pilkkaan. Odotuksenmukaista suomalaisuutta ei romaanin henkilöistä ole löydettävissä. Pohjoisen vapauttajiksi kuvataan radikaalit saamelaiset. Helsinkiin kotoutunut maahanmuuttaja osaa arvostaa Lapin tuntureiden ilmentämää Suomen valtioalueen monimuotoisuutta syntyperäistä suomalaista paremmin.
4. Teoreettis-menetelmällinen tutkimustulos on fiktion keinojen potentiaalini osoittaminen poliittisesti kiistanalaisen aiheen käsittelyssä, mitä tulkitsin erimielisyyden politiikkana ja symbolisena merkityksenlisänä.

Artikkeli 2. Sirviö, Heikki (2014). *Rajanylityksen politiikat romaanissa Noitaympyrä. Tiede & edistys* 39:4, 321–346.

Rajanylityksen politiikat artikkelin otsikossa viittaavat *Noitaympyrän* loppuratkaisun poliittiseen luonteeseen ja pyrkimykseni osoittaa sen aikaisemmassa tutkimuksessa vähälle huomiolle jäänyt moniulotteisuus. Valtiomuutokseen kohdistuvana tutkimuksena artikkeli tarkastelee kaunokirjallisen erimielisyyden kautta valtiokoneiston, valtioalueen, pääoman ja kansalaisen suhteiden ilmenemistä kapitalismin kriisin olosuhteissa. Poliittisen maantieteen ja kirjallisuudentutkimuksen risteyksessä huomio kohdistuu rajan käsitteeseen ja sen käyttöön kertomuksessa.

Analyysissä puran Haanpään romaanin provokatorisuutta transgression käsitteen avulla. Transgressiolla viitataan symbolisten rajojen ylittämiseen. Kysyn, miksi *Noitaympyrä* näyttäytyi kirjoitusajankohtanaan niin vaarallisena, että sitä ei voinut julkaista. Tarkastelen Haanpään romaanin kiistanalaisuutta suhteessa valtion alueellisuuteen ja sen politisoitumisen tapoihin. Kysyn, mitkä olivat areaalisen valtiovaiheen aluesuhteen erityispiirteet ja minkälaiseen suhteeseen ne asettuvat hyvinvointivaltion poliittisen motivaation kanssa. Historiallisen kontekstin tulkinnassa sovellan pääoman tila-aika -kiinnityksen käsitettä

(Jessop 2004). Areaalisen valtiovaiheen Suomessa kiinnitys tai ratkaisu konkretisoitui maanomistuksen ja -käytön määrittämässä kansalaisten osallisuudessa tai osattomuudessa isänmaasta. Keskeisenä kirjallisuudentutkimuksen käsitteenä käytän transgression ohella kronotooppia eli aikapaikallisuutta sekä ideologiset ja kertomukselliset merkitykset yhteen saattavaa ideologeemia. Noitaympyrän tärkeimmät kronotoopit ovat tie ja etenkin raja, jossa kertomuksen merkitykset tihenevät. Ajalliset kysymykset johdattavat tarkastelemaan areaalisen valtiovaiheen ”ulospäin” tiukasti rajatun, mutta sisäisiltä yhteyksiltään hauraan valtiotilan luonnetta. Tässä tarkoituksessa erotan *Noitaympyrässä* tarkasteltaviksi ideologeemeiksi pohjoisen, isänmaan ja kansan.

Artikkelin tutkimustuloksia ovat:

1. Haanpään kanonisoidun romaanin uudelleentulkinta loppuratkaisun transgressiivisuuden kautta, mikä osoittaa *Noitaympyrän* usein kaavamaisesti tulkittua poliittisen luonteen moniulotteisuuden.
2. Suuren laman historialliseen kontekstiin kiinnittyvä tulkinta kertomuksen liikkeestä halki sosiaalisen järjestyksen tilallisten vaihtoehtojen ja tuotantomuodon historiallisen muutoksen aikojen. Haanpään romaanin politiikka ei tyhjene valinnaksi Suomen ja Neuvostoliiton väliltä, vaan kyse on paitsi kriisiytyvän kapitalismin hylkäämisestä myös tulevaisuuden tyhjyydestä politiikan edellytyksenä. Niin kutsutun areaalisen valtiovaiheen aluesuhteen kannalta *Noitaympyrä* kiinnittää huomion valtion olemattomaan näkyvyyteen ja sosiaaliseen rooliin perifeerisillä alueilla. Niiden tilallinen järjestys ei kuitenkaan ole enää yksin paikallisuuteen sidottu, vaan rahatalouden kautta niitä hallinnoi maailmanmarkkinoihin kiinnittyvä ”puutavarayhtiö”.
3. Luonteeltaan teoreettis-menetelmällisiä tuloksia ovat romaanin dialogisuudessa ja ideologisen aineksen käsittelyssä toteutuvien satiiristen piirteiden erottelu sekä artikkelissa muotoiltu perspektiivi rajan symbolisiin merkityksiin ja transgression poliittisuuteen.

Artikkeli 3. Sirviö, Heikki (2015). *Syrjäseutujen liian helppo elämä? Hyvinvointivaltio Veikko Huovisen satiireissa. Alue & Ympäristö 44:1 (hyväksytty julkaistavaksi).*

Kolmannessa artikkelissa kysyn, mikä oli hyvinvointivaltio. Artikkelin lähtökohta on Huovisen satiirien asettaminen hyvinvointivaltiokehityksen kontekstiin, kansallisen eheyden, yhteiskunnan politisoitumisen, talouskasvun ensisijaisuuden ja laajojen väestönsien elämäntavan sekä luontosuhteen uudelleentuottamisen synnyttämien ristiriitojen verkostoon. Tarkastelun kohteena ovat Huovisen lyhytmuotoiset satiirit, joita tulkitsemalla pyrin hahmottamaan hyvinvointivaltion hegemonisen projektin sosiaalisia ja alueellisia ristiriitoja. Tässä tarkoituksessa kysyn, mihin hyvinvointipolitiikan piirteisiin satiirinen nauru ja kritiikki kohdistuivat ja minkälaisia sisältöjä tekstit antavat usein annettuina oteuille poliittis-maantieteellisille skaaloille, kuten paikallinen, kansallinen tai kansainvälinen.

Artikkelin keskeiset poliittis-maantieteelliset käsitteet ovat hyvinvointivaltio, sen tulkitsemiseen käytetyt kasautumisstrategia ja hegemoninen projekti, sekä skaalat ja skaalapolitiikka. Kasautumisstrategia viittaa suunnitelmalliseen pyrkimykseen varmistaa pääoman kasvuedellytykset, mikä hyvinvointivaltiovaiheen Suomessa tarkoitti teollistamista ja hyödyntämättömien luonnonvarojen, alueen ja väestön saattamista arvonlisäyksen piiriin. Hegemoninen projekti taas viittaa hyvinvointivaltioon alueellisen koheesiopolitiikan ja luokkakompromissin tuloksena. Valtiollinen kehitys ja kirjallinen kritiikki kohtaavat hegemonisen diskurssin ja ideologisen ympäristön käsitteissä, joiden suhteen analysoin Huovisen satiirien kielellistä kirjavuutta ja kielellisten kuvioiden logiikkaa. Tarkastelun keskipisteen muodostavia luokka- ja aluevastakohtaisuuksia hahmotan ”riiston” ja ”herrastelun” ideologeemeina, joiden katson toimivan yhteiskunnallisen ja kirjallisuuskeskustelun yhteyksissä.

Artikkelin tutkimustuloksia ovat:

1. Hyvinvointivaltion luonteen kyseenalaistaminen Huovisen satiirien kautta. Kilpailuvaltioidiskurssissa hyvinvointivaltio pyritään esittämään taloudellisesti tehottomana ja skaalapolitiikassaan kansallisena umpiona, kun taas siihen kohdistuneen aikalaiskritiikin kautta muodostuu kuva ekspansiivisesta modernisaatiohankkeesta ja valtiollisesta kasautumisstrategiasta, jossa kapitalistinen kehitys eteni rinta rinnan valtion vastuiden paisumisen kanssa. Nämä prosessit teki tarpeellisiksi kansainvälinen valtapoliittinen ja taloudellinen kilpailu, joilla muutosten tarvetta myös perusteltiin.
2. Skaalapolitiikassaan Huovisen satiirit korostavat kansallisen yhtenäisyyden tärkeyttä ja suuntavat pilkkansa sitä hajottavaksi nähtyjä voimia vastaan. Kuitenkin ne kiinnittävät eheytyksen politisoivalla tavalla huomiota Suomen etelän ja pohjoisen väliseen eroon sekä siihen, kuinka alueellinen tasoitus palveli myös reuna-alueiden haltuunottoa ja hyväksikäyttöä. Toisaalta pohjoisen satiirin näkökulma jäsentyy kirjalliseksi polemiikiksi suhteessa etelän symboliseen ylivaltaan ja sen määrittämään esteettiseen järjestykseen.
3. Aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole kiinnitetty huomiota tapaan, jolla Huovisen lyhyet erikoiset tarjoavat tila- ja aikaperspektiiveiltään poikkeuksellisen moniulotteisia näkökulmia valtiomuutoksen intensiiviseen vaiheeseen, jossa suomalainen yhteiskunta nykymerkityksessään muotoutui. Niiden tulkinta julkista keskustelua ja sen koodeja purkavana ”muodon ideologiana” korostaa niiden antoisuutta hyvinvointivaltiovaiheen poliittisen ja yhteiskunnallisen dynamiikan ymmärtämisen kannalta.

Artikkeli 4. Sirviö, Heikki (2014). Viiksimiesten maailmanpolitiikka. *Kosmopolis* 44:3–4, 96–111.

Toisessa Huovisen satiireja käsittelevässä artikkelissa tutkimuskohteena ovat Suomen valtiomuutoksen maailmanpoliittinen konteksti ja johtajuuden problematiikka. Artikkelit tuo yhteen väitöskirjani lähtökohdan, kulttuuriaineistoihin suuntautuvan maailmanpolitiikan tutkimuksen, ja valtiomuutoksen tutkimussuuntauksen.

Aineistona on kolme poliittisen johtajuuden satiiria, *Veitikka* (1971), *Joe-setä* (1988) ja *Pietari Suuri hatun polki* (1995), joita tulkitseen suhteessa vallan esittämiseen, maailmanpolitiikan elitismiin ja muutoksen poliittisuuteen. Kysyn, kuinka Huovisen hirmuvaltiassatiirit tarkastelevat Suomen valtiomuutoksen kansainvälisiä edellytyksiä ja kuinka ne purkavat kulttuurin ja tiedon paikkojen hierarkiaa. Kirjallisuuden politiikan suhteen puolustan näkemystä, jonka mukaan ristiriidat ja kyseenalainen maku ovat kirjallisuuden politiikkana kiinnostavampia kuin taiteen poliittisen hyveellisyyden pedagogia. Perustelen tätä ”kyseenalaisen” kirjallisen huumorin ja satiirin mahdollisuudella haastaa lukijan kriittiset kyvyt tavalla, johon vallitsevia esteettisiä, eettisiä ja poliittisia lukuodotuksia vahvistava kirjallisuus ei kykene.

Keskeisiä käsitteitä ovat maailmanpolitiikan marginaalit (ja niiden tilallisuus) sekä johtajuus ja valta, joita tarkastelen esittämisenä, salaamisena ja muutosjohtajuutena. Satiirisen purkamisen näkökulma maailmanpolitiikan tieto-valta-asetelmiin, satiirin poliittisuuden tarkastelu muodon ideologian käsitteen kautta, sekä Huovisen viiksimies-satiirien kytkeyminen valtiomuutoksen problematiikkaan mahdollistavat tulkinnan, joka kohdistuu sekä maailmanpolitiikan tiedollisiin käytäntöihin että tulkittavien teosten historiallisiin konteksteihin.

Artikkelin tutkimustuloksia ovat:

1. 1970-luvun tilanteessa *Veitikan* tapa rinnastaa kansallissosialistien vallan käytäntöjä kylmän sodan vastakkainasetteluun purki maailmanpoliittista asetelmaa ja suuntautui etenkin suomalaista neuvostoystävyyden korostusta vastaan. *Joe-setä* purki 1980-luvun tilanteessa ulkopoliittisen tarkoituksenmukaisuuden puhetapojen perintöä suhteessa Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historialliseen taakkaan. Kritiikeissä ja tutkimuksissa vähäiselle huomiolle jäänyt *Pietari Suuri hatun polki* tarkasteli historiallisen muutosjohtajuuden kautta Neuvostoliiton romahduksen jälkeisessä tilanteessa samanaikaisesti sekä Venäjän valtiollisen muutoksen edellytyksiä että Suomen länsisuuntautumista ja siihen kietoutuneita, uudistusvaatimuksina ilmenneitä valtiomuutospyrkimyksiä.
2. Johtajuuden tematisoinnin kautta artikkelin tulokseksi muodostuu taloudellishallinnollisen johtamisen, asiantuntijuuden sekä muutosdynamikalla operoivan vallan oikeutuksen kyseenalaistaminen. Edistyneen tai vain uuden ja tämänhetkisen puolelle asettautuminen on poliittisesti helppo, jopa automatisoitu valinta, joka vaatii rinnalleen politisoivaa kyseenalaistamista.

3. Artikkelin tuloksena väitöskirjani tapa tutkia valtiomuutosta satiirin kautta asettuu ”kansainvälisiin suhteisiinsa”. Maailmanpolitiikan muutokset heijastuvat Suomen kaltaiseen valtioon sisä- ja ulkopolitiikan rajaa hämärtävällä tavalla ja tekevät tarpeelliseksi esimerkiksi suvereniteetin varjelemiseen ja kansalliseen eheyteen tähtääviä valtiostrategioita. ”Oman” ja ”vieraan” läheisyys, vaikutteiden omaksuminen ja torjuminen luovat tilaisuuksia satiirisiin rinnastuksiin. Tämä toteutuu esimerkiksi periferiaperspektiivissä Suomen maailmanpoliittiseen asemaan ja myös Suomen kirjallisuuteen, joiden uudelleenmäärittely eurooppalaisuuden kautta ei ole ongelmallista, vaan tuottaa sekä koloniaalisia asetelmia että köyhdyttävää homogenisointia.

Artikkeli 5. Sirviö, Heikki (2013). Kokoaminen ja hävitys kolmessa polvessa. Haanpään Kolmen Töröpään tarina ja Bataillen ”Tuhlauksen käsite”. *Niin & näin* 20: 4, 45–53.

Väitöskirjani viimeisen artikkelin tulkintaidea on Bataillen (1933) tuhlauksen käsitteen käyttö Haanpään *Kolmen Töröpään tarinan* (1927) avaavana koodina. Artikkelin tarkastelee kaunokirjallisen ja filosofisen tekstin rinnastuksen kautta taloudellisen toiminnan rationaalisuutta ja sosiaalisia seurauksia. Keskeiset käsitteet ovat tuhlaus (”energiataloudessa” ja ihmisyyden elämässä), yleinen ja suljettu talous, pääoman kasautuminen ja ylikasautumisen ongelma sekä sosiaalinen erottautuminen ja luokkavastakohtaisuuden kautta hahmotettu poliittinen yhteisö. Pääoman tarkastelu sosiaalisena suhteena tekee mahdolliseksi kartoittaa sen kasaamiseen liittyviä tarkoituksellisia poliittisen yhteisön kokoonpanossa.

Tarkastelen *Kolmen Töröpään tarinaa* historiallisessa kontekstissaan varsin rajoitetusti. Keskeinen tulkinnallinen siirto on rekontekstualisointi, kertomuksen luenta vasten uusliberaalia kilpailuvaltiotodiskurssia, jonka rajoitukset liittyvät juuri talouden mieltämiseen pääoman kasautumisen (suljetun järjestelmän) ehdoilla. Tästä seuraa kilpailukykydiskurssin rakenteellinen kyvyttömyys hahmottaa pääomasuhteen sosiaalisia seurauksia. Tulkintani mukaan Haanpään satiirinen perspektiivi tarkentuu juuri kasautumisproblematiikkaan. Väitöskirjani skaalapolitiikan kannalta Haanpään ja Bataillen tekstien rinnastus toteuttaa kannattamani kansainvälisyyden ideaa: rakentamisen, kasaamisen ja tuhon prosessit sekä niiden kiihtyminen ihmisyyden elämässä ovat toimineet aiheen kertomuksellisen ja filosofisen kehittelyn edellytyksinä ja vaatimuksina yhtä lailla ”ytimessä” (”modernin pääkaupungissa” Pariisissa) ja ”periferiassa” (Pöytälaissa), joiden suhde ei tässä tapauksessa järjesty lainkaan ydin-periferia -logiikan mukaan.

Artikkelin tutkimustulokset ovat:

1. Kapitalismin akkumulaatiologiikan ja sen sosiaalisten seurausten kertomuksellisessa ja filosofisessa kehittämisessä toteutuvan Haanpään ja Bataillen tekstien välisen yhteyden osoittaminen.

2. Tuhlauksen käsitteen bataillielainen määrittely uudelleen esimerkiksi tehottomia valtiollisia rakenteita tai verorahojen tuhlausta moittivasta poliittisesta puheesta normaalitilaksi ja luokkaprojektioksi.
3. Akkumulaatiologiikan osoittaminen sosiaalisesti antagonistiseksi ja ristiriitoja tuottavaksi voimaksi, joka liittyy läheisesti eliitin (identiteettipoliittiseen) erottautumiseen ja sen sosiaalista koheesiota ja valtiollista yhtenäisyyttä hajottavaan vaikutukseen.
4. Haanpään esikoisromaanin suhde valtiomuutokseen muotoutuu suhteessa Suomen kansalliskirjallisuuden kulmakiveen, *Seitsemään veljekseen*, sekä sen tavassa tarkastella ”kansallista yhteisöä” taloudellisten suhteiden jakamana. Huomiota herättävä on taloudellisen toiminnan rationaalisuuden voimakas kyseenalaistaminen: omaisuuden kasaaminen näyttäytyä itsetarkoituksellisenä saituutena, joka kuitenkin toistuvasti huipentuu näyttävään tuhlaukseen ja tulen symboloimaan hävittämiseen.

4 Johtopäätökset

Käsillä olevien artikkelien kokonaisuus hahmottaa Suomen itsenäisyysajan valtiomuutosta kaunokirjallisessa aineistossa artikuloituvien ristiriitojen ja erimielisyyksien kautta. Tulkinnoissani olen tarkastellut kaunokirjallista satiiria ja sen politiikkaa suhteessa eri valtiostrategioiden avainkysymyksiin. Olen korostanut valtiollisuuden ja kirjallisuuden historiallista eli ajallisesti muuttuvaa luonnetta. Tämä avaa näkökulman tuotantomuodon, valtion ja kulttuurin muuntuvaan tilallisuuteen ja sen käsittämisen tapoihin. Tilallisuuden ja sitä koskevien käsitysten tuottamisen ja purkamisen erottaminen rinnastuu tässä työssä korostamaani materialistisen ja diskursiivisen aspektin rinnakkaisuuteen.

4.1 Tutkimuksen argumentit

Kertaan seuraavassa työni argumentit eli mitä olen työssäni väittänyt ja pyrkinyt todistamaan. Ensiksikin olen tutkinut, mihin valtiomuutoksen (erityisesti sen tilallisuuden) aspekteihin Haanpää, Huovinen ja Heikkinen ovat tuotannossaan tarttuneet. Mitkä ovat heidän satiirinsa diskursiiviset edellytykset ja kohteet? Toiseksi olen tutkinut, miten aineistoksi valikoimani kirjallisuus on poliittista. Tarkastelen seuraavassa alkuperäisjulkaisujen tuloksia eritoten valtiomuutoksen jatkuvuuksien ja epäjatkuvuuksien kannalta.

Eheytyksen ja hajautumisen dynamiikan kannalta Suomen valtiomuutoksen vaiheittaisessa kehkeytyksessä tulevat esiin valtioeliittien kulloisestakin poliittisesta tilanteesta tekemät tulkinnat ja niiden myötä muotoutuneet valtiostrategiat. Ihmisen ja valtiovallan suhteen muotoutumista ja ajoittaista politisoitumista vasten aineistoni kirjallisuuden lukuisat henkilöahmot eivät ole sattumanvaraisia vaan toimivat avaimina poliittisten ilmiöiden ja prosessien näkyviksi tekemiseen.

Tutkimani satiirit tarkastelevat valtiomuutoksen prosesseja niiden paikallistuvissa ja henkilöityissä vaikutuksissa. Näitä ovat valtiostrategioiden ruokkimat ajattelu- ja puhetaivat ja niiden avaamat reitit sosiaaliseen valtaan. Esimerkiksi Haanpäällä isänmaallisuuden liitetty maanpuolustustahto ja kansallisen symboliikan esillepano rinnastuvat myrkyllisesti taloudellisen vallan vaikutuksiin, rikkaiden ja köyhien suhteisiin. Huovinen kuvaa muutosprosesseja hyväkseen käyttäviä nousukkaita ja heidän väärään paikkaan tyrkyttämänsä teoreettisen tiedon hölmöyttä. Heikkinen asettaa globaalikapitalismin tilakäsityksen kautta näytteille valtiollisen yhtenäisyyden symbolit ja kansalliset stereotyyptit, jolloin ne kaikki kyseenalaistuvat.

On syytä kiinnittää huomiota siihen, kuinka Haanpään ja Heikkisen romaanit samoin kuin Huovisen romaani Pietari Suuresta ovat tulkittavissa varsin laajojen prosessien kerroksellisuutena hahmotuksena. *Kolmen Töröpään tarinan* bipolaarinen kasaaminen ja tuhlaus rinnastuvat pääoman kasautumisen prosessiin ja *Noitaympyrä* on moniulotteinen tutkielma

taloudellisesta lamasta. Heikkisen kertomus tavoittaa vakuuttavasti alueellisen eriytymisen prosessin ja Huovisen muotokuva Pietari Suuresta tematisoi 1990-luvulla aktuaaliset valtiolliset uudistukset ja suunnanmuutoksen. Näin esimerkiksi Huovinen ei kirjoita historiaa, vaan analysoi omaa nykyaikaansa satiirin keinoin. Kaikissa näissä tapauksissa kyse on poliittisen talouden tilallisesta olemuksesta ja sen kritiikistä tietyssä historiallisessa ajassa.

Kertomusten henkilöhaamot toimivat vaihtelevilla tavoilla. Haanpäällä Töröpään isäntien hulluus on värikkäästi kuvattu, mutta haamot toimivat kasautumisprosessin armoilla. Näennäisesti oikeista johtuvat omaisuuden kasautumisen ja hävittämisen vaiheet rinnastuvat talouden persoonattomaan toimintaan. Hulluus on siten muuta kuin yksilöllistä poikkeavuutta ja taloudellisen kilvoituksen hedelmien hukkaantuminen sekin lainalaista. *Noitaympyrän* Pate Teikka on valtiokansalaisuuden ja poliittisen subjektivaation purkautumisen kannalta äärimmäisen tärkeä kirjallinen hahmo. Tarkastelluissa Huovisen kertomuksissa henkilöhaamot määräytyvät usein kielellisen ympäristönsä mukaan (esim. suomalais-kansainvälinen vaikuttaja Rampsay). Samoin hirmuhallitsijoiden latautunut symboliarvo korostaa hahmojen synteettisyyttä, joskin on huomattava, ettei näin muotoutuneita satiirisia henkilöhaamoja voida pitää Huovisen monipuolista tuotantoa kokonaisuudessaan edustavina. Heikkisen romaanihenkilöiden joukosta ei erotu yksiselitteistä keskushenkilöä. Maahanmuuttaja Abdi, yliopistohallinnon koulutussuunnittelija Jesse ja saamelaisterroristien johtaja Oula asemoituvat kukin ristiriitaisesti eheytyksen, hajautumisen ja valtiokansalaisuuden voimakenttään.

Olen tarkoituksellisesti hajottanut artikkelien ajallista järjestystä kehityskulusta perspektiiveihin korostaakseni tiettyjä jatkuvuuksia ja katkoksia. Analyysi etenee nykytilanteen politisoitumisen mahdollisuuksista ja jatkuvan keskittämispolitiikan vahingolliseksi tuomitsevasta näkökulmasta valtiomuutoksen ajallisesti etäisimpään vaiheeseen. Valtiokoneiston ja -alueen heikon ja epäselvän suhteen osalta se muistuttaa keskittämispolitiikan odotettavista seurauksista eli ydin-periferia -asetelman polarisoitumisesta ja suurimpien kaupunkiseutujen ulkopuolelle jäävän Suomen taantumisesta harvojen, luonnonvaroja hyödyntävien suuryritysten dominoimaksi resurssiperiferiaksi. 1930-luvun lamaan kiinnittyvä valtiokansalaisen purkautumisen tarkastelu korostaa tämänkaltaisen kehityksen valtiota vakavasti heikentäviä poliittisia seurauksia.

Sotien jälkeisessä tilanteessa muotoutunut hyvinvointivaltiopolitiikka pyrki ehkäisemään juuri niitä alueellisen ja sosiaalisen koheesion puutteen aiheuttamia ongelmia, joita 1930-luvun lama toi esiin. Tämän tekivät mahdolliseksi sotien myötä perin pohjin muuttunut valtion rooli ja kaikkien saavutettavissa olevien voimavarojen mobilisoiminen. Voimavarat suunnattiin nyt valtion vahvistamiseen uudenaikaisessa, mutta edelleen uhkaavassa ulko- ja sisäpoliittisessa tilanteessa. Valtion eheyttämiseen ja vahvistamiseen tähdänneen hankkeen tukijalkoina toimivat valtiokapitalistinen kasautumisstrategia ja keskeiset poliittiset osapuolet yhdistänyt hegemoninen projekti, jotka yhdessä merkitsivät Suomen valtiotilan kokonaisvaltaista haltuunottoa ja radikaalia modernisoimista.

Tämän modernisaation eri puolia ja siihen kietoutuneita ristiriitoja ei ole aikaisemmassa tutkimuksessa riittävästi huomioitu. 2010-luvun poliittisen tarkoituksenmukaisuuden

vuoksi hyvinvointivaltio on viimeaikaisessa keskustelussa usein ”ymmärretty” aivan väärin. On oleellista ottaa huomioon maailmanpoliittisen kontekstin ja kansainvälisten suhteiden ratkaiseva merkitys hyvinvointivaltion skaalapolitiikan kannalta. Ajallisesti 1990-luvun valtiollinen murrosvaihe, jonka voi katsoa merkinneen hyvinvointivaltiojärkeilyn purkautumista ja korvautumista kilpailuorientaatiolla, jää tutkimuksessani lähinnä muutoksen ja muutosvaatimusten poliittisuuden tarkastelun varaan. Oletan, että myös 1990-luvun lama ja sitä seurannut kilpailuvaltiokehitys olisivat tutkittavissa satiirisen kaunokirjallisuuden kautta. Tarkastelun ajalliset ääripäät saattaa yhteen tuhlauksen käsite, jolla osoitan kapitalismin maantiedettä tuottavan epätasaisen ja syklisen kehityksen vaikuttavan yhtä lailla 2010-luvulla kuin 1920-luvullakin.

Tutkimuksen kokonaisuudessa tulkintani romaanista *Terveiset Kutturasta* johdattaa arvioimaan valtion nykyistä aluerakennetta ja erityisesti siihen kohdistuvia muospaineita sekä valtiostrategisia kaavailuja. Tulkintani mukaan etelän ja pohjoisen vastakkainasettelu kärjistetään tavalla, joka hyödyntää visiota metropolivaltiosta satiirin keinona. Kertomus siis tarttuu tiettyihin kehityspiirteisiin, joita se kehittää huonoiksi nähtyjen mahdollisuuksien toteutumisenä.

Heikkisen romaanin skaalapolitiikka siirtää globaalissa kehityksessä toteutuneita ilmiöitä suomalaisen yhteiskunnan ja kirjallisuuden kontekstiin. Näitä ovat esimerkiksi maaseudun taantuminen jättömaaksi, kansalaisoikeudet korvanneiden kaupunkilaisoikeuksien kautta palveluiden saatavuutta tiukasti säätelevä metropoli ja tietenkin 2000-lukulainen sisällissota, jonka kautta tarkastellaan alueellisen vastakkainasettelun kärjistymisen ohella erityisesti suomalaisen sotakirjallisuuden perintöä. Kuitenkaan Heikkinen ei ole lähtenyt rakentamaan sotaa painostavan realistiseksi ja tässä mielessä ”aidoksi” dystopiaksi, mikä viittaa sotafiktion käyttöön satiirisena kärjistyksenä.

Heikkisen romaanin tärkein piirre liittyy kuitenkin valtiokansalaisuuden konstruktion. Ongelmaksi näyttäytyy kilpailuvaltiokansalaisuuden juureton merkityksettömyys. Kansalliseen symboliikkaan *Tuntemattoman sotilaan* kautta enää pinnallisesti kiinnittyvä kilpailuvaltiokansalaisuus esitetään keski-ikää lähestyvän konttorimiehen orastavan keskivartalolihavuuden symboloimana byrokraattisena kankeutena ja kyvyttömyytenä. Neuvottomuus kiteytyy kysymykseen ”mitä Koskela tekisi”. Aluepoliittisesti jäsenyvän kaunan yhteensopimattomuus yhtenäisvaltion kuvaston kanssa kiteytyy paineen alla havainnoksi Koskelan maalaisuudesta. Globaalitalouden verkostokansalaisuus ei myöskään kykene voittamaan maahanmuuttajan halua kiinnittyä maahan.

Sankareiksi nostetaan saamelaiset, joiden elinalueiden valtiolliseen kolonisaatioon liittyneet kielen ja kulttuurin tuhoamispyrkimykset ovat etelän pohjoiseen kohdistaman haltuunoton räikein esimerkki. Aihe on Suomessa yhä vähätelty ja siihen kietoutuvat monet Lapin väestöryhmien väliset ja kaiketi myös saamelaisten keskinäiset ristiriidat. Vastakkainasettelun muotoilu etniseksi eroiksi on kuitenkin suhteutettavissa siihen, kuinka jo ensimmäisissä Suomen valtioalueeseen liittyvissä kirjallisissa kuvauksissa (Tacitus) ”Eurooppa” kohtaa useimmiten saamelaisiksi tulkitut ”fennit”, pohjoisen rutiköyhät metsäläiset, jotka tosin edustivat roomalaisten yleisluontoista käsitystä koko pohjoisen Euroopan metsäs-

täjä-keräilijöistä. Romaanin fiktiivisen vapautuksen päähenkilöinä saamelaiset edustavat pohjoisen ja etelän suhteen selkeimmän vääryyden kautta suurta joukkoa sameampia mutta yhtä hyvin vallan yksisuuntaisuutta ilmentäviä epäsuhtia. Mistään löytymättömän ja juurettomaksi näivettyneen suomalaisuuden satiiri ja sen vastakkainasettelu alueesta ja perinteestä elävään saamelaiskulttuuriin toimii suvaitsevaisuuden ja kansainvälisyyden abstrakteilla ja formaaleilla arvoilla pöyhkeilevän pääkaupunkilaisuuden kritiikkinä. Erityisesti virtojen tiloissa liikkuvan ja pinnallisesti monikulttuurisen valtiokansalaisen subjektivaation merkkejä purkaa tapa, jolla abstraktis-formaaliin maailmanrakastamiseen liitetään maalaisten halveksiminen, eli sosiaaliseen kaunaan kytkeytyvät identiteettitarpeet.

Aluerakenteen ongelma yhdistää Heikkisen romaania Haanpään pula-ajan klassikkoon, *Noitaympyrään*. Jatkuvuuden elementti on valtion olemattomassa läsnäolossa periferisillä alueilla. Epäjatkuvuutta puolestaan edustaa pohjoiseen kohdistuvan mielenkiinnon laatu. Jos Haanpään romaanissa Lapin metsiä hakataankin nälkäpalkoilla, ovat pääteiden varret Heikkisen romaanissa pelkkää kannokkoa. *Noitaympyrässä* pohjoista hallitsee leivän isänä metsätalouden pääomafraktio ja tunturit piirtyvät tiineinä kansalliseen kuvastoon. Heikkisellä hallinta on vaihtunut hylkäämiseksi, jossa koskivoimaa siirtävät voimalinjat merkitsevät viimeistä yksisuuntaisen riistosuhteen merkkiä.

Olen tulkinnallani pyrkinyt osoittamaan *Noitaympyrän* erityisen kyvyn siirtää merkityksiä, mikä perustuu sen hallittuun muotoon kaunokirjallisenä ”tutkimuksena” kapitalismin kriisin ajoista ja tiloista. Tämä tarkoittaa irtautumista romaanin luennasta realistisena todellisuuskuvauksena ja keskittymistä lopun transgressiivisessä rajanylityksessä huipentuviin käsitteellisiin ja satiirisiin piirteisiin. *Noitaympyrän* poliittisen luennan kannalta tärkeimpiä merkitysulottuvuuksia ovat päähenkilö Pate Teikan subjektivaation purkautumisena tulkitsemani korpivaellus sekä romaanin tilan politiikka eli sosiaalisen järjestyksen tilallisten vaihtoehtojen pohdinta.

Juuri *Noitaympyrän* keskushenkilössä kiteytyy kapitalististen tuotantosuhteiden sosiaalista koheesiota hajottava voima. Laman vaikutuksesta Pate Teikasta tulee markkinoilla kelpaamatonta hylkytavaraa, joka yhteiskunnallisten siteiden tai markkinoiden epäonnistumisia tasoittavien ratkaisujen puuttuessa ajautuu sekä taloudellisen että valtiollisen järjestyksen ulkopuolelle. Teikan proletarisoituminen purkaa areaalisen valtion isänmaahan kiinnittyneen valtiokansalaisen subjektivaation merkkejä irrallisuudessaan, aatteettomuudessaan ja alistumattomuudessaan. *Noitaympyrän* tilan politiikka tutkii sosiaalisen järjestyksen tilallisia vaihtoehtoja työläisten yhteisöstä korporaatiojärjestykseen ja talonpoikaisuudesta erämaan erakkoelämään. Erämaanäkökulma tuo jo esiin kapitalistisen haltuunoton ja ”luonnon tuottamisen” ongelmat.

Noitaympyrän tilan politiikkaan suhteutuva loppuratkaisu perustuu kapitalistisen järjestyksen tilallisen haastajan, neuvostovaltion olemassaoloon. Kuitenkaan 1930-luvun kontekstiin liittyviä historiallisia vertailukohtia ei kannata rajoittaa Neuvostoliittoon, sillä lama pakotti etsimään uusia sosiaalisten suhteiden järjestämisen tapoja ympäri maailman. Tällä en tarkoita yksinomaan eurooppalaisten ja eteläamerikkalaisten fasismien tai kansallissosialismin tila-aika -ratkaisuja, joita yhdessä Neuvostoliiton esimerkin kanssa mieluusti

käytetään liberalismien vaihtoehdottomuuden todisteena. Myös Yhdysvalloissa, Ranskassa ja Pohjoismaissa jouduttiin etsimään uudenlaisia ratkaisuja kansanrintamapolitiikasta aina *New Deal* -tyyppisiin jatkuvuudesta poikkeaviin strategioihin. *Noitaympyrän* transgression merkityksen kannalta oleellinen kysymys kuuluu, voiko globaalikapitalismin yhtenäistämässä tilassa muodostua vaihtoehtoisia tilallisia järjestyksiä, mihin kapitalismin historiallinen muuntuvuus viittaa. Onko globaalikapitalismin pääomasuhteiden verkostoissa politiikan kannalta elintärkeitä mahdollisuuksia toimia toisin, vai onko niin teoriassa kuin käytännössä tyydyttävä määrittelemään politiikka vaihtoehdottomuuden hallinnoimiseksi?

Hyvinvointivaltiovaiheeksi luonnehditun ajanjakson ja Huovisen kirjallisen tuotannon vaikuttavana taustana on syytä korostaa Heikkisen kohdalla jo esiin nousutta sotaa. Se voidaan ymmärtää sekä historiallisesti keskeisenä valtiomuutosvoimana että kollektiivisena kokemuksena ja kirjallisena aiheena. Sota muokkasi ratkaisevalla tavalla valtioaluetta ja poliittisen yhteisön kokoonpanoa painaen syvät jäljet suomalaiseen kulttuuriin. Hyvinvointivaltion tarkoittamattomana taustana voidaan vielä 1930-luvun koheesiotarvetta korostanutta lamakokemusta voimakkaammin pitää sotaponnistelujen täydellisesti muuttamaa valtion tehtävää. Huovisen romaanituotannossa ja lyhyissä kertomuksissa esiin tulevaa yhtenäisyyden ja yhteiskuntarauhan korostusta motivoi voimakkaasti juuri sodan kollektiivinen kokemus. Kansainvälisiin suhteisiin suuntautuvissa teksteissä tämä tulee esiin sodankäyntiin, militarismiin ja totalitarismiin kohdistuvana satiirina (esim. Sirviö 2006; 2010). Myös Huovisen muissa kirjallisissa aiheissa ja muodoissa sota korostaa usein aineellisen ja fyysisen turvallisuuden porvarillisia hyveitä tavalla, joka nälän ja väkivaltaisen kuoleman rajaa vasten kyseenalaistaa hyvinvointivaltioihmisen ”vieraantumisen” kaltaiset ongelmat.

Huovisen lyhyet erikoiset toimivat 1960-luvulta alkaen ketteränä kirjallisena muotona suhteessa yhteiskunnalliseen keskusteluun, joka voidaan ymmärtää satiirikolle pilkan ja parodian aineksia tarjoavana ideologisena ympäristönä. Moniaineksinen muoto mahdollisti valtiostrategioita ja yhteiskunnallisia vaikutuksia koskevaan poliittiseen keskusteluun osallistumisen perspektivistisinä pistoina eri elämänalueille, millä on yhteys muutosprosessien kokonaisvaltaisuuteen. Tämän tarkastelun näkökulma oli pohjoinen satiiri, jonka kriittisyyden toisena puolena on huomioitava, että se tuotti hyvinvointivaltiovaiheen alueellista yhtenäisyyttä poliittisen osallisuuden mielessä.

Viiksimiestrilogian satiiriset romaanit Hitleristä, Stalinista ja Pietari Suuresta tarttuivat historian ja kansainvälisen politiikan suuriin kysymyksiin, mutta purkivat juuri historian ja valtion kaltaisia käsitelmäjä rinnastamalla ”maailmanhistoriallisen” arkiseen ja sekoittamalla tärkeät ja vähäpätöiset asiat ”suurmiehiä” arvovallasta riisuvalla tavalla. Viiksimiestrilogian voi sanoa tarkastelleen sotaa ja valtioterroria valtiomuutosvoimina ja valtaa keskittäneitä tai henkilöineitä johtajia uudistajina, joiden toimien väkivaltaisuus liittyi nimenomaan pyrkimykseen jouduttaa historiallista muutosta ja ohjata yhteiskunnallista kehitystä valtiollisin toimenpitein. Juuri 1900-luvun perinpohjaisen yhteiskunnallisen muutoksen satiirinen tarkastelu ihmisyyksilöt perinteistä ja paikallisuuksista irrrottavana väkivaltaisena mullistuksena, joka asettaa niin luonnon kuin ihmisluonnon tilalle moder-

nin ”toisen luonnon”, tuo Huovisen skeptisen sarkastisiin tarkasteluihin ideologisesti konservatiivisen vireen. Kuitenkin satiirikko seuraa aikaa ja tarkkailee. Uutuuksista viehättymättömyys tuottaa uuden ja vanhan rinnastuksia, jotka luovat edellytykset poliittiseen harkintaan kehottavalle muutoksen arvioinnille. Uuden ajan yksinvaltiaiden ja 1900-luvun diktaattorien tunnistaminen muutosjohtajiksi auttaa vertailemaan vallan tekniikoita. Operaatioidensa huolellisesta juridisesta valmistelusta ja ylöskirjatuista eettisistä periaatteista huolimatta valtiollisten rakenteiden uusliberaalit uudistajatkaan eivät vieroksu ajatusta, että munakasta ei voi tehdä rikkomatta munia.

Huovisen satiirien tarkastelun yhteydessä esiin tuleva ongelma ja jatkotutkimusaihe on 1970-luvun poliittinen ilmapiiri. Huovisen satiirin tärkeitä kohteita olivat erityisesti opiskelijaradikalismien vaikutuksesta voimakkaasti kasvanut vasemmiston julkinen näkyvyys, kulttuuripoliittinen aktiivisuus ja Neuvostoliitolle julistettu ystävyys sekä niiden tuottamat puhetavat. Menneisyyden poliittisen hallinnoinnin kannalta Huovisen kaunokirjallinen iva ja kritiikki on liian helppo asemoida osaksi 2000-luvun eliitin kertomusta menneisyydestä. Tässä kertomuksessa 1970-luku on merkinnyt Kekkonen vaarallisen läheisiin idänsuhteisiin kytkeytyvää ääri vasemmiston hegemoniaa ja hävettävää suomettumista. Ne ovat tärkeitä elementtejä diskursseissa, jossa Suomen kytkeminen osaksi länttä kaikin mahdollisin tavoin ja tähän assosioitu oikeistolainen talouspolitiikka esitetään vaihtoehdottomina ratkaisuin. Tämän keskustelun osalta Huovisen satiiri olisi aiheellista suhteuttaa laajempaan aikalaisaineistoon, jotta vasemmiston julkisen roolin mittasuhteet kävisivät ilmi.

Hyvinvointivaltion diskurssiivinen hegemonia, johon Huovisen lyhyiden erikoisten analyysissä viitataan, tarkoittaa ennen kaikkea talouskasvun ja teknis-taloudellisen kehityksen imperatiiveja. Tässä suhteessa Huovisen satiireissa ilmenevä kehityksen epäily ja uutuuksien rinnastaminen maaseutuperiferian perinteisiin elämäntapoihin eivät merkitse vain tavanomaista poliittista konservatiivisuutta saati nostalgiaa, vaan teknokraattisen edistysuskon politisoivaa haastamista esimerkiksi luonnon haltuunoton ja maaseudun arvonalennuksen kannalta. Näin ymmärrettynä Huovisen satiirien vastaanotto konservatiivisuutena ja nostalgiana voidaan nähdä myös epäpolitisoivana, sillä keskustelu lukkiutuu tavanomaiselle oikeisto-vasemmisto -akselille. Kirjallisuuden politiikkana Huovisen satiireja on hedelmällistä tulkita nimenomaan pyrkimyksinä rikkoa aikalaispolitiikan ympyröitä. Tästä lähtökohdasta niiden ajoittain kiistaton politiikanvastaisuus on tulkittavissa paitsi satiirisesta halusta riippumattomana kietoutumisena poliittiseen erimielisyyteen, myös keskustelun kohteiden, sääntöjen tai maneerien muuttamiseen suuntautuvana politikointina.

Analysoiduista teoksista vanhimman säästäminen viimeiseksi perustuu käsitykseen sen aiheen kyvystä ylittää kontekstien kuilu. Tulkintani Haanpään *Kolmen Töröpään tarinasta* tuhlauksen koodin läpi kiinnittyy aikalaisyhteyksiin vain hyvin yleisesti. Tarkastelun pääpaino on väitöskirjani aineiston kattamaa ajanjaksoa yhdistävässä pääoman kasautumisen logiikassa. Haanpään romaanin tulkintakoodina käyttämäni Bataillen tuhlauksen käsite on hyödyllinen kontribuutio liikapääoman ongelmaan, sillä siihen ei sisälly olettamusta taloudellisen toiminnan tuotantovoimien kasvattamiseen tähtäävästä rationaalisuudesta. Kasautumissykliä saavuttaessa huippunsa liikapääoma kulutetaan joka tapauksessa tuot-

tamattomiin tuhlauksen muotoihin, kuten ylellisyyksiin, monumentaaliseen rakentamiseen tai sotaan, tai ne valuvat hukkaan liikapääoman muotojen menettäessä arvonsa lamassa. Tuhlauksella on tärkeä sosiaalinen funktio, sillä kyky tuhlaukseen on erottautumisen muoto. Sosiaalisen funktion kautta tuhlaus näyttyy pääoman kasaamisen oleellisena tavoitteena, ei vain ylimääräisenä momenttina.

Tuhlauksen käsitteen lävitse tarkasteltuna *Kolmen Töröpään tarina* ei ole vain eriskummallinen kertomus talonpoikaisesta hulluudesta vaan kapitalismin toiminnan logiikkaa kartoittava *Seitsemän veljeksien* päällekirjoitus. Sellaisena se kiinnittyy sekä kansalliseen että kansainväliseen poliittis-maantieteelliseen skaalaan ja kykenee yhdistämään ajallisia merkityksiä ensimmäisestä suomenkielisestä romaanista aina tähän päivään saakka. Näin monipuolinen yhdistettävyys olisi houkutteleva nimetä sattumaksi, ellei sitä voitaisi tulkita ylimääräytyneisyyden tulokseksi. Teoksen groteskissa kuvastossa, saiturityypeissä ja viittauksissa Suomen sisällissotaan on selvä satiirinen elementti, mutta tarkoitushakuinen talonpoikaisen tilinpidon satiiri jää toissijaiseksi suhteessa maailmantalouden logiikan ja Suomen yhteiskunnallisen kuohunnan elementtien romaaniin tuottamaan väkevään ”poliittiseen tiedostamattomaan”. Tulkintani mukaan *Kolmen Töröpään tarinassa* osuvat harvinaislaatuisella tavalla yhteen sosiaalisen muodostelman taloudelliset, ideologiset ja taiteelliset merkitysaspektit. Romaaniksi, joka ei puhu politiikasta mitään, se on sosiaalisten suhteiden antagonistisessa hahmotuksessaan harvinaisen poliittisesti latautunut. Koska romaani sijoittuu maalaismiljööseen, eivät aikalaisvastaanotto eikä juuri myöhempi tutkimuskaan ole rekisteröineet sen merkitysyhteyksien kauaskantoisuutta. Assosiativisella tasolla ne voivat laajeta romaanin loppuratkaisun hedelmättömän nihilismin ja luonnonvoimien armoille jättäytymisen myötä aina maaseudun arvonalennuksen (”devalorisaation”) ja ekologisen kapitalismikritiikin teemoihin asti.

4.2 Lopuksi

Tämän jatkuvuutta ja epäjatkuvuutta kokoavan tulkintakerroksen päätteeksi voin tiivistää vastaukset esittämiini kysymyksiin. Valtiomuutoksen tilallisuuden aspekteina ja satiirin edellytyksinä olen tarkastellut hajautumisen, eheytyksen ja subjektivaation prosesseja, joissa ovat vaihtelevilla tavoilla ilmenneet ja politisoituneet herrojen ja kansan, etelän ja pohjoisen sekä idän ja lännen väliset poliittis-maantieteelliset vastakkainasettelut.

Kuten sopii olettaa, ei aineistoni suinkaan tyydy vain vahvistamaan näitä binaarisuuksia, vaan yhteiskunnallisessa kamppailussa ratkaisevassa asemassa ovat olleet vuoroin herrat, vuoroin kansa; tämä jako on saatettu osoittaa kahden termin asetelmaa monitahoisemmaksi (herrat–talonpojat–työläiset); tai se on voitu purkaa pohjoisen ja etelän vastakohtaisuudeksi tilanteessa, jossa kansa näyttyy Senaatintorin täyttävänä pipoina ja toppatakkeina ja herrat ovat luikkineet karkuun. Itä–länsi -termein tarkastelemani satiirit ovat suuntautuneet ulkopoliittikan hallitsevia suuntauksia vastaan, esimerkiksi loukkaamalla kansallista järjestystä astumalla rajan yli itään tai rienaamalla idänsuhteiden pyhyttä vaiheessa, jossa

ne dominoivat valtiollista politiikkaa. Globaalin, kansallisen ja paikallisen suhteet saattavat järjestyä myös tavalla, jossa itä-länsi-akseli jätetään kokonaan huomiotta, ja jäljelle jäävät etelä ja pohjoinen. Ulkopoliittisen aspektin lisäksi itä-länsi -akseli viittaa Suomen kulttuuriseen jakoon, jota johdannossa käsittelin Matti Klingen ”kaksi Suomea” -tulkinnan kautta. Tässä suhteessa aineistoni kirjallisuus ammentaa selkeästi sisämaan itäisestä ja pohjoisesta kulttuuriperinnöstä, joka Klingelle oli Euroopalle vierasta eksotiikkaa mutta joka aineistoni valossa mahdollistaa jäljittelyn ylittävän tavan suuntautua eurooppalaisen kirjallisuuden ja ajattelun perintöön.

Valtion ja kirjallisuuden ”aineenvaihdunnassa” eheyden ja hajautumisen aspektit, tai koheesion rakentaminen ja purkaminen kohdistuvat symboleihin. Suhde on monimutkainen, sillä valtio voidaan määritellä ihmisten yhtenäisyyden symboliksi, ja kirjallisuus kansalliskirjallisuuden mielessä yhdeksi valtion symboliksi. Tässä suhteessa kirjallisuuden poliittisuus on kykyä yhtä hyvin vahvistaa kuin hajottaa yhteisen maailman rakennelmaa. Arvioitaessa (skeptisesti) kirjallisuuden kykyä ”poliittiseen vaikuttamiseen” on satiirin delegitimaatioaspekti kenties painavin. Tällöin se rinnastuisi yhtenäisyyttä hajottaviin tai ainakin politisoiviin voimiin, mutta kuten olen osoittanut, voi politisointi toimia myös poliittista yhteisöä vahvistavana voimana nostamalla esiin yhteisiä keskustelun kohteita.

Pohjoisen ja etelän akselilla yhtenäisyys ei ole tavoite sinänsä. Se, että nykytilanteessa nimenomaan perifeeriset alueet tuntevat tarvetta vedota yhtenäisyyteen, johtuu niiden joutumisesta taloudellisesti riippuvaiseen asemaan. Siinä ne eivät ole suinkaan luonnostaan, vaan tietyllä tavalla järjestettyjen vaihdannan ehtojen myötä. Mikäli valtion vastuita halutaan purkaa ja siirtää ja mikäli alueiden taloudellista omavastuuta korostetaan territoriaalisen ekonomismin periaatteiden mukaisesti, on se johdonmukaisesti toteutettavissa lisäämällä alueitten päätäntävaltaa, mikä tarkoittaisi myös valtion nykyisin hallitsemien resurssien kuten maaomaisuuden hallinnan siirtämistä vastuulliselle taholle. Tällaisia kaavailuja ei ole juuri esitetty, mutta on yllättävää, ellei niitä nykyisessä poliittisessa konjunktuurissa ala ilmetä. Sen sijaan on selviä pyrkimyksiä tehostaa valtion hallitsemien maa-alueiden taloudellista käyttöä, esimerkiksi nostamalla metsähallituksen tulostavoitteita ja väljentämällä metsätalouden harjoittamisen ehtoja. Nykyisellään jatkuva taloudellinen taantuma ja Euroopan turvallisuuspoliittisen tilanteen kiristyminen voivat kuitenkin vaikuttaa tapoihin, joilla valtion taloudellista tulevaisuutta kaavaillaan ja valtioalueen yhtenäisyyttä arvotetaan.

Kirjallisuuden politiikkaa koskevaan kysymykseen vastaus on, että kirjallisuus on poliittista artikuloidessaan erimielisyyden ja tuottaessaan katkoksen esimerkiksi asioiden yhdistämisen ja arvottamisen tapoihin. Tämä politiikka tai poliittisuus ei kuitenkaan ole ennalta määrättyä, vaan se aktualisoituu tulkinnassa eli luettaessa kirjallisuutta (geo)poliittisesti. Kaunokirjallisuuden tulkinnan edellytyksiä puolestaan ovat kaunokirjallisuuden keinojen, kommunikaation ja tradition tunteminen, sillä ne määrittävät juuri kaunokirjallisuudelle ominaisia merkitysten muodostamisen tapoja. Se, mitä missäkin yhteydessä luetaan poliittisesti, ei aina ole edes ennakoitavissa saati kontrolloitavissa. Tässä yhteydessä korostan kuitenkin kirjallisen muodon kautta artikuloituvien poliittisten, sosiaalisten ja

historiallisten merkitysulottuvuuksien erottamisen hyödyllisyyttä ja kirjallisten merkitysten muodostumista suhteessa politiikan, yhteiskunnan ja historian käsitteellistämisen tapoihin.

Kirjallisen aineiston ja tutkimuksellisen lähestymistavan anti valtiomuutoksen tutkimukseen on kulttuurisen ja ajallisen syvyyden korostaminen kirjallisuudelle ominaisen merkitysten muodostamisen prosessin kautta. Sen tarkastelussa juuri satiiri on oivallinen lähestymistapa, sillä satiiria luonnehtii korostunut tietoisuus sekä kirjallisuuden traditiosta että merkitysten muodostamisen tavoista.

Nimeän lopuksi kolme syytä, miksi kirjallisuus tietämisen muotona soveltuu erityisen hyvin valtiomuutoksen prosessien arviointiin. Ensiksikin kyse on historiallisista ja moniulotteisista kehkeytymisistä ja sosiaalisista dynamiikoista, joiden aistijana ja tulkitsijana kirjallisuuden kielten sekoitus (Vološinov 1990) ja sosiaalisen sairauden diagnostiikka (Ranciere 2011) ovat vertaansa vailla. Toiseksi kirjallisuus eroaa historiallisesta tiedosta siinä, että kyse ei ole todistetusta tiedosta, vaan perspektivistisistä tulkinnoista, jotka yhdistän kiistanalaisuuden politiikkaan (Palonen 1988). Kolmas syy on, että nykyiset kapitalismin globaalissa tilassa etenevät valtiomuutoksen prosessit ovat perin pohjin merkityksiä, perinteitä ja inhimillisen kulttuurin monimuotoisuutta tuhoavia. Sen suhteen ymmärrän kirjallisuuden merkitysten muodostamisen tavan liikkuvan täysin vastakkaiseen suuntaan, sillä vaikka kirjallisuus onkin merkityssilppuri ja loputon deformaatioprosessi, se ei pelkistä käsittelemiään merkityksiä mitättömyyteen, toisin kuin vain vaihtoarvoja tunnistavat prosessit.

Kirjallisuuden tulkitsemisen tapa, joka yhdistää tarkastelussaan materiaaliset ja diskursiiviset aspektit ja jossa historiallinen konteksti määritellään suhteessa valtiomuutoksen kannalta kiinnostaviksi nähtyihin prosesseihin, on jatkotutkimuksen kannalta hedelmällinen. Ideologisen ympäristönsä (Medvedev 2007) kieltä, puhetapoja ja historiallisia ongelmia kartoittavana kirjoittamisen käytäntönä ymmärretty kirjallisuus ja siihen liittyvä kulloinenkin esteettinen järjestys ovat suhteutettavissa sosiaalista järjestystä säätelevien tila-aika -ratkaisujen (Jessop 2004) muotoutumiseen ja purkautumiseen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi kirjallisuuden tulkintaa muodon ideologiana (Jameson 2002), joka suhteutetaan vaihtuvina tila-aika -ratkaisuina tarkasteltuun tuotantotavan muutokseen. Alue- ja luokkasuhteiden ohella kirjallisuuden politiikan näkökulma sisältää tässä työssä tarkastellun aineiston valossa mahdollisuuksia esimerkiksi luontosuhteen, konservatiivisuuden ja nostalgian poliittisen maantieteen tutkimiselle.

Olen työssäni halunnut kiinnittää huomiota ”perinteestä luopumisen politiikkaan” (Moisio 2012) ja sen toistaiseksi käsittelemättömiin puoliin. Uudistamisen retoriikassa Suomen valtiollisen historian aiemmat vaiheet on pyritty esittämään vanhana ja nolona kansallisena sulkeutumisena. Historiallisen kehityksen myötä muodostuneet rakenteet nähdään rasitteiksi, joista on ponnisteltava irti. Tämä retoriikka resonoi selvästi tiettyjen kulttuuristen piirteiden kanssa, esimerkkinä mainittakoon yhä vaikuttava kansallinen alemmuuden tunne. Sen taustaa vasten kansainvälisten esimerkkien seuraamisen ja uudistumisen vaatimuksia on vaikea vastustaa. Tämän valtiokulttuurisen luonteenheikkouden taustalla

ei ole mikään oletettu kansanluonne, vaan valtiollinen historia. Se liittyy fennomanian valtiostrategiaan eli siihen, kuinka kielensä vaihtaneet ruotsinkielisen sivistyneistön edustajat muodostivat Suomen valtiota kasvatushankkeena, jossa sosiaalistuminen edellytti ”kehittymistä” ja sivilisoitumista. Nämä valtiokulttuuriset resurssit on voitu ottaa käyttöön vielä 2000-luvullakin edistämään korkean teknologian pääomafraktion etuja palvelevaa strategista kansainvälistymistä.

Kirjallisuuden arvottamisessa pinnallisimmillaan suoritettu kopioimistyö – eurooppalaisesta poikkeavien kansallisten (alueellisten, paikallisten) piirteiden vähättely ja vaatimus yleisen kehityksen seuraamiseen – rinnastuu tapaan, joilla globaalitaloudessa menestyneiden suurkaupunkien kehityksestä pääteltyjä reseptejä koetetaan siirtää sellaisinaan Suomeen talouden, hallinnon ja valtion tilasuhteiden järjestämiseksi uudelleen. Tämä viittaa juuri kulttuuriseen heikkouteen ja herkkäuskoisuuteen.

Satiirinen perspektiivi kehottaa tarkkailemaan, kuinka uudet valtiostrategiat avaavat väyliä sosiaaliseen valtaan ja valtaosuuksien uusjakoon. Suomen tapauksessa perinteestä luopumisen politiikka on jo siirtänyt huomattavan vallan (taloudellisista resursseista puhumattakaan) asiantuntijoille ja konsulteille. Kertomustyypinä, toisin sanoen sekä analyysivälineenä että delegitimaatiostrategiana, satiiri voi olla erinomainen tapa hahmottaa ja purkaa valtion uudistamisen visionäärisiä käsikirjoituksia. Satiirin ja vallan suhteessa korostuu, kuinka yhteiskunnan suunnan määrittäminen ja koheesiosta huolehtiminen ovat erittäin vaativia tehtäviä. Siksi tahot, jotka yrittävät huolehtia pääoman kiinnittymisestä valtiotilaan ja samaan aikaan säilyttää sosiaalisen eheyden ja yhteiskuntarauhan, ovat pulassa. Vallan verkostot ovat kuin hämähäkinseitti ja johtajuus sen keskuksessa ponnistelevan kimalaisen osa. Satiirikko puolestaan on kirjallinen verkonkutoja, joka tarkkailee, kuka verkossa tempoo ja miksi.

Lähdeluettelo

- Abrams, P. (1988). Notes on the difficulty of studying the state. *Journal of Historical Sociology* 1: 1, 58–89.
- Adorno, T. (1970/2006). Esteettinen teoria. Tampere: Vastapaino
- Adorno, T. (1977/2007). Commitment. *Teoksessa* Jameson, F. (toim.): *Aesthetics and Politics*. Lontoo: Verso
- Agnew, J. (1994). The territorial trap: the geographical assumptions of international relations theory. *Review of International Political Economy* 1: 1, 53–80.
- Auerbach, E. (1946/2001). *Mimesis*. Tübingen: A. Francke Verlag
- Ahlqvist, T. (2013). Potential governmentality and the state transformation in Finland. *Geopolitics* 18: 2, 328–342.
- Ahlqvist, T. & S. Moisio (2014). Neoliberalisation in a Nordic state: from cartel polity towards a corporate polity in Finland. *New Political Economy* 19:1, 21–55.
- Althusser, L. & E. Balibar (1979). *Reading Capital*. Lontoo: Verso
- Bachelard, G. (1958/2004). *Tilan poetiikka*. Helsinki: Nemo
- Bahtin, M. (1979). Sana romaanissa. *Teoksessa* Bahtin, M.: *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Moskova: Progress
- Bataille, G. (1998). Tuhlauksen käsite. *Teoksessa* Bataille, G.: *Noidan oppipoika*. Tampere: Gaudeamus
- Bataille, G. (1949/2011) *La part maudite. Précédé de la notion de dépense*. Lonrai: Les éditions de minuit
- Brenner, N., Jessop, B., Jones, M. & G. MacLeod (2003). *State/Space: A Reader*. Malden: Blackwell
- Brosseau, M. (1994). Geography's literature. *Progress in Human Geography* 18: 3, 333–353.
- Brosseau, M. (1995). The city in textual form: Manhattan Transfer's New York. *Ecumene* 2: 89–114.
- Brubaker, R. (2004). In the name of the nation: reflections on nationalism and patriotism. *Citizenship Studies*, 8: 2, 115–127.
- Burke, K. (1950). *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice Hall
- Burke, K. (1966). *Language as Symbolic Action*. Berkeley: University of California Press
- Buzan, B. (1991/2007). *People, States and Fear*. Colchester: ECPR Press
- Carlsson, S., Huhtala, L., Karkulehto, S., Leppihalme, I. & J. Märsynaho (toim.) (2010). *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. Helsinki: SKS
- Castells, M. & P. Himanen (2001). *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Helsinki: WSOY
- Eagleton, T. (1976/2002). *Marxism and Literary Criticism*. Lontoo: Routledge
- Frye, N. (1957/1990). *Anatomy of Criticism*. Princeton: Princeton University Press.
- Gottmann, J. (1952). The political partitioning of our world: an attempt at analysis. *World Politics* 4: 4, 512–519.
- Granö, J.G. (1951). Maantieteelliset alueet. *Teoksessa* Granö, J.G. (toim.): *Suomen maantieteen käsikirja*. Otava: Helsinki
- Greenberg, J. (2011). *Modernism, Satire, and the Novel*. Cambridge: Cambridge University Press
- Gregory, D. (1995). A geographical unconscious: spaces for dialogue and difference. *Annals of the Association of American Geographers* 85: 1, 175–186.
- Haanpää, P. (1976). Muistiinmerkintöjä vuosilta 1925–1939. Helsinki: Otava
- Harvey, D. (1975). The geography of capitalist accumulation: a reconstruction of the Marxian theory. *Antipode* 7: 2, 9–21.
- Harvey, D. (1990). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell
- Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press
- Heiskala, R. (2006). Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. *Teoksessa* Linjakumpu, A. & L. Suopajarvi (toim.): *Sellinen seutu ja sellainen maa. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B*. Rovaniemi: Lapin yliopisto
- Heiskala, R. & A. Kantola (2010). Vallan uudet ideat: hyvinvointivaltion huomasta kilpailuvallion valvontaan. *Teoksessa* Pietikäinen, Petteri (toim.): *Valtakirja*. Helsinki: Gaudeamus
- Holden, G. (2003): World literature and world politics. *Global Society* 17: 3, 229–252.
- Huovinen, V. (1953). Kainuismi (ärhentely). *Ylioppilaslehti* 30.4.1953.
- Huovinen, V. (1969). Pentti Haanpää ja sota I–III. *Kaleva* 19.–21.9.1969.
- Huovinen, V. (2001). *Muina miehinä. Kirjailijan muistelmat*. Juva: WSOY
- Hyvärinen, M. (2004). Seitsemän veljeksien pidätely kansakunta. *Kulttuurintutkimus* 21: 2, 5–20.

- Hyvärinen, M. (2007). Poliittikan katoava representaatio Kazuo Ishiguron romaanissa *Never Let Me Go*. Teoksessa Kaakkuriniemi, T. & J. Mykkänen (toim.): *Poliittikan representaatio*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys
- Hämäläinen, T. (2009). Hyvinvoinnin murros, identiteettien yhteensovittaminen ja taloudellinen kilpailukyky. Esitelmä, Edistyksen Päivät 9.10.2009 Helsinki.
- Jameson, F. (1979/2008). *Fables of Aggression*. Lontoo: Verso
- Jameson, F. (1981/2002). *The Political Unconscious*. Lontoo: Routledge
- Jameson, F. (1986). Third-world literature in the era of multinational capitalism. *Social Text* 15, 65–88.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Lontoo: Verso
- Jameson, F. (1993). *The Geopolitical Aesthetic*. Bloomington: Indiana University Press
- Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*. Cambridge: Polity
- Jessop, B. (1999). The strategic selectivity of the state: reflections on a theme of Poulantzas. *Journal of the Hellenic Diaspora* 25: 1–2, 1–37.
- Jessop, B. (2000). The crisis of the national spatio-temporal fix and the tendential ecological dominance of globalizing capitalism". *International Journal of Urban and Regional Research* 24, 323–360.
- Jessop, B. (2004) Spatial fixes, temporal fixes, and spatio-temporal fixes". Saatavissa <<http://www.lancaster.ac.uk/sociology/research/publications/papers/jessop-spatio-temporal-fixes.pdf>> 9.1.2014
- Jessop, B. (2008). *State Power. A Strategic-Relational Approach*. Cambridge: Polity Press
- Jokinen, E. (2010). *Vallan kirjailijat. Valtion apurahoituksen merkitys kirjailijoille vuosituhannen vaihteen Suomessa*. Helsinki: Avain
- Jones, M. (1997). Spatial selectivity of the state? The regulationist enigma and local struggles over economic governance. *Environment and Planning A* 29: 5, 831–864.
- Jussila, O., Hentilä, S. & J. Nevakivi (2009). *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. Helsinki: WSOY
- Kangas, A. (2013). Market civilisation meets economic nationalism: the discourse of nation in Russia's modernization. *Nations and Nationalism* 19: 3, 572–591.
- Kantola, A. (2006). Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvallion sanastot. Teoksessa Heiskala, R. & E. Luhtakallio (toim.): *Uusi jako: miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus
- Kantola, A. (2010). Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, J. & M. Pyykkönen (toim.): *Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus
- Kare, K. (1953). Nykyinen maailmankäsitys. *Suomalainen Suomi* 1/1953, 36–38.
- Karjalainen, P. T. & A. Paasi (1994). Contrasting the nature of the written city: Helsinki in regionalistic thought and as a dwelling place. Teoksessa Preston, P. & P. Simpson-Housley (toim.): *Writing the City: Eden, Babylon and the New Jerusalem*. Lontoo: Routledge.
- Karonen, V. (1985). *Haanpään elämä*. Helsinki: SKS
- Karonen, V. (2000). Ilmeitä isänmaan ja Ernon kasvoilla. *Helsingin Sanomat* 10.12.2000.
- Kekkonen, U. (1952). *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava
- Kettunen, P. (2003) Yhteiskunta. Teoksessa Hyvärinen, M. Kurunmäki, J. Palonen, K., Pulkkinen, T. & H. Stenius (toim.): *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino
- Kettunen, P. (2008). *Globalisaatio ja kansallinen me*. Tampere: Vastapaino
- Kemiläinen, A. (1993). *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura
- Kivistö, S. & H.K. Riikonen (2012). *Satiiri Suomessa*. Helsinki: SKS
- Klinge, M. (1982). *Kaksi Suomea*. Helsinki: Otava
- Klinge, M. (2012). *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: Siltala
- Knight, C. (2004). *The Literature of Satire*. Cambridge: Cambridge University Press
- Koikkalainen, P. (2008). Quentin Skinner. Menneisyyden poliittinen merkitys. Teoksessa Lindroos, K. & S. Soininen (toim.): *Poliittikan nykyteoreetikkoja*. Helsinki: Gaudeamus
- Korhonen, P. (2008). Barry Buzan. Valtion käsite kansainvälisessä politiikassa. Teoksessa Lindroos, K. & S. Soininen (toim.): *Poliittikan nykyteoreetikkoja*. Helsinki: Gaudeamus
- Kuusi, M. (1953). Ärsykeitä -palsta (nimim. Piipää). *Suomalainen Suomi* 5/1953, 315–320.
- Lahtinen, M. (2011). Kirjallisuus ja luokka. Teoksessa Ruohonen, V., Sevänen, E. & R. Turunen (toim.): *Paluu maailmaan*. Kirjallisten tekstien sosiologiaa. Helsinki: SKS
- Lassila, P. (2010). 'Stiiknafaulliaa', sanoisi Teuvo Pakkala tästä tutkimuksesta. *Helsingin Sanomat* 30.5.2010
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris: Anthropos
- Lenin, V.I. (1918/1975). *Valtio ja vallankumous*. Moskova: Kustannusliike Edistys
- Lévi-Strauss, C. (1955/1997). *Tropiikin kasvat*. Helsinki: Loki-kirjat
- Liukkonen, T. (1997). *Veikko Huovinen. Kertoja, veitikka, toisinajattelija*. Helsinki: SKS

- Lounela, P. (1953). Kainuusta etelään. *Ylioppilaslehti* 1953.
- Lukács, G. (1932/1971). Zur Frage der Satire. Teoksessa Georg Lukács Werke. *Probleme des Realismus* I, Band 4. Berliini: Luchterhand
- Lyotard, J-F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press
- Lyytikäinen, P. (2004) *Vimman villityt pojat*. Helsinki: SKS
- MacCabe, C. (1995). Preface. Teoksessa Jameson, F.: *The geopolitical aesthetic: cinema and space in the world system*. Bloomington: Indiana University Press
- Mannermaa, K. (2007). *Ohjailusta kilpailuun: Suomen hallitusten kasvu- ja rakennepolitiikka vuosina 1962–1999*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
- Marttinen, E. (2010). Tieteen sijasta sekava soppa. Saatavissa <<http://www.kaleva.fi/uutiset/kulttuuri/tieteen-sijasta-sekava-soppa/172617/>> 23.10.2012
- Marx, K. & F. Engels (1848). *Kommunistisen puolueen manifesti*. Saatavissa <<https://www.marxists.org/suomi/marx/1848/kommunistisen-puolueen-manifesti/ch01.htm>> 15.2.2015
- Medvedev, P. (1928/2007). *Formaali metodi kirjallisuustieteessä*. Tampere: Vastapaino.
- Melender, T. (2010). *Kuka nauttii eniten*. Turku: Savukeidas
- Moisio, S. (2012). *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. Tampere: Vastapaino
- Moisio, S. & B. Belina (tulossa 2016). The state. Teoksessa Richardson, D., Kobayashi, A. ym. (toim.): *The International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment, and Technology*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Moisio, S. & L. Leppänen (2007). Towards a Nordic competition state? Politico-economic transformation of statehood in Finland 1965–2005. *Fennia* 185: 2, 63–87.
- Moisio, S. & A. Paasi (2013a). From geopolitical to geoeconomic? The changing political rationalities of state space. *Geopolitics* 18: 2, 267–283.
- Moisio, S. & A. Paasi (2013b). Beyond state-centricity: geopolitics of changing state spaces. *Geopolitics* 18: 2, 255–266.
- Moisio, S. & A. Vasanen (2008). Alueellistuminen valtiomuutoksen tutkimuskohteena. *Tieteessä tapahtuu* 26: 3–4, 20–31.
- Moretti, F. (1998). *Atlas of the European Novel 1800–1900*. Lontoo: Verso
- Moretti, F. (2005). *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*. Lontoo: Verso
- Moretti, F. (toim.) (2006). *The Novel. Vol. 1 & 2*. Princeton: Princeton University Press
- Niemi, J. (1988). *Viime sotien kirjat*. Helsinki: SKS
- Nummi, J. (1993). *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaanit Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Juva: WSOY
- Palonen, K. (1988). *Tekstistä politiikkaan*. Tampere: Vastapaino
- Palonen, K. (2003). *Politiikka*. Teoksessa Hyvärinen, M., Kurunmäki, J., Palonen, K., Pulkkinen, T. & H. Stenius (toim.): *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino
- Palonen, K. (2007a). *Rethinking politics*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association
- Palonen, K. (2007b). Politics or the political? An historical perspective on a contemporary non-debate. *European political science* 6: 1, 69–78.
- Parks, T. (2014). *Where I'm Reading From*. Lontoo: Harvill Secker
- Phelan, J. (2005). *Living to Tell about It*. Ithaca: Cornell University Press.
- Phelan, J. (2007). *Experiencing Fiction*. Columbus: The Ohio State University Press
- Pekonen, K. (1991). *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Pocock, D.C.D. (1988) Geography and literature. *Progress in Human Geography* 12: 1, 87–102.
- Poulantzas, N. (1978/2000). *State, Power, Socialism*. Lontoo: Verso
- Pulkkinen, T. (2003). *Valtio*. Teoksessa Hyvärinen, M., Kurunmäki, J., Palonen, K., Pulkkinen, T. & H. Stenius (toim.): *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino
- Pylkkö, P. (2009). *Luopumisen dialektiikka*. Taivassalo: Uuni
- Rae, H. (2002). *State Identities and the Homogenisation of Peoples*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rajala, P. (2012). *Hirvuihin humoristi*. Helsinki: WSOY
- Rancière, J. (2009). *Erimielisyys*. Helsinki: Tutkijaliitto
- Rancière, J. (2011). *The Politics of Literature*. Cambridge: Polity Press
- Ridanpää, J. (2005). Kuvitteellinen Pohjoinen: maantiede, kirjallisuus ja post-koloniaalinen kritiikki. Oulu: *Nordia Geographical Publications* vol 34:2

- Ridanpää, J. (2007). Laughing at northernness: postcolonialism and metafictional irony in the imaginative geography. *Social & Cultural Geography* 8:6, 907–928.
- Ridanpää, J. (2010). A masculinist northern wilderness and the emancipatory potential of literary irony. *Gender, Place & Culture* 17: 3, 319–335.
- Ricœur, P. (1973). The model of the text: meaningful action considered as a text. *New Literary History* 5: 1, 91–117.
- Ricœur, P. (2000). *Tulkinnan teoria*. Helsinki: Tutkijaliitto
- Rokkan, S. (1999). Centres and peripheries. *Teoksessa* Flora, P., Kuhnle, S. & D. Urwin (toim.): *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan*. Oxford: Oxford University Press
- Ross, K. (2009). Historicizing untimeliness. *Teoksessa* Rockhill, G. & P. Watts (toim.): *Jacques Rancière: History, Politics, Aesthetics*. Durham: Duke University Press
- Said, E. (1994). *Culture and Imperialism*. Lontoo: Vintage Books
- Sallamaa, K. (1994) *Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933–43*. Helsinki: SKS
- Sallamaa, K. (1996). *Kaksisuuntaiset silmät*. Oulu: Pohjoinen
- Sallamaa, K. (2012). Kainuismin kaidoilla poluilla. Saatavissa <<http://www.ouka.fi/oulu/pohjoista-kirjallisuutta/kainuismi>> 10.5.2014.
- Salminen, M. (2013). *Pentti Haanpään tarina*. Helsinki: Into
- Sarajas, A. (1962) *Viimeiset romantikot*. Helsinki: WSOY
- Sartre, J.-P. (1967). *Mitä kirjallisuus on?* Helsinki: Otava
- Sevänen, E. (2013). Nykykirjallisuuden yhteiskunnallinen kehys. *Teoksessa* Hallila, M., Hosiaisuus, Y., Karkulehto, S., Kirstinä, L. & J. Ojajärvi (toim.): *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Helsinki: SKS
- Shapiro, M.J. (1984): Literary production as a politicizing practice. *Political Theory* 12: 3, 387–422.
- Silk, J. (1984). Beyond geography and literature. *Environment and Planning D: Society and Space* 2: 2, 151–178.
- Siltala, J. (2009). *Sisällissodan psykohistoria*. Helsinki: Otava
- Sirviö, H. (2006). *Erilaisia sotajuttuja. Kirjallisuus politiikkana, ironia metanäkökulmana Veikko Huovisen teksteissä*. Pro gradu. Tampereen yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen laitos
- Sirviö, H. (2010). Roistovaltioita, fasisteja ja rauhanpuolustajia – Huovisen Rauhanpiippu ja Veitikka. *Teoksessa* Harle, V. (toim.): *Näkökulmia kansainvälisen politiikan tutkimukseen*. Tampere: Tampereen yliopisto
- Skinner, Q. (2002a). *Visions of Politics Volume II: Renaissance Virtues*. Cambridge: Cambridge University Press
- Skinner, Q. (2002b). *Visions of Politics Volume III: Hobbes and Civil Science*. Cambridge: Cambridge University Press
- Skinner, Q. (2002c). *Visions of Politics Volume I: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press
- Smith, N. (1984/2010). *Uneven Development. Nature, Capital and the Production of Space*. Lontoo: Verso
- Tally, R.T. (2013). *Spatiality*. Lontoo: Routledge
- Turunen, R. (1999). Kirjallisuuspolitiikan uudet rintamat. *Teoksessa* Lassila, P. (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria* 3. Helsinki: SKS
- Vološinov, V. (1929/1990). *Kielen dialogisuus*. Tampere: Vastapaino
- Walzer, M. (1967). On the role of symbolism in political thought. *Political Science Quarterly* 82: 2, 191–204.
- Weisenburger, S. (1995). *Fables of Subversion*. Athens: The University of Georgia Press
- Westphal, B. (2011). *Geocriticism: Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan
- White, H. (1987). *The Content of the form*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Williams, R. (1973). *The Country and the City*. Nottingham: Spokesman
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press
- Ylikangas, H. (2007). *Suomen historian solmukohdat*. Helsinki: WSOY